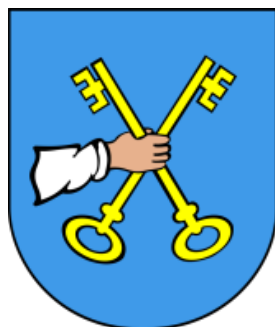

Załącznik do uchwały Nr XXI/166/2020

Rady Gminy Mstów

z dnia 31 lipca 2020 r.

GMINA MSTÓW

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2020-2023

1.	Wstęp	5
2.	Podstawa prawna opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami	6
3.	Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	8
4.	Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego.	17
4.1.	<i>Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....</i>	<i>17</i>
4.2.	<i>Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu.....</i>	<i>22</i>
5.	Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	35
5.1.	<i>Relacje Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy. ....</i>	<i>35</i>
5.2.	<i>Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego.....</i>	<i>43</i>
5.2.1.	<i>Historia obszaru gminy .....</i>	<i>46</i>
5.2.2.	<i>Krajobraz kulturowy dziedzictwo materialne .....</i>	<i>58</i>
5.2.3.	<i>Zabytki nieruchome .....</i>	<i>59</i>
5.2.4.	<i>Zabytki ruchome .....</i>	<i>76</i>
5.2.5.	<i>Zabytki archeologiczne .....</i>	<i>76</i>
5.2.6.	<i>Zabytki w zbiorach muzealnych i innych.....</i>	<i>78</i>
5.2.7.	<i>Dziedzictwo niematerialne .....</i>	<i>78</i>
5.3.	<i>Zabytki objęte formami ochrony.....</i>	<i>81</i>
5.3.1.	<i>Rejestr zabytków.....</i>	<i>81</i>
5.3.2.	<i>Ustalenia ochrony w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego .....</i>	<i>82</i>
5.4.	<i>Gminna Ewidencja Zabytków .....</i>	<i>86</i>
5.5.	<i>Zabytki o największym znaczeniu .....</i>	<i>87</i>
6.	Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy - analiza SWOT.....	90
7.	Założenia programowe oraz zasady oceny realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami	93
7.1.	<i>Priorytety programu opieki.....</i>	<i>95</i>
7.2.	<i>Kierunki działań programu opieki .....</i>	<i>96</i>
7.3.	<i>Zadania programu opieki.....</i>	<i>97</i>
8.	Instrumentarium realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami	103
9.	Kryteria i wskaźniki oceny realizowanych zadań.	105
10.	Źródła finansowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami	106
10.1.	<i>Dotacje.....</i>	<i>107</i>
10.2.	<i>Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego .....</i>	<i>112</i>
10.3.	<i>Środki europejskie.....</i>	<i>114</i>
11.	Realizacja i finansowanie z zakresu ochrony zabytków.....	118

12.	Bibliografia	119
13.	Spis tabel zamieszczonych w tekście	119
14.	Aneksy / Załączniki	120

1. Wstęp

Dziedzictwo kulturowe jako jeden z podstawowych aspektów życia i działalności człowieka, kształtuje związki międzyludzkie i określa tożsamość i świadomość społeczności. Obiekty zabytkowe stanowią cenny element kultury, który wpływa na kształtowanie się otoczenia człowieka współczesnego, mający wszechstronny wpływ na jego życie codzienne. Bogactwo i różnorodność dziedzictwa, należycie pielęgnowane i wykorzystane, powinny stanowić jeden z głównych czynników rozwoju życia społeczno - gospodarczego.

Po zapoczątkowaniu w Polsce przemian ustrojowych pojawiły się nowe zjawiska i postawy wobec problemu ochrony dorobku i spuścizny minionych pokoleń. Zaczynamy postrzegać dziedzictwo kulturowe jako jedną z ważniejszych gałęzi życia gospodarczego, która może generować znaczne zyski. Przejawem nowego podejścia władz do roli dziedzictwa kulturowego było przyjęcie 23 lipca 2003 r. ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, która zastępując starą ustawę o ochronie dóbr kultury z 1962 r., na nowo zdefiniowała pojęcia z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego i określiła politykę państwa oraz powinności władz państwowych i samorządowych w tej dziedzinie.

Materialne dziedzictwo gminy Mstów wraz z bogatymi zasobami przyrodniczymi, składa się na zróżnicowany i zarazem harmonijny obraz krajobrazu kulturowego. Z tego też powodu niezwykle ważne jest opracowanie systemowej metody ochrony zabytków, która jednocześnie uwzględniałaby urbanistyczne aspiracje Mstowa, jak i zachowywałaby tradycyjny charakter terenów wiejskich. Lokalne zabytki są cennym elementem historii i kultury, świadkami kształtowania w ciągu wieków przyjaznego sobie otoczenia zarówno przez ludność miejską i wiejską. Współcześnie zabytki gminy Mstów w niezaprzeczalny sposób budują świadomość i tożsamość regionalną mieszkańców.

Celem niniejszego Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami (GPOnZ) jest aktywne i efektywne zarządzanie zasobami dziedzictwa kulturowego gminy poprzez wyznaczenie podstawowych kierunków działań i budowanie spójnej polityki ochrony zabytków w perspektywie wieloletniej. Oczekiwany rezultatami będzie poprawa stanu zachowania zabytków, wyeksponowanie walorów krajobrazu kulturowego oraz wykorzystanie zabytków na potrzeby turystyczne, społeczne i gospodarcze. Program ma służyć szeroko pojętemu rozwojowi i promocji gminy, również w zakresie planowania przestrzennego, turystyki czy ochrony środowiska.

Wspomniana wyżej ustawa zobowiązuje organy samorządu do sporządzania co cztery lata GPOnZ. Niniejsze opracowanie stanowi zatem wypełnienie tego ustawowego obowiązku.

Opracowanie wykonano zgodnie z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (z późn. zmianami, Dz. U. z 2018 r. poz. 2067) oraz z wytycznymi Narodowego Instytutu Dziedzictwa. GPOnZ sporządzany jest przez Wójta Gminy Mstów, następnie po uzyskaniu opinii Śląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, zostaje przyjęty przez Radę Gminy Mstów. GPOnZ ogłaszany jest w Dzienniku Urzędowym Województwa Śląskiego. Sporządza się go na okres 4 lat, co 2 lata Wójt przedstawia Radzie Gminy sprawozdanie z wykonania GPOnZ. Niniejsze opracowanie stanowi kontynuację GPOnZ gminy Mstów na lata 2014 - 2017, który został przyjęty Uchwałą Rady Gminy Mstów nr XXXVII/294/2013 z dnia 14 września 2013 r.

GPOnZ jest aktualizacją poprzedniego programu w zakresie potencjału dziedzictwa kulturowego i źródeł finansowania oraz został dostosowany do zmieniających się realiów dotyczących opieki nad zabytkami w części analizy SWOT, celów i działań. Uzupełnia on inne akty planowania i jest dokumentem polityki administracyjnej w zakresie podejmowanych działań dotyczących inicjowania, wspierania i koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego.

Głównym odbiorcą GPOnZ jest lokalna wspólnota samorządowa. W zamierzeniu beneficjentami GPOnZ mają stać się nie tylko prywatni właściciele, czy użytkownicy obiektów zabytkowych, ale również mieszkańcy gminy. Istotnym celem GPOnZ jest dążenie do osiągnięcia odczuwalnej i akceptowanej społecznie poprawy w zakresie: stanu zachowania i utrzymania obiektów zabytkowych.

Dokument składa się z części analitycznej (rozdziały 1 – 6) oraz syntetycznej (rozdz.7-10), zawierającej faktyczny zapis programu, w postaci strategii działań ochronnych.

2. Podstawa prawna opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami

Podstawę prawną opracowania GPOnZ stanowi ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2018 r. poz. 2067 i 2245 oraz z 2019 r. poz. 730 i 1696), która nakłada obowiązek sporządzania Programu Opieki nad Zabytkami przez samorządy wojewódzkie, powiatowe oraz gminne, na okres czterech lat.

W świetle ustawy, ochrona zabytków to aktywność administracji publicznej, która ma na celu stworzenie sprzyjających okoliczności prawnych, finansowych i organizacyjnych,

służących zachowaniu, zagospodarowaniu i utrzymaniu zabytków, zapobieganie zagrożeniom, niszczeniu, niewłaściwemu użytkowaniu, uszczupleniu zasobów zabytków, a także kontroli stanu zachowania i przeznaczenia zabytków oraz uwzględnianie tych zadań w kształtowaniu polityki planistycznej i środowiskowej.

Terminem opieka nad zabytkami ustawa obejmuje działania właścicieli zabytków, które tworzą warunki dla naukowego badania zabytków, prowadzenia przy nich prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, zabezpieczenia i utrzymania ich samych oraz ich otoczenia w jak najlepszym stanie oraz popularyzowania i upowszechniania wiedzy o nich.

W ustawie określono kwestie związane z ochroną i zarządzaniem dziedzictwem kulturowym, a szczególnie zagadnienia tworzenia Krajowego Programu Ochrony i Opieki nad Zabytkami, organizację organów ochrony zabytków. Zadania i kompetencje w zakresie ochrony zabytków wykonuje Generalny Konserwator Zabytków w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego oraz wojewódzcy konserwatorzy zabytków działający w imieniu wojewodów). Formami ochrony zabytków są:

- wpisanie do rejestru zabytków,
- wpisanie na Listę Skarbów Dziedzictwa,
- uznanie za pomnik historii,
- utworzenie parku kulturowego
- ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy,
- decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej,
- decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego). W ustawie wskazano także zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków.

Zapisy ustawy, zwłaszcza w punktach dotyczących form ochrony zabytków, są komplementarne do zapisów ustaw o samorządzie terytorialnym (o planowaniu przestrzennym oraz o ochronie przyrody). Ponadto, ustawa dookreśla zakres zadań dotyczących ochrony zabytków i opieki nad nimi administracji samorządu gminnego i powiatowego.

Art. 87 ust. 2 cytowanej ustawy, wyznacza cele opracowania GPOnZ, w szczególności są to:

1. Włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
2. Uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
3. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
4. Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
5. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
6. Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
7. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

W swych założeniach GPOnZ powinien być zgodny nie tylko z dokumentami rządowymi o charakterze strategicznym, sporządzonymi na poziomie ogólnokrajowym oraz samorządowym na poziomie wojewódzkim i gminnym, ale również europejskim w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Należy również pamiętać o korelacji tego dokumentu z innymi opracowaniami gminnymi.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Zabytki zostały objęte w Polsce ochroną zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela. Znaczenie dziedzictwa kulturowego dla rozwoju cywilizacyjnego oraz zadania państwa w zakresie ochrony określają artykuły 5 i 6 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Do określenia konstytucyjnego obowiązku państwa wraz z podziałem kompetencji na poszczególne organy administracji publicznej i instytucje państwowe następuje na poziomie ustawodawstwa zwykłego. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r., która zastąpiła ustawę o ochronie dóbr kultury z 1962 r., powiązała ochronę zabytków z ochroną szeroko pojmowanego dziedzictwa kulturowego, umieszczając to zagadnienie w kontekście naszego uczestnictwa w kulturze i historii całej Europy. Nowe prawo zostało dostosowane do zasad obowiązujących w Unii Europejskiej.

Obowiązujące uregulowania prawne, dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zostały zawarte w:

• **Konstytucji RP (Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. - Dz. U. z 1997 r. nr 78 poz. 483 ze zm.)** w przepisach:

- Art. 5: *Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju.*

- Art. 6 ust. 1: *Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju oraz (...) udziela pomocy Polakom zamieszkałym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym.*

- Art. 86: *Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa.*

• **Ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (Dz. U. z 2018 r. poz. 2067 i 2245 oraz z 2019 r. poz. 730 i 1696), która jest głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce. Przy opracowaniu programu opieki nad zabytkami należy uwzględnić przepisy tej ustawy, takie jak:

- Art. 3: który definiuje podstawowe pojęcia użyte w ustawie: zabytek nieruchomy, zabytek ruchomy, zabytek archeologiczny, instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami, prace konserwatorskie, prace restauratorskie, roboty budowlane, badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne, historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny, historyczny zespół budowlany, krajobraz kulturowy, otoczenie zabytku.

W tym miejscu należy wyjaśnić pojęcie zabytku. Zabytek, jest to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, które są dziełem człowieka lub związane są z jego działalnością. Stanowią one świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

- Art. 4: objaśnia, że ochrona zabytków polega na podejmowaniu w szczególności przez organy administracji publicznej działań mających na celu: *zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie; zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków; udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków; przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu*

wywozowi zabytków za granicę; kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków; uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

- Art. 5: określa, w sposób otwarty, kwestię opieki nad zabytkami: *opieka nad zabytkami sprawowana jest przez jego właściciela lub posiadacza i polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków naukowego badania i dokumentowania zabytku; prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku; zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości; popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz o jego znaczeniu dla historii kultury.*

- Art. 6: klasyfikuje w układzie rzeczowym przedmioty ochrony i zarazem stanowi szczegółową definicję zabytku:

1. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:

a) krajobrazami kulturowymi,

b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,

c) dziełami architektury i budownictwa,

d) dziełami budownictwa obronnego,

e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,

f) cmentarzami,

g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,

h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

2) zabytki ruchome będące, w szczególności:

a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,

b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,

c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,

d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,

e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach,

f) instrumentami muzycznymi,

g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,

h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:

a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,

b) cmentarzyskami,

c) kurhanami,

d) relikdami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

- Art 7: reguluje następujące formy ochrony zabytków:

1) wpis do rejestru zabytków, który dla zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi wojewódzki konserwator zabytków. Rejestr zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi wojewódzki konserwator zabytków.

Do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku. Wpis do rejestru historycznego układu urbanistycznego, ruralistycznego lub historycznego zespołu budowlanego nie wyłącza możliwości wydania decyzji o wpisie do rejestru wchodzących w skład tych układów lub zespołu zabytków nieruchomych. Wpisanie zabytku nieruchomego do rejestru ujawnia się w księdze wieczystej danej nieruchomości na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie decyzji o wpisie do rejestru tego zabytku. Wpisy do rejestru są wolne od opłat. Skreślenie z rejestru zabytków następuje na wniosek właściciela zabytku lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy lub z urzędu, na podstawie decyzji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Na podstawie decyzji wojewódzki konserwator zabytków występuje z wnioskiem o wykreślenie wpisu z księgi wieczystej i z katastru nieruchomości. Informacja o skreśleniu ogłoszona jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Wykreślenia wolne są od opłat.

Zabytek ruchomy wpisuje się do rejestru na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków - na wniosek właściciela tego zabytku. Wojewódzki konserwator zabytków może wydać decyzję o wpisie z urzędu - w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę.

1) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa.

Listę Skarbów Dziedzictwa prowadzi minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Na Listę Skarbów Dziedzictwa wpisuje się zabytek ruchomy o szczególnej wartości dla dziedzictwa kulturowego, zaliczany do jednej z kategorii, na podstawie decyzji wydanej przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, z urzędu albo na wniosek właściciela zabytku ruchomego.

2) uznanie za pomnik historii.

Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej, na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w drodze rozporządzenia, może uznać za pomnik historii zabytek nieruchomy wpisany do rejestru lub park kulturowy o szczególnej wartości dla kultury, określając jego granice. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego może złożyć wniosek, po uzyskaniu opinii Rady Ochrony Zabytków. Cofnięcie uznania zabytku nieruchomego za pomnik historii następuje w trybie przewidzianym dla jego uznania. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego może przedstawić Komitetowi Dziedzictwa Światowego wniosek o wpis pomnika historii na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Naturalnego UNESCO w celu objęcia tego pomnika ochroną na podstawie Konwencji w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego.

3) utworzenie parku kulturowego, w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.

Park kulturowy może utworzyć, na podstawie uchwały, rada gminy po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.

4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego. Dotyczą w szczególności: zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków i ich otoczenia, innych zabytków nieruchomych

znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków oraz parków kulturowych. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego ustala się również, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

- Art. 16: ust. 1: wskazuje radę gminy, jako organ tworzący park kulturowy. Jest on tworzony na podstawie uchwały, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.

- Art. 17: określa zakazy i ograniczenia na terenie parku kulturowego, dotyczące: prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej, zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych, umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1, składowania lub magazynowania odpadów, zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury.

- Art. 18:

1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

2. W koncepcji, strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności:

1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;

2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;

3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami.

- Art. 19: wskazuje, że:

1. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę:

1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia,

2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków,

3) parków kulturowych.

1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:

1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;

2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

1b. W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności:

1) ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;

2) ochronę zabytków nieruchomych, innych niż wymienione w pkt 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;

3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.

2. W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1. 3. W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

- Art. 20:

mówi o konieczności uzgadniania projektów i zmian planów zagospodarowania przestrzennego wojewódzkich i miejscowych z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

- Art. 21:

Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy.

- Art. 22:

1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.

2. Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.

3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.

4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.

5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;

2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;

3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

6. Właściwy dyrektor urzędu morskiego prowadzi ewidencję zabytków znajdujących się na polskich obszarach morskich w formie zbioru kart ewidencyjnych.

- Art. 89:

określa organy ochrony zabytków są to:

1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;

2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków”.

• **Ustawie z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym** (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 994 ze zm.), gdzie w art. 7 ust 1 pkt 9 zostały określone zadania własne gminy: „*zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy (...) kultury, w tym (...) ochrony zabytków i opieki nad zabytkami*”.

Pośrednio do ochrony zabytków odnoszą się zadania obejmujące kwestie: ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz

gospodarki wodnej, gminnych dróg, ulic, mostów, placów oraz organizacji ruchu drogowego, bibliotek gminnych i innych instytucji kultury, kultury fizycznej i turystyki, zieleni gminnej i zadrzewień, cmentarzy gminnych, utrzymania gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych, promocji gminy. Istotne uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, znajdują się w innych obowiązujących ustawach i rozporządzeniach, w tym:

- ***Ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym*** (Dz. U. z 2003 r., Nr 80, poz. 717 z późn. zm.).

Ustawa określa zasady kształtowania polityki przestrzennej przez jednostki samorządu terytorialnego i organy administracji rządowej oraz zakres i sposoby postępowania w sprawach przeznaczania terenów na określone cele oraz ustalania zasad ich zagospodarowania i zabudowy. Ustawa, mówi także, że w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, uwzględnia się wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

- ***Ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane*** (tekst jednolity: Dz. U. z 2006 r., Nr 156, poz. 1118);

Ustawa normuje działalność obejmującą sprawy projektowania, budowy, utrzymania i rozbiórki obiektów budowlanych oraz określa zasady działania organów administracji publicznej w tych dziedzinach.

- ***Ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska*** (tekst jednolity: Dz. U. z 2008 r., Nr 25, poz. 150);
- ***Ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody*** (Dz. U. z 2004 r., Nr 92, poz. 880 z późn. zm.);
- ***Ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami*** (tekst jednolity: Dz. U. z 2004 r., Nr 261, poz. 2603 z późn. zm.);
- ***Ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej*** (tekst jednolity: Dz. U. z 2001 r., Nr 13, poz. 123 z późn. zm.). Zasady ochrony zabytków stanowiących inwentarz muzeów i bibliotek zostały określone w ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz. U. z 1997 r., Nr 5, poz. 24 z późn. zm.)
- ***Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach*** (Dz. U. z 1997 r., Nr 85, poz. 539 z późn. zm.). Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy ustawy z dnia 14 lipca

1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (tekst jednolity Dz. U. z 2006 r. Nr 97, poz. 673 z późn. zm.)

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego.

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

GPOnZ jest zgodny z założeniami polityki państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Dokumenty, do których odwołuje się GPOnZ połączono na trzech poziomach:

- ogólnokrajowym,
- regionalnym (wojewódzkim),
- lokalnym.

Są to różnego rodzaju strategie, studia i programy, które dotyczą problematyki ochrony i popularyzacji dziedzictwa kulturowego.

GPOnZ zbieżny jest ze strategicznymi celami państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Cele te wymienione są w następujących dokumentach:

- ***Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022 (KPOZiOnZ)***

Przyjęty uchwałą nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r.(M.P.2019.808).

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019–2022, jest kontynuacją wcześniejszego programu, który stracił ważność 31 grudnia 2017 r. Dokument ten ma na celu realizację przepisu art. 84 w związku z art. 86 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Program 2019–2022 jest głównym dokumentem strategicznym określającym cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także środki służące do realizacji wyznaczonych celów.

Biorąc pod uwagę wnioski płynące z realizacji i ewaluacji Programu 2014–2017, a także zmianę systemu ochrony zabytków wprowadzoną ustawą z dnia 22 czerwca 2017 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz niektórych innych ustaw, został sformułowany cel główny Programu 2019–2022: ***Stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami***, który realizowany będzie przez trzy cele szczegółowe, podzielone na kierunki działania, które przedstawione zostały w tabelach poniżej

Tabela nr.1. Cele Krajowego Programu Ochrony zabytków na lata 2019-2022.

Cel główny Programu 2019–2022 Stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami		
Cel szczegółowy 1	Cel szczegółowy 2	Cel szczegółowy 3
Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego	Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami opieki	Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego
Kierunki działania	Kierunki działania	Kierunki działania
1. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym. 2. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym.	1. Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami. 2. Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego	1. Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości. 2. Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami.

Cel szczegółowy 1: Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego.

Kierunek działania 1.1: Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym

Lp	Zadanie
1	Szkolenia dla jednostek samorządu terytorialnego w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym, w tym pracowników merytorycznych, z uwzględnieniem zagadnień z zakresu planowania przestrzennego i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami.
2	Budowanie zasobu wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym, regionalnym i centralnym.
3	Merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach.
4	Konkurs Generalnego Konserwatora Zabytków nagradzający gminy za modelowe wdrażanie programów opieki nad zabytkami.

Kierunek działania 1.2: Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym

l.p.	Zadania
1.	Wspieranie rozwijania kompetencji zawodowych przez pracowników służb konserwatorskich.
2.	Ewaluacja stosowanych standardów i metod konserwatorskich.
3.	Wsparcie działań dokumentacyjnych zasobu zabytkowego.
4.	Powołanie Centrum Architektury Drewnianej.

Cel szczegółowy 2: Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami.

Kierunek działania 2.1: Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami

l.p.	Zadania
1.	Upowszechnianie standardów i metod konserwatorskich dla wybranych zasobów zabytkowych (wybór zasobów, wypracowanie zaleceń dla opiekunów zasobu zabytkowego dotyczących metod konserwacji, adaptacji, dokumentacji i badań, upowszechnianie przez bazę wiedzy).

Kierunek działania 2.2: Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego

l.p.	Zadania
1.	Podniesienie bezpieczeństwa zabytków ruchomych przez sprzyjanie intensyfikacji współpracy z opiekunami zabytków przez właściwe służby i instytucje.

Cel szczegółowy 3: Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego. Kierunek działania

3.1: Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości

l.p.	Zadania
1.	Kampania społeczno-edukacyjna w mediach, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami i dostępności do zabytków dla osób z niepełnosprawnościami.
2.	Tworzenie narzędzi edukacyjnych dla szkół i instytucji kultury, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Kierunek działania 3.2: Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami

l.p.	Zadanie
1.	Program dotacyjny dla organizacji pozarządowych w zakresie popularyzowania i upowszechniania wiedzy o dziedzictwie kulturowym, budowania świadomości lokalnej, a także włączania społeczeństwa w opiekę nad zasobem dziedzictwa kulturowego.

• *Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013 z uzupełnieniem Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020 (NSRK)* (dokument wdrożeniowy: Narodowy Program Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego na lata 2004-2013”) Przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 21 września 2004 r. "Narodowa Strategia Kultury na lata 2004-2013" oraz "Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004- 2020" przyjęte w 2005 r., zawiera strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Są to rządowe dokumenty tworzące ramy dla nowoczesnego mecenatu państwa w sferze kultury, a przede wszystkim dla nowoczesnie pojmowanej polityki kulturalnej państwa, funkcjonującej w warunkach rynkowych, w połączeniu z perspektywami kolejnych okresów programowania Unii Europejskiej. Strategia stanowi podstawę do dalszych systemowych rozwiązań w dziedzinie kultury. Jej misją strategii *„zrównoważony rozwój kultury, jako najwyższej wartości przenoszonej ponad pokoleniami, określającej całokształt historycznego i cywilizacyjnego dorobku Polski, wartości warunkującej tożsamość narodową i zapewniającej ciągłość tradycji i rozwój regionów”*.

Uznając kulturę za jeden z podstawowych czynników rozwoju regionów zapisano w strategii sześć priorytetów:

1. Wzrost efektywności zarządzania kulturą,
2. Wprowadzenie innowacyjnych rozwiązań w systemie działalności kulturalnej i w systemie upowszechniania kultury,
3. Wzrost uczestnictwa i wyrównanie szans w dostępie do szkolnictwa artystycznego, dóbr i usług kultury,
4. Poprawa warunków działalności artystycznej, - efektywna promocja twórczości,
5. Zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywna ochrona zabytków,
6. Zmniejszenie luki cywilizacyjnej przez modernizację i rozbudowę infrastruktury kultury.

Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2020 wprowadza programy operacyjne służące realizacji strategii. Jednym z nich jest Program Operacyjny „Dziedzictwo kulturowe”. W programie wyróżnione zostały dwa komplementarne priorytety:

1. Rewaloryzacja zabytków nieruchomych i ruchomych

Podstawowym celem priorytetu jest poprawa stanu zachowania zabytków, kompleksowa ich rewaloryzacja, zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki, poprawa warunków

instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji, zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę,

2. Rozwój kolekcji muzealnych.

Zadania związane z zakupami dzieł sztuki i kolekcji dla instytucji muzealnych, zakupami starodruków i archiwaliów, konserwacji i digitalizacji muzealiów, archiwaliów, starodruków, księgozbiorów oraz zbiorów filmowych, wspieraniu rozwoju muzealnych pracowni konserwatorskich oraz nowych technik konserwacji zabytków ruchomych.

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020

(z perspektywą do 2030 r.) (SOR)

Przyjęta została uchwałą nr 8 przez Radę Ministrów dnia 14 lutego 2017 r. Jest to aktualizacja Strategii Rozwoju Kraju 2020, przyjętej uchwałą Rady Ministrów z dnia 25 września 2012 r. SOR jest strategicznym instrumentem zarządzania polityką rozwoju realizowaną przez instytucje państwa. W jednolitym systemie programowym przedstawia cele do realizacji w horyzoncie roku 2020 i 2030, określa wskaźniki ich realizacji, wskazuje sposób ich osiągnięcia oraz określa najważniejsze projekty służące realizacji celów SOR.

Głównym celem SOR jest tworzenie warunków dla wzrostu dochodów mieszkańców Polski przy jednoczesnym wzroście spójności w wymiarze społecznym, ekonomicznym, środowiskowym i terytorialnym. Zadania powiązane z obszarem ochrony zabytków zostały uwzględnione w następujących obszarach:

1). Obszar e-państwo - kierunek interwencji:

Budowa i rozwój e-administracji - orientacja administracji państwa na usługi cyfrowe. Wyznaczony projekt strategiczny.

Digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej - kontynuacja procesów związanych z digitalizacją, przechowywaniem i udostępnianiem różnego typu zasobów dziedzictwa cyfrowego w Polsce (muzealnych, bibliotecznych, archiwalnych, audiowizualnych i zabytków), w tym do celów ponownego wykorzystywania, w ramach którego digitalizację należy rozumieć, jako nowoczesną formę konserwacji i zabezpieczania najcenniejszych zasobów kultury.

2). Kapitał ludzki i społeczny - kierunek interwencji:

Wzmocnienie roli kultury dla rozwoju gospodarczego i spójności społecznej. Działania do 2020 r.:

- Wzmacnianie potencjału instytucji kultury o szczególnym znaczeniu - wspieranie instytucji kultury, których wieloletnia działalność i tradycja mają szczególne znaczenie

dla celów polityki państwa w obszarze kultury i których dorobek jest ważnym elementem budowania tożsamości kulturowej Polaków oraz narzędziem promocji Polski w świecie.

- Wypracowanie systemu wspierania rozwoju sektorów kreatywnych - stworzenie warunków dla rozwoju sektorów kreatywnych w Polsce, które wpłyną na rozwój całego ekosystemu wspierania kultury.

Działania do 2030 r.:

- Ochrona i promocja dziedzictwa narodowego - wykorzystanie potencjału dziedzictwa dla wzmacniania kapitału społecznego oraz poczucia tożsamości i wspólnoty; inwestycje w dziedzictwo narodowe (dobra kultury, nauki i sztuki, zabytki, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocja dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO).

- Wzmacnianie tożsamości, poczucia wspólnoty i więzi międzypokoleniowych, poprzez uczestnictwo i zwiększanie dostępu do instytucji i dzieł kultury na wszystkich poziomach funkcjonowania wspólnoty (lokalnym, regionalnym, narodowym), likwidacja „białych plam” w dostępie do kultury.

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2020 (SRKS)

Strategia rozwoju kapitału społecznego 2020 została przyjęta uchwałą nr 104 przez Radę Ministrów z dnia 18 czerwca 2013 r. Jest jedną z dziewięciu tzw. strategii zintegrowanych, służących wdrożeniu SRK 2020. Jako cel główny wskazano w niej wzmocnienie udziału kapitału społecznego w rozwoju społeczno - gospodarczym Polski, w którego ramach określono cztery cele szczegółowe.

W kontekście ochrony zabytków i opieki nad nimi wskazać można czwarty z celów „Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału kulturowego i kreatywnego”, a zwłaszcza priorytet 4.1. *Wzmocnienie roli kultury w budowaniu spójności społecznej.*

Wytaczone tutaj kierunki działań to:

4.1.1. Tworzenie warunków wzmacniania tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie lokalnym, regionalnym i krajowym.

4.1.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego oraz krajobrazu.

4.1.3. Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury. Walory i potencjał tkwiący w dziedzictwie kulturowym są postrzegane w strategii, jako *kluczowy element potencjału kulturowego*, a tym samym jedna z *szans rozwojowych dla całego społeczeństwa.*

W strategii podnosi się także kwestię znaczenia aktywnej partycypacji społecznej w ochronie zabytków i opiece nad nimi.

Koncepcja Zagospodarowania Przestrzennego Kraju 2030 (KZPK)

Koncepcja zagospodarowania przestrzennego kraju 2030 została przyjęta uchwałą nr 239 Rady Ministrów dnia 13 grudnia 2011 r. Jest to najważniejszy dokument dotyczący ładu przestrzennego Polski. Jego celem strategicznym jest efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej zróżnicowanych potencjałów rozwojowych do osiągnięcia: konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia i większej sprawności państwa oraz spójności społecznej, gospodarczej i przestrzennej w długim okresie.

Koncepcja ta kładzie szczególny nacisk na budowanie i utrzymywanie ładu przestrzennego, ponieważ decyduje on o warunkach życia obywateli, funkcjonowaniu gospodarki i pozwala wykorzystywać szanse rozwojowe. Koncepcja formułuje także zasady i działania służące zapobieganiu konfliktom w gospodarowaniu przestrzenią i zapewnieniu bezpieczeństwa, w tym powodziowego. W znacznie większym stopniu niż dotychczas uwzględnia problematykę ochrony dziedzictwa kulturowego w systemie kształtowania prawidłowej polityki przestrzennej.

Jako cele polityki przestrzennej w aspekcie ochrony zabytków wskazano:

- ograniczenie presji urbanizacyjnej na obszary dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, poprzez rozwój narzędzi wspierania finansowego ochrony przyrody i krajobrazu,
- wprowadzenie systemu standardów zabudowy i zagospodarowania terenu na terenach o niższym reżimie ochronnym,
- wprowadzenie narzędzi kompensacji utraconych korzyści ekonomicznych na terenach o wysokich restrykcjach konserwatorskich,
- wspieranie rewitalizacji zdegradowanych przestrzeni: starych dzielnic mieszkaniowych, obiektów przemysłowych, pokolejowych, opuszczonych wsi przez przyjęcie regulacji z zakresu rewitalizacji obszarów miejskich i starych zasobów mieszkaniowych.

4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

Przy sporządzaniu GPOnZ omówiono uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy wynikające z dokumentów na poziomie wojewódzkim:

- Program opieki nad zabytkami województwa śląskiego na lata 2018 – 2021,
- Strategia Rozwoju Województwa Śląskiego 2005 - 2020,
- Strategia Rozwoju Kultury w Województwie Śląskim na lata 2006 – 2020,
- Plan zagospodarowania przestrzennego województwa śląskiego 2030,
Powiatowym,
- Strategia rozwoju społeczno - gospodarczego Powiatu Częstochowskiego w latach 2015 - 2022,

GPOnZ jest zgodny z celami, zasadami i kierunkami wyznaczonymi w wojewódzkich i powiatowych dokumentach programowych oraz z dokumentami wyznaczającymi kierunki polityki przestrzennej gminy.

Dokumenty opracowane na poziomie województwa i powiatu:

- ***Strategia Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2020+”***

Strategia Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2020+” została uchwalona przez Sejmik Województwa Śląskiego 1 lipca 2013 r. Dokument ten jest aktualizacją Strategii Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2020” uchwalonej 17 lutego 2010 roku. Strategia stanowi zapis świadomych wyborów społeczności regionu, zorientowanych na rozwiązanie głównych problemów i utrzymanie województwa na ścieżce trwałego i zrównoważonego rozwoju oraz podnoszenie konkurencyjności regionu. Formułuje ona wizję województwa śląskiego, której jednym z elementów jest troska o dziedzictwo kulturowe. Znajduje to odzwierciedlenie w następujących obszarach priorytetowych, celach i kierunkach działań.

Obszar priorytetowy: (A)Nowoczesna gospodarka

Cel strategiczny:

Województwo śląskie regionem nowoczesnej gospodarki rozwijającej się w oparciu o innowacyjność i kreatywność

Cel operacyjny:

A.1. Innowacyjne i kreatywne przedsiębiorstwa oraz produkty województwa

Kierunki działań:

- Promowanie wśród przedsiębiorców znaczenia wartości kulturalnych, środowiskowych, społecznych i etycznych przy wytwarzaniu dóbr i usług.
- Promowanie postaw przedsiębiorczych w środowiskach twórczych regionu oraz wspieranie aktywności kulturowych zorientowanych na tworzenie wartości rynkowych. Zakładany główny efekt planowanych działań to zwiększenie udziału sektora przemysłów kreatywnych w gospodarce regionu.

Cel operacyjny:

A.4. Przedsiębiorczość lokalna i społeczna wykorzystująca lokalne rynki i potencjały

Kierunki działań:

- Tworzenie i rozwój MŚP, w tym firm rzemieślniczych oraz promocja produktów lokalnych, w tym produktów tradycyjnych.
- Wsparcie rozwoju przedsiębiorczości w obszarze turystyki oraz usług wolnego czasu wykorzystujących atrakcje i potencjały lokalne. Zakładany główny efekt planowanych działań to poszerzenie oferty turystycznej, opartej na potencjałach lokalnych.

Obszar priorytetowy : (B)Szanse rozwojowe mieszkańców

Cel strategiczny:

Województwo śląskie regionem o wysokiej jakości życia opierającej się na powszechnej dostępności do usług publicznych o wysokim standardzie.

Cel operacyjny:

B.2. Rozwój kompetencji, umiejętności i wzrost poziomu aktywności mieszkańców

Kierunki działań:

- Realizacja długofalowych programów edukacji kulturalnej adresowanej do różnych grup odbiorców i zwiększających zainteresowanie uczestnictwem w kulturze.
- Podniesienie jakości i poprawa dostępu do oferty kultury, sportu i rekreacji oferujących możliwości rozwoju mieszkańców oraz atrakcyjnego spędzenia wolnego czasu. Zakładany główny efekt planowanych działań to zwiększenie udziału mieszkańców w wydarzeniach i imprezach kulturalnych oraz sportowych.

Cel operacyjny:

B.3. Harmonia społeczna i wysoki kapitał zaufania oraz dogodne warunki życia mieszkańców

Kierunki działań:

- Zwiększenie udziału mieszkańców w działaniach związanych z zachowaniem i eksponowaniem unikalności dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego województwa oraz jego charakterystycznych obszarów. Zakładany główny efekt planowanego działania to dostosowanie obiektów infrastruktury publicznej i przestrzeni do potrzeb mieszkańców, w szczególności dla osób o obniżonej mobilności.

Obszar priorytetowy: (C) Przestrzeń

Cel strategiczny:

Województwo śląskie regionem atrakcyjnej i funkcjonalnej przestrzeni

Cel operacyjny:

C.3. Wysoki poziom ładu przestrzennego i efektywne wykorzystanie przestrzeni

Kierunki działań:

- Rewitalizacja terenów i obiektów, w tym poprzemysłowych i zdegradowanych na tereny/obiekty o funkcjach społeczno-gospodarczych oraz zapewnienie ich dostępności
- Poprawa jakości i atrakcyjności przestrzeni publicznych, szczególnie centrów miast i centrów dzielnic oraz przestrzeni recepcyjnych.
- Przywracanie pozycji lub nadawanie nowych funkcji obiektom zabytkowym oraz symbolicznym w życiu społeczności lokalnych.
- Rewitalizacja osiedli mieszkaniowych, w tym starych dzielnic

Zakładany główny efekt planowanych działań to nadanie nowych funkcji terenom poprzemysłowym i zdegradowanym.

Obszar strategiczny: (D) Relacje z otoczeniem

Cel strategiczny:

Województwo śląskie regionem otwartym będącym istotnym partnerem rozwoju Europy

Cel operacyjny:

D.1. Współpraca z partnerami w otoczeniu

Kierunki działań:

- Współpraca międzyregionalna w zakresie kreowania zintegrowanych produktów turystycznych. Zakładany główny efekt planowanego działania to realizacja dużych projektów łączących potencjały regionów.

Cel operacyjny:

D.2. Atrakcyjny wizerunek województwa śląskiego

Kierunki działań:

- Promocja miejsc i obiektów o wartości historycznej, symbolicznej, architektonicznej, przyrodniczej.
- Wspieranie rozwoju instytucji i infrastruktury kultury.

Zakładane główne efekty planowanych działań to pozytywne postrzeganie województwa śląskiego, jako miejsca atrakcyjnego i zwiększenie liczby turystów, studentów i mieszkańców.

• ***Strategia Rozwoju Kultury w Województwie Śląskim na lata 2006 – 2020***

Wyrazem szczególnej troski samorządu województwa śląskiego o rozwój kultury jest opracowana w 2006 r. Strategia Rozwoju Kultury w Województwie Śląskim na lata 2006 –

2020. Strategia w obrębie czterech pól strategicznych (kompetencje kulturowe, dostęp do kultury, dziedzictwo kulturowe, treści kulturowe - wyodrębnionych w oparciu o kryterium funkcjonalne) ustala cztery cele strategiczne.

Są to:

1. Wzrost kompetencji potrzebnych do uczestnictwa w kulturze, efektywnego zarządzania kulturą i twórczości artystycznej w warunkach gospodarki rynkowej.
2. Wzrost poziomu uczestnictwa w kulturze (biernego – w roli odbiorców treści kulturowych i czynnego – w roli twórców treści kulturowych).
3. Upowszechnianie i zachowanie dziedzictwa kulturowego regionu (materialnego i niematerialnego) oraz jego efektywniejsze wykorzystywanie do celów turystycznych.
4. Tworzenie lepszych warunków rozwoju środowisk twórczych i wykorzystywanie ich kreatywności.

Z perspektywy gminnego programu opieki nad zabytkami najistotniejsze znaczenie mają kierunki działań określone w ramach celu 3.

Są to: 3.1. Rozpoznawanie zasobów dziedzictwa kulturowego oraz prowadzenie projektów badawczych na jego temat.

3.2. Inwentaryzowanie dziedzictwa kulturowego.

3.3. Popularyzacja dziedzictwa kulturowego (w tym z użyciem najnowszych technik).

3.4. Rewitalizacja i renowacja obiektów zabytkowych.

3.5. Rewitalizacja obiektów i terenów przemysłowych oraz znajdowanie dla nich nowych funkcji.

3.6. Wykorzystywanie dziedzictwa kulturowego regionu na potrzeby turystyki (promocja, tworzenie produktów turystyki kulturowej).

3.7. Tworzenie zasobów dziedzictwa kulturowego regionu.

• ***Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w Województwie Śląskim na lata 2018-2021***

Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w Województwie Śląskim na lata 2018- 2021 przyjęty został Uchwałą nr V/50/14/2018 Sejmiku Województwa Śląskiego, dnia 26 marca 2018 r. Program będący czwartym programem opieki nad zabytkami uwzględnia zapisy poprzedniego programu i dostosowuje go do dokumentów strategicznych wyższego rzędu oraz uaktualnia w zakresie zmienionych przepisów prawnych, m. in., co do możliwości finansowania. W myśl zasady, że „kultura, w tym zabytki, traktowana jest, jako środek do osiągnięcia celu, jakim jest wspieranie rozwoju regionu, podnoszenie jego atrakcyjności,

tworzenia miejsc pracy, „generowanie dochodów” a także, że „zabytki są zasobami nieodwracalnymi, decydującymi o tożsamości miejsca”, sformułowano cel główny:

Poprawa stanu zachowania zabytków oraz włączenie ich w procesy rozwoju gospodarczego i społecznego województwa z uwzględnieniem zasady zrównoważonego rozwoju.

Misją WPOnZ jest harmonijny krajobraz kulturowy oraz autentyzm materialnego i niematerialnego dziedzictwa jest czynnikiem budowy kapitału społecznego i rozwoju gospodarczego województwa oraz promocji regionu w kraju i na świecie.

Dla realizacji tej misji określono dwa cele strategiczne:

Cel I – zachowanie dziedzictwa kulturowego i włączenie go w procesy gospodarcze,

Cel II - Kształtowanie pozytywnych postaw społeczeństwa wobec dziedzictwa kulturowego region.

W ramach pierwszego celu strategicznego określono trzy cele operacyjne i dziewięć kierunków działań, a w ramach drugiego celu – odpowiednio dwa i cztery, co ilustruje niżej zamieszczona tabela.

Tabela 2. Cele i kierunki działań Wojewódzkiego Programu Opieki nad Zabytkami Województwa Śląskiego.

Cel strategiczny I KSZTAŁTOWANIE KULTUROWEGO OBRAZU WOJEWÓDZTWA	
Cel operacyjny I. 1. USTALENIE POTENCJAŁU ZASOBÓW ZABYTKOWYCH WOJEWÓDZTWA	
Kierunek działań	Rodzaje działań
I.1. A. Weryfikacja zabytków województwa	Opracowanie kart ewidencyjnych i adresowych zabytków włączonych do wojewódzkiej i gminnych ewidencji zabytków
	Waloryzacja zabytków i określenie ich znaczenia dla dziedzictwa regionu, kraju Europy, świata
	Inwentaryzacja zabytków archeologicznych (AZP)
I.1. B. Rozwój badań i studiów nad zabytkami województwa	Realizacja pilotażowych projektów badawczych, tworzenie źródeł wizualnych, fonicznych i tekstowych dotyczących zjawisk kultury ludowej
	Rozwój zaplecza naukowego i kompleksowych programów badawczych
	Digitalizacja regionalnych i lokalnych zasobów zabytkowych oraz tworzenie struktur udostępniania zbiorów
	Rozwój badań i dokumentowanie zabytków, sporządzanie studiów historyczno-konserwatorskich
	Powstanie forum wymiany doświadczeń dla osób zajmujących się problematyką dziedzictwa kulturowego regionu
Cel strategiczny I KSZTAŁTOWANIE KULTUROWEGO OBRAZU WOJEWÓDZTWA	

Cel operacyjny I.2. BUDOWA SYSTEMU ZARZĄDZANIA ZABYTKAMI WOJEWÓDZTWA	
I.2. A. Tworzenie nowoczesnych struktur zarządzania zabytkami.	budowa i rozbudowa sieci informatycznych w celu tworzenia bazy danych o zabytkach i zarządzania nią, upowszechnienia wiedzy o zabytkach oraz promocji oferty kulturowej i kulturowo-turystycznej
	budowa systemu informacji o przestrzeni o charakterze ponadlokalnym GIS w zakresie związanym z opieką nad zabytkami
	tworzenie profesjonalnych stanowisk internetowych umożliwiających monitoring stanu zachowania, użytkowania, konserwacji i przekształceń zabytków, w tym prac wynikających z ochrony archeologicznej oraz kwestii własnościowych
	tworzenie kompleksowych systemów informacji o zabytkach i zabezpieczeń przed nielegalnym wywozem dzieł sztuki za granicę
	wzmacnianie zastosowania technologii informacyjno-komunikacyjnych dla e-kultury
	digitalizacja regionalnych i lokalnych zasobów zabytkowych oraz tworzenie struktur udostępniania zbiorów
I.2.B Zarządzanie zabytkami.	wykorzystanie systemu monitoringu i kontrola działalności inwestycyjnej w celu właściwej konserwacji zabytków na wszystkich etapach prac oraz podczas ich użytkowania, a także prowadzenie nadzoru archeologicznego na terenach inwestycyjnych
	Wspieranie opracowania gminnych , powiatowych programów opieki nad zabytkami
	wykorzystanie ram prawnych dla praktycznej realizacji procedur urbanistycznych i kontrola działalności inwestycyjnej na obszarach i obiektach zabytkowych
	ochrona zabytków w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego – wykorzystanie ustaleń planów do wprowadzenia zasad ochrony zabytków, w tym parków kulturowych
	tworzenie i umacnianie finansowych i pozafinansowych mechanizmów współpracy z organizacjami, których zadania statutowe obejmują opiekę nad zabytkami.
	organizacja warunków do wytworzenia produktów tradycyjnych i ich rejestracji
	tworzenie i wykorzystywanie katalogów budownictwa nawiązującego do form tradycyjnych, w tym tradycyjnego detalu architektonicznego i tradycyjnych form zagospodarowania terenu
	tworzenie i wykorzystywanie studiów krajobrazowych przy zagospodarowaniu terenów otwartych i wewnątrz miejskich, w tym kształtowaniu panoram miast i wsi
	organizacja konkursów urbanistycznych i architektonicznych mających na celu wybór najwłaściwszych sposobów działania w tkance zabytkowej i jej otoczeniu (np. harmonijne wkomponowanie nowych obiektów)
	rekomendacja obiektów o znaczeniu krajowym, regionalnym lub lokalnym do ochrony lub promocji na wyższych szczeblach
rekomendacja obiektów o wysokich walorach zabytkowych do objęcia ochroną	
I.2. C Marketing produktów kulturowych i kulturowo-gospodarczych	wypromowanie ofert turystyczno-kulturowych regionu w Polsce i poza granicami kraju, w tym promocja adaptowanych zabytków, promocja markowych produktów turystycznych oraz rozwój turystyki kulturowej obejmujących wsie tematyczne, parki i szlaki kulturowe, szlaki i ścieżki przyrodniczo-kulturowe
	przygotowanie kompleksowej i łatwo dostępnej informacji o ofertach gospodarczych uwzględniających opiekę nad zabytkami oraz ich wypromowanie w kraju i za granicą

	realizacja infrastruktury informującej o obiektach zabytkowych i obiektach turystyki kulturowej, np. tablice informacyjne przy obiektach zabytkowych i związanych z turystyką kulturową
	realizacja infrastruktury systemu informacji kulturowej i turystycznej (w tym elektronicznej), np. organizacja oznakowania drogowego do zabytków, GPS, wydawnictwa informacyjne, strony internetowe
	rekomendacja obiektów o znaczeniu ponad krajowym i krajowym do wpisu na prestiżowe listy dziedzictwa kulturowego
Cel strategiczny I KSZTAŁTOWANIE KULTUROWEGO OBRAZU WOJEWÓDZTWA	
Cel operacyjny I.3. WŁĄCZENIE ZABYTEKÓW W PROCESY GOSPODARCZE.	
I.3. A Integracja działań społeczno-gospodarczych na rzecz opieki nad zabytkami.	opracowanie i realizacja kompleksowych programów rewitalizacyjnych obszarów zurbanizowanych, opartych na istniejących zasobach zabytkowych, w tym historycznych obszarów miejskich, obszarów przemysłowych, powojсковych i zdegradowanych. opracowanie i realizacja lokalnych strategii i wizji rozwoju obszarów wiejskich wykorzystujących RPO miejscowe tradycje i istniejące zasoby zabytkowe opracowanie kompleksowych ofert inwestycyjnych z uwzględnieniem dopuszczalnych wariantowych funkcji użytkowych służących zaangażowaniu sektora gospodarczego w opiekę nad zabytkami (m.in. inkubatory przedsiębiorczości, instytucje otoczenia biznesu, centra usługowe, infrastruktura turystyczna i inne) wspieranie inicjatyw wykorzystujących tradycyjne formy działalności gospodarczej, w tym rolnictwo ekologiczne i tradycyjne przetwórstwo, reaktywacja ginących zawodów zwiększenie możliwości zatrudnienia w wyniku różnych form aktywnego pośrednictwa pracy, w tym przekwalifikowanie oraz tworzenie sprzyjających warunków do zatrudnienia w sektorze usług kulturowych i turystyczno-kulturowych wykorzystujących zasoby zabytkowe i miejscowe tradycje, a także usług doradczych w zakresie prac w sferze opieki nad zabytkami i prac przy zabytkach organizacja prac interwencyjnych połączonych z przeszkoleniem bezrobotnych w sferze działań związanych z opieką nad zabytkami rozwój infrastruktury publicznej, w tym turystycznej, oraz innych form zachęty przyczyniających się do podejmowania i rozwijania działalności pozarolniczej wykorzystującej miejscowe tradycje, w tym turystycznej stosowanie zachęt do zabudowy i zagospodarowania terenu nawiązujących do form tradycyjnych
I.3.B. Konservacja i adaptacja zabytków.	zagospodarowanie terenów przemysłowych, powojсковych i zdegradowanych, nadanie im nowej funkcji (np. kulturalnej, mieszkaniowej, produkcyjnej, usługowej, infrastrukturalnej, komunikacyjno transportowej krajobrazu kulturowego, poprzedzone opracowaniem kompleksowych programów rewitalizacji i zieleni, w tym korytarzy ekologicznych, z uwzględnieniem obiektów zabytkowych i charakterystycznych cech zagospodarowanie, konserwacja i adaptacja (w tym rewitalizacja, renowacja, rewaloryzacja, zachowanie, ekspozycja) obiektów zabytkowych wraz z otoczeniem (w tym archeologicznych), również oparte na formule partnerstwa publiczno-prywatnego, a także w formie projektów transgranicznych opracowanie i prowadzenie kompleksowych programów konserwatorskich zabytków ruchomych i nieruchomych, w tym zabytków drewnianych znajdujących się w skansenach i w miejscu ich pierwotnej lokalizacji konservacja oraz przeciwdziałanie niszczeniu stanowisk archeologicznych, w tym zachowanie zabytków archeologicznych, dokumentowanie i opracowywanie wyników badań nieinwestorskich i ratowniczych

	renowacja i konserwacja małej architektury, w tym sakralnej, oraz miejsc pamięci i martyrologii
	kontrola prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków
	budowa, rozbudowa, odbudowa, renowacja infrastruktury kulturowej w miejscach o symbolicznym znaczeniu dla historii regionu oraz służących opiece nad zabytkami
	działania na rzecz unowocześnienia infrastruktury technicznej oraz poprawy estetyki obiektów zabytkowych przez m.in. przystosowanie obiektów do potrzeb osób niepełnosprawnych, modernizację systemów grzewczych, sieci wodociągowych i kanalizacyjnych, racjonalizację zużycia wody, usprawnienie gospodarki odpadami działania i inwestycje wynikające z przepisów przeciwpożarowych, zapobiegania klęskom żywiołowym oraz zabezpieczeń przeciwwłamaniowych
	zabezpieczenie zabytków ruchomych i nieruchomych przed zniszczeniem
	zabezpieczenie zabytków archeologicznych przed zagrożeniami naturalnymi oraz na wypadek eksploatacji rabunkowej
	likwidacja źródeł niskiej emisji, zwiększenie udziału energii pochodzącej ze źródeł odnawialnych w stosunku do energii ze źródeł konwencjonalnych.
	.kompleksowe oczyszczanie obiektów i przestrzeni z odpadów zawierających azbest
I.3. C Kształtowanie obszarów zabytkowych i krajobrazów kulturowych.	konserwacja, rewitalizacja, renowacja, rewaloryzacja, zachowanie, ekspozycja zabytkowych centrów miast i wsi, zabytkowych terenów zieleni, w tym cmentarzy, obszarów fortyfikacji i budowli obronnych, parków, obiektów archeologicznych mających własną formę przestrzenną
	sukcesywna realizacja iluminacji zabytków
	.wykorzystywanie tradycyjnych form zabudowy i zagospodarowania terenu oraz detalu architektonicznego dla harmonijnego kształtowania krajobrazu
	.wspieranie tradycyjnych form gospodarowania, w tym rolnictwo ekologiczne, tradycyjne techniki budownictwa, rzemiosło i przetwórstwo
	.gospodarowanie z uwzględnieniem obowiązujących standardów ochrony środowiska i bezpieczeństwa publicznego przez spowalnianie lub eliminację ruchu samochodowego z centrów miast i wsi,
	zapewnienie racjonalnej gospodarki odpadami, budowę sieci kanalizacyjnych, modernizację sieci energetycznej i teleinformatycznej,
	dywersyfikacja źródeł energii w tym stosowanie źródeł energii odnawialnej, poprawę infrastruktury drogowej,
	ochronę wód powierzchniowych i podziemnych, ochrona bioróżnorodności i urozmaiconego krajobrazu
	.kształtowanie systemów terenów chronionych o walorach przyrodniczo-kulturowych przez ustanawianie nowych parków krajobrazowych, obszarów chronionego krajobrazu, zespołów przyrodniczo krajobrazowych, przede wszystkim na obszarach o zachowanych regionalnych cechach krajobrazu kulturowego
	wzmacnianie szlaków dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego – ochrona i udostępnianie Szlaku Orlich Gniazd, Szlaku Architektury Drewnianej, Szlaku Zabytków Techniki Wiślanej Trasy Rowerowej
	tworzenie parków kulturowych w celu ochrony kulturowych krajobrazów historycznych
I.3. D. Nowoczesna i efektywna opieka nad zbiorami zabytków i ich udostępnianiem.	modyfikacja i wdrażanie cyfrowych technik wystawienniczych, katalogów i informatorów, w tym interaktywne strony internetowe i usługi kulturowe
	.konserwacja, digitalizacja i cyfryzacja archiwaliów, starodruków, księgozbiorów i innych
	. przygotowywanie długofalowych programów wystawienniczych, w tym w ramach współpracy z innymi instytucjami i jednostkami oraz z wykorzystaniem zbiorów pozostających w magazynach, organizacja wystaw
	.remonty obiektów przechowywania i udostępniania zbiorów wraz z otoczeniem pozostającym w zarządzie umożliwiające nowoczesne sposoby udostępniania, opracowywania i przechowywania zbiorów, w tym tworzenie miejsc parkingowych itd.

	.wspieranie zakupów zabytków w celu powiększania zbiorów, w tym tworzenie kolekcji dzieł sztuki ludowej oraz zakup dóbr służących kultywowaniu lokalnych i regionalnych tradycji
	.poprawa bezpieczeństwa zbiorów i warunków ich przechowywania przez wprowadzenie nowoczesnych technik ochrony i zabezpieczeń
Cel strategiczny II KSZTAŁTOWANIE POZYTYWNYCH POSTAW SPOŁECZEŃSTWA WOBEC DZIEDZICTWA KULTUROWEGO REGIONU	
Cel operacyjny II.1 Propagowanie wiedzy o zabytkach oraz sposobach opieki nad zabytkami.	
II. 1.A. Wzmocnienie edukacji o dziedzictwie kulturowym	rozwój kierunków studiów wyższych i podyplomowych w zakresie ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i opieki nad nimi
	.aktywizacja oferty nauczania uczelni wyższych, w tym organizacja praktyk studenckich i stażów
	. tworzenie i realizacja programów edukacyjnych dotyczących zabytków i tradycji na wszystkich poziomach nauczania podstawowego i średniego, w tym warsztaty, wystawy, wycieczki, konkursy
	. opracowywanie programów edukacyjnych rozwijających świadomość historyczną i znajomość historii regionu, w tym w ramach porozumienia z innymi placówkami
	. realizacja warsztatów oraz innych form szkoleń w zakresie opieki nad zabytkami i dziedzictwem przyrodniczo-kulturowym, w tym w środowiskach patologicznych
	. kształcenie kadr zajmujących się dydaktyką osób dorosłych w zakresie wiedzy o zabytkach - warsztaty, wystawy, wycieczki, konkursy
	. wsparcie dla doskonalenia zawodowego i kształcenia kadr (system dotacji inwestycyjnych oraz praw do ochrony technologii)
	. podnoszenie kwalifikacji profesjonalnych kadr do opieki nad zabytkami . podnoszenie kwalifikacji kadr zarządzających zabytkami, w tym przyszłych menedżerów, architektów i urbanistów – .wykorzystanie współpracy europejskiej, doskonalenie zawodowe,
	.kształcenie kadr w zakresie podstaw i jakościowych metod zarządzania
	podnoszenie poziomu wiedzy i rozwijanie umiejętności osób zaangażowanych w prowadzenie działalności gospodarczej lub chcących rozpocząć taką działalność przy wykorzystaniu miejscowej tradycji i zabytków, w tym w zakresie ginących zawodów .organizacja interdyscyplinarnych warsztatów i szkoleń, w tym działania na
II. 1. B. Popularyzacja i promocja zabytków i wiedzy o zabytkach.	rzecz zachowania folkloru oraz obrzędów i zwyczajów, zanikających zawodów i umiejętności oraz wzorców życia - przekazywanie zanikających umiejętności
	organizacja zajęć z zakresu wiedzy o zabytkach i tradycji w ramach Uniwersytetu Trzeciego Wieku
	organizacja konferencji, sesji popularnonaukowych i spotkań mających na celu popularyzację wiedzy o zabytkach i małej ojczyźnie oraz pełniących funkcję forum dyskusyjnego
	popularyzacja twórczości ludowe
	organizacja wystaw, konkursów, przeglądów, warsztatów, festiwali w celu popularyzacji twórczości ludowej, w tym podtrzymywanie i popularyzacja gwar regionów etnograficznych
	upowszechnianie walorów zabytkowych województwa, wiedzy o historii, tradycji i zabytkach regionu oraz przedsięwzięć kulturalnych z nimi związanych za pomocą narzędzi multimedialnych, publikacji, akcji społecznych i programów edukacyjnych, w tym muzea wirtualne
	tworzenie stron internetowych na temat zabytków i tradycji .promocja krajobrazów kulturowych, tradycyjnych form zabudowy i zagospodarowania terenu, w tym przygotowanie katalogów
upowszechnianie wiedzy o zabytkach w wydawnictwach popularno-naukowych	
realizacja wieloaspektowych projektów kulturowych wykorzystujących dziedzictwo kulturowe regionu w ramach projektów transgranicznych i międzynarodowych	

Cel strategiczny II Kształtowanie pozytywnych postaw społeczeństwa wobec dziedzictwa kulturowego regionu.	
Cel operacyjny II.2. Aktywizacja społeczności lokalnych na rzecz opieki nad zabytkami.	
II.2.A. Wspieranie działań na rzecz poznania dziedzictwa kulturowego regionu.	budowa tożsamości lokalnej i regionalnej przez promowanie inicjatyw kulturowych
	wspieranie przedsięwzięć mających na celu przybliżenie zabytków i tradycji regionu szerokiemu gronu odbiorców
	wzmacnianie zastosowania technologii informacyjno-komunikacyjnych dla e-learningu,
	organizacja ognisk, kółek zainteresowań, warsztatów skierowanych do ludzi młodych, a także osób bezrobotnych i ze środowisk marginalizowanych
II.2.B. Promowanie przykładów dobrych praktyk w sferze opieki nad zabytkami.	uhonorowanie i przedstawienie jako wzór do naśladowania właściwej opieki nad zabytkami (działania zarówno przy zespołach zabytkowych, np. układy urbanistyczne, jak i przy pojedynczych budowlach i dziełach sztuki)
	przyznawanie Nagrody Marszałka Województwa Śląskiego za Zasługi w Działalności w sferze Opieki nad Zabytkami .
	przyznawanie Nagrody Marszałka Województwa Śląskiego za Wydarzenie Muzealne Roku
	konkursy popularyzujące tzw. dobrą robotę w opiece nad zabytkami, np. renowacje rekomendacja do Odznaki za Opiekę nad Zabytkami .nagradzanie i wspieranie lokalnych propagatorów wiedzy o dziedzictwie kulturowym

- ***Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Śląskiego 2020+***

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Śląskiego przyjęto Uchwałą Nr V/26/2/2016 Sejmiku Województwa Śląskiego z 29 sierpnia 2016 r. Plan określa obszary chronionych krajobrazów kulturowych, w tym m. in. miast historycznych (m. in. Mstów), zespołów rezydencjonalnych, a także obszary wymagające rewitalizacji (m. in. gmina Mstów).

Jednym ze sformułowanych w planie celów jest:

Cel 3. „***Przestrzeń – zrównoważone wykorzystywanie zasobów środowiska naturalnego i kulturowego***”, dla którego przyjęto dwa kierunki działania:

1. Kształtowanie krajobrazów kulturowych w obszarach miejskich
2. Kształtowanie krajobrazów kulturowych w obszarach wiejskich

Tabela nr 3. Cel, kierunki działań oraz zadania (plan zagospodarowania przestrzennego województwa śląskiego 2020+)

Cel	Kierunek	Zadania
(3.)Przestrzeń – zrównoważone wykorzystanie zasobów środowiska naturalnego i kulturowego	Kształtowanie krajobrazów kulturowych w obszarach miejskich	Zachowanie tożsamości kulturowo-krajobrazowej, w tym zachowanie identyfikatorów krajobrazowych charakterystycznych dla danego obszaru wraz z ich adaptacją do nowych funkcji.
		Zachowanie i kreowanie przestrzeni publicznych.
		Kształtowanie terenów zieleni miejskiej.
	Kształtowanie krajobrazów kulturowych w obszarach wiejskich	Rewitalizacja zdegradowanej tkanki miejskiej.
		Zachowanie tożsamości kulturowo-krajobrazowej, w tym zachowanie identyfikatorów krajobrazowych charakterystycznych dla danego obszaru wraz z ich adaptacją do nowych funkcji.
		Kreowanie przestrzeni publicznych umożliwiających min. integrację społeczności lokalnych oraz ich wyposażenie w odpowiednia infrastrukturę.
	Rewitalizacja zdegradowanych obszarów zabudowy mieszkaniowej	

- **Strategia rozwoju subregionu północnego województwa śląskiego i regionalnych inwestycji terytorialnych.**

Postanowienia Strategii opracowanej w kwietniu 2015 r. i przyjętej w imieniu subregionu przez Prezydenta miasta Częstochowy w listopadzie 2015 r., dotyczą zakresu wskazanego w **Regionalnym Planie Operacyjnym Województwa Śląskiego na lata 2014- 2020**. Wskazują na bogactwo dziedzictwa kulturowego i możliwość rozwoju usług turystycznych, zależnego od jakości zachowanego dziedzictwa kulturowego. Jednym z celów strategii jest wzmocnienie zrównoważonego rozwoju subregionu poprzez efektywne wykorzystanie zasobów, dla którego to celu określono m. in. Priorytet C „Subregion Północny bogaty różnorodnością kulturową i przyrodniczą, chroniący wysoką, jakość środowiska naturalnego”.

- **Strategia Rozwoju Powiatu Częstochowskiego na lata 2016-2020.**

Dokument ten (SRPCz) został przyjęty przez Radę Powiatu w dniu 28 stycznia 2016 roku Uchwałą Nr XIII/90/2016.

Jak zaznaczono w dokumencie misją Powiatu Częstochowskiego jest:

Zrównoważony rozwój społeczny i gospodarczy powiatu częstochowskiego, jako bezpiecznego i atrakcyjnego miejsca do zamieszkania, pracy, nauki, inwestycji i wypoczynku.

Misja ta określa obraz i wizerunek powiatu w odniesieniu do kolejnych kilku lat. Ukazuje priorytety w działaniach władz powiatowych na rzecz mieszkańców i określa planowane kierunki działań. W części analitycznej w rozdz. 2.4.8., zatytułowanym „Sport i turystyka”, wymienione zostały szlaki turystyczne, które przebiegają także przez tereny należące do gminy Mstów są to: *Szlak Jury Wieluńskiej (Częstochowa – Siedlec – Mstów – Wancerzów – Borowno – Kruszyna – Wąsosz); Szlak Warowni Jurajskich, liczący 161 km (Mstów – Małusy – Turów – Zrębice – Siedlec – Suliszowice – Ostrężnik – Rudawa); Szlak „Walk 7 Dywizji Piechoty – WRZESIEN 39” (Częstochowa – Sokole Góry – Krasawa – Siedlec – Złoty Potok – Janów); Szlak Zygmunta Krasińskiego (Częstochowa – Siedlec – Mstów – Krasice – Julianka – Ponik – Janów – Złoty Potok - Ostrężnik – Myszków); Szlak „Przełomu Warty” (Częstochowa – Kręciwilk – Korwinów – PKP – Dębowiec – Sokole Góry - Olsztyn – rynek - Kusiecia – Brzyszków – Małusy Małe – Mstów – rynek); Szlak „Zapomnianego palacu”(Mstów – Wancerzów – Witkowice – Borowno – Kruszyna – Wikłów - Radomsko PKP).*

W kolejny podrozdziale (2.4.9.) „Zabytki i kultura powiatu”, wskazano nieruchome obiekty zabytkowe, w tym także zlokalizowane na obszarze gminy Mstów, ograniczając się jednak tylko do tych, które objęte są wpisem do rejestru zabytków, t.j.

- Mstów - *Układ urbanistyczny, wykształcony w średniowieczu;*
- Mstów-Wancerzów - *Zespół klasztorny kanoników regularnych laterańskich: kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP, murowany (XVIII w.) na zrębach wcześniejszej budowli, dzwonnica (XVII w.), klasztor (XV w.), mur z 8 basztami (XVII w.), dwa budynki bramne, dwie murowane bramy (XVII /XVIII w.);*
- *Kaplica cmentarna pw. Św. Wojciecha (pocz. XVII w.);*
- Mstów - *Cmentarz grzebalny, katolicki (XIX w.).*

Dokument określił obszary działania, cele strategiczne oraz kierunki działania powiatu. Dla naszych celów istotne znaczenie posiada Obszar III. **Ochrona środowiska i efektywne wykorzystanie zasobów przyrodniczych, turystycznych i kulturowych**, w którym określono cel strategiczny (6.III.3.)

- Promocja kultury, turystyki i walorów przyrodniczych powiatu,

oraz kierunek: Działania na rzecz promocji i rozwoju kultury, sportu i turystyki w powiecie częstochowskim:

1. Budowa, rozbudowa i modernizacja małej infrastruktury służącej rozwojowi turystyki aktywnej,
2. Wspieranie przedsięwzięć w zakresie usług turystycznych,
3. Rozwój systemu informacji i promocji walorów turystycznych i imprez kulturalnych,
4. Wsparcie finansowe i promocyjne najważniejszych imprez kulturalnych, rekreacyjnych i sportowych promujących subregion,
5. Promocja turystyczna na międzynarodowych i krajowych targach, wystawach, konferencjach,
6. Wspieranie inwestycji służących rozwojowi agroturystyki, rozbudowa sieci e-informacji turystycznej,
7. Kreowanie „mody” na turystykę weekendową i agroturystykę w powiecie,
8. Promowanie wybranych szlaków turystycznych, i walorów turystycznych powiatu częstochowskiego,
9. Wsparcie rozwoju infrastruktury tras pielgrzymkowych na Jasną Górę,
10. Promocja sanktuarium na Jasnej Górze i zabytków sakralnych na terenie powiatu częstochowskiego,
11. Organizowanie imprez własnych i współpraca z gminami przy organizacji imprez sportowych i kulturalnych,
12. Opracowanie markowego symbolu powiatu częstochowskiego,
13. Działania promocyjne na rzecz rozwoju przedsiębiorczości, kierowane dwutorowo - do firm już działających oraz do firm potencjalnych inwestorów,
14. Wsparcie dla różnorodnych form promocji (wydawnictwa, strony internetowe, filmy itp.),
15. Wsparcie działań ustalających stan formalno-własnościowy obiektów zabytkowych zagrożonych degradacją lub zniszczeniem,
16. Wsparcie renowacji obiektów zabytkowych poprzez wykorzystanie istniejących regionalnych i krajowych źródeł finansowania prac renowacyjnych,
17. Wsparcie dla zespołów folklorystycznych, lokalnych muzeów, itp.,
18. Współpraca zagraniczna jako forma promocji powiatu (w tym współpraca z partnerami z Niemiec – powiat bodeński i z Ukrainy – Rejon Śniatyński).

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy.

Deklaracje gminy w zakresie ochrony wartości kulturowych oraz środowiska przyrodniczego znajdują się w kilku dokumentach programowych

- ***Strategia Rozwoju Gminy Mstów 2017-2025,***

Dokument przyjęty Uchwałą Nr XXIX/224/2017 Rady Gminy Mstów z dnia 17 stycznia 2017 roku.

Cel strategiczny:
Mstów – gminą z rozwiniętą infrastrukturą komunikacyjną i techniczną, podnoszącą jakość środowiska naturalnego oraz z zagospodarowaną przestrzenią publiczną

Realizacja celu strategicznego odbywać się winna zgodnie z wskazanymi priorytetami, celami operacyjnymi oraz kierunkami działań. Dla wypełniania misji ochrony dziedzictwa kulturowego w Gminie Mstów są przydatne dwa priorytety:

Priorytet I: ***Infrastruktura, środowisko naturalne i przestrzeń***

Dla realizacji tego celu wyznaczono trzy cele operacyjne:

1. Rozwój infrastruktury komunikacyjnej i technicznej.
2. Rozwój proekologicznych rozwiązań przyczyniających się do poprawy środowiska naturalnego.
3. Rewitalizacja zdegradowanych obszarów i obiektów.
4. Poprawa dostępu do Internetu i rozwój e-usług publicznych.

Bezpośrednie znaczenie dla GPOZ posiada cel operacyjny 3, czyli:

Rewitalizacja zdegradowanych obszarów i obiektów, gdzie wskazano następujące kierunki działań:

- Renowacja i zabezpieczenie obiektów dziedzictwa kulturowego
- Zagospodarowanie zdegradowanych obszarów
- Przebudowa, modernizacja i adaptacja zdegradowanych obiektów na cele wynikające z potrzeb mieszkańców

Priorytet III - ***Przedsiębiorczość i turystyka,***

w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego, można odnieść

Cel operacyjny 2, czyli: ***Poprawa dostępu do bazy turystycznej,*** który będzie realizowany w 3 kierunkach działań:

- Rozwój bazy noclegowej i gastronomicznej

- Poprawa dostępu do zróżnicowanej oferty turystycznej (w tym: w obszarze turystyki aktywnej, kulturowej, agroturystyki i ekoturystyki oraz rekreacji, wykorzystujących atrakcje i lokalny potencjał)

- Wykorzystanie potencjału gminy do rozwoju agroturystyki

Cel operacyjny 3, zakłada: **Promocję walorów turystycznych gminy**, realizowany poprzez następujące kierunki działań:

- Działania promocyjne lokalnych produktów oraz walorów i atrakcji turystycznych gminy

- Współpraca z samorządami województwa śląskiego, w tym z gminami jurajskimi, w zakresie wspólnej promocji

Cel operacyjny 4: **Atrakcyjny wizerunek gminy oraz wzrost rozpoznawalności w kraju i zagranicą**, realizowany poprzez następujące kierunki działań:

- Kreowanie pozytywnego wizerunku i potencjału gminy.

- Promocja walorów inwestycyjnych gminy.

- Współpraca zagraniczna, w tym: realizowana w ramach programów i funduszy zewnętrznych.

• **Lokalny Program Rewitalizacji dla Gminy Mstów do 2025 roku**

Dokument przyjęty uchwałą nr XLII/340/2018 Rady Gminy Mstów z 30 marca 2018 r. W wyniku przeprowadzonej diagnozy wyznaczono obszar rewitalizacji, podzielony na 4 podobszary, stanowiące sołectwa Gminy Mstów, o największej koncentracji problemów: podobszar A- Mstów, podobszar B- Wancerzów, podobszar C – Kuśmierki, podobszar D – Jaźwiny. Dwa pierwsze bezpośrednio odnoszą się do problematyki ochrony zabytków, są to:

Podobszar A – Mstów

gdzie wskazano zabytki i obiekty dziedzictwa kulturowego:

- Rynek,
- zespół urbanistyczny Mstowa z kamienicami w rynku,
- cmentarz z kaplicą z XVI wieku,
- resztki parku podworskiego z kapliczką św. Floriana,
- fragmenty zespołu pofolwarcznego,
- kapliczki z XIX wieku,
- kilka domów mieszkalnych z końca XIX wieku,
- oraz tzw. "dzielnica stodół" z końca XIX wieku

Podobszar B – Wancerzów

Na niniejszym podobszarze rewitalizacji zlokalizowany jest pochodzący z przełomu XIV i XV wieku klasztor kanoników regularnych. Na południu od miejscowości przepływa rzeka Warta.

Zdefiniowano cel główny rewitalizacji:

Ożywienie społeczno-gospodarcze obszaru zdegradowanego poprzez aktywizację i integrację mieszkańców, stworzenie warunków do rozwoju przedsiębiorczości i turystyki, rozwój i modernizacja infrastruktury oraz poprawa jakości środowiska naturalnego

Wyznaczono dwa cele szczegółowe i kierunki działań

Cel szczegółowy 1

Zmniejszenie poziomu marginalizacji i ryzyka zagrożenia wykluczeniem społecznym oraz patologiami

Dla celów GPOnZ istotne są dwa kierunki:

Wzrost dostępności i jakości edukacji (nr 4)

Atrakcyjna oferta kulturalna i rekreacyjna (nr 5)

Cel szczegółowy 2

Rozwój i poprawa jakości infrastruktury oraz środowiska naturalnego

Kierunki działań:

Zagospodarowanie zdegradowanych przestrzeni (1)

Poprawa jakości usług publicznych poprzez modernizację i adaptację zdegradowanych obiektów (2)

Renowacja obiektów dziedzictwa kulturowego (3)

Wypełnieniem wymienionych działań są projekty infrastrukturalne.

W podobszarze A, wytypowano teren lokalizacji pozostałości zespołu stodół, przy ul. Partyzantów. Zaplanowano odbudowę, przebudowę i adaptację kompleksu stodół wraz z ich wyposażeniem i zagospodarowaniem przyległego terenu na potrzeby Centrum Społeczno-Gospodarczego w Mstowie. Przewidziano następujący zakres zadań: [...] *wykonanie niezbędnych robót budowlanych [...] poprzez wykonanie szeregu działań zabezpieczających mających na celu utrzymanie stodół w stanie tzw. "Trwałej ruiny", i są to m.in.: wzmocnienie ścian, usunięcie ubytków w warstwach kamiennych, wzmocnienie i uzupełnienie więźb dachowych, uzupełnienie deskowania ścian oraz obudowę, przebudowę i adaptację wraz z zakupem niezbędnego wyposażenia oraz zagospodarowania przyległego terenu na potrzeby utworzenia i działalności Centrum Integracji i Aktywizacji w Mstowie oraz przestrzeni wystawienniczej na cele gospodarczo-promocyjne Gminy.*

W podobszarze B, zaplanowano rewitalizację jednego z budynków zespołu klasztornego, dawnej wartowni. Projekt zakłada przebudowę i adaptację zdegradowanego budynku wraz z zakupem wyposażenia na potrzeby stworzenia klubu seniora. W ramach tej inwestycji będą przeprowadzone prace budowlane i instalacyjne.

• ***Studium Uwarunkowań i Rozwoju Przestrzennego Gminy Mstów***

Dokument ów przyjęto uchwałą NR XXIII/175/2012 Rady Gminy Mstów z dnia 29 czerwca 2012 r. Określa on politykę przestrzenną gminy. Jest to dokument niezbędny do koordynowania działań związanych z zagospodarowaniem terenów na obszarze gminy. Wskazuje szanse poprawy sytuacji ekonomiczno-gospodarczej w oparciu o rolniczy charakter gminy, walory środowiska przyrodniczego, położenie geograficzne i dobrze zachowane dobra kultury. Ustalenia Studium są wiążące dla organów gminy przy sporządzaniu miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. W Studium położono nacisk na zrównoważony rozwój respektujący unikalne walory przyrodniczo-kulturowe. W zakresie ochrony środowiska kulturowego podkreślono konieczność gospodarowania zasobami w sposób zapewniający utrzymanie najcenniejszych wartości w dobrym stanie oraz kształtowanie krajobrazu zgodnie z historycznymi uwarunkowaniami. Dla zachowania tożsamości regionu i lokalnych tradycji ochroną na mocy prawa miejscowego powinny być także objęte obiekty i obszary nie wpisane do rejestru zabytków. Wyraźnie podkreślono konieczność wykorzystywania w procesie projektowym lokalnych wzorców budownictwa charakterystycznego nie tylko dla regionu, ale także dla danej wsi. Wskazano główne zasady tej ochrony, polegające na:

- zachowaniu unikalnych walorów krajobrazowych i przyrodniczych, objętych ochroną konserwatorską (Park Krajobrazowy „Orlich Gniazd” z otuliną i pomniki przyrody),
- objęciu ochroną prawną terenów o najwyższych walorach przyrodniczo-krajobrazowych, jako Jurajski Park Narodowy, rezerwaty przyrody: „Wielka Góra”, Góra Bukowiec”, Góra Leszczyny”, zespoły przyrodniczo-krajobrazowe: „Złotopotocki” i „Mirowsko-Bobolicki”, stanowiska roślin rzadkich i chronionych,
- utrzymanie i odpowiednie eksponowanie obiektów wpisanych do rejestru zabytków,
- utrzymanie obiektów architektonicznych, stanowiących dobra kultury w dobrym stanie technicznym,
- dokonywanie koniecznych rozbiórek obiektów pozostających w Gminnej Ewidencji Zabytków, tylko po sporządzeniu dokumentacji rozbiórkowej,

- pozostawienie terenów wskazanych do objęcia ochroną, ze względu na występowanie dóbr kultury, jako otwartych lub dopuszczonych do zmiany sposobu zagospodarowania tylko na określonych warunkach.

Istotne dla GPOnZ zapisy znajdują w rozdz. 4, w którym określono zasady ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu kulturowego i zabytków oraz sposoby zagospodarowania terenów lub obiektów podlegających tej ochronie. Szczególny nacisk położono na świadomą ochronę środowiska przyrodniczego i kulturowego, która polegała będzie na gospodarowaniu zasobami w sposób zapewniający utrzymanie najcenniejszych wartości w dobrym stanie oraz kształtowaniu krajobrazu zgodnie z historycznymi uwarunkowaniami. Treść dokumentu w tym zakresie przytoczono dosłownie.

Rozdział 4. Obszary i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej

4.1. Podstawowym narzędziem planistycznym, służącym ochronie dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej w gminie jest:

- 1) ustanowienie strefy ochrony konserwatorskiej wokół zabytkowych obiektów wpisanych do rejestru zabytków wojewódzkiego konserwatora zabytków;*
- 2) ustanowienie strefy ochrony konserwatorskiej dla zabytkowych obiektów budowlanych i założeń parkowych oraz najbliższego otoczenia;*
- 3) ochrona pojedynczych obiektów zabytkowych bez stanowienia strefy ochrony konserwatorskiej;*
- 4) ochrona stanowisk archeologicznych.*

4.2. Granice stref ochrony konserwatorskiej dla terenu i obiektów budowlanych oraz założeń parkowych winny zostać uszczegółowione na etapie sporządzania miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego w taki sposób by przebiegały wzdłuż charakterystycznych elementów zagospodarowania takich jak droga, ciek, ogrodzenie (granica nieruchomości).

Zaleca się by w przypadku ochrony obiektów zabytkowych położonych wzdłuż liniowych elementów zagospodarowania takich jak drogi, aleje, strefą ochrony konserwatorskiej objąć tereny położone po obu stronach.

Obszary postulowane do objęcia ochroną konserwatorską zostały uwidocznione na rysunku studium.

4.3. Obszar ochrony archeologicznych dóbr kultury każdorazowo ustalać w porozumieniu z odpowiednimi służbami ochrony zabytków archeologicznych uwzględniając bieżące informacje wynikające z opracowania AZP dla gminy Mstów.

4.4. Zasady ochrony obiektów i terenów znajdujących się w rejestrze zabytków, w wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków są następujące:

1) wykazy obiektów wpisanych do rejestru zabytków, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków są warstwą informacyjną miejscowych planów – przedmiotowe wykazy mogą ulec zmianie; wymaga się każdorazowo, przy sporządzaniu miejscowych planów, ich aktualizacji;

2) miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego winny ustalać:

a) rygory – wymagania w formie nakazów, dopuszczeń działań inwestycyjnych związanych z obiektem zabytkowym i otoczeniem tego obiektu, mogą dotyczyć sąsiadujących obiektów niebędących zabytkiem,

b) postulaty – kierunki działań pożądaných z punktu widzenia konserwatorskiego, od których możliwe jest odstępstwo w wypadku istotnej kolizji z innymi ustaleniami planu.

4.5. Zasady ochrony stanowisk archeologicznych zgodnie z przepisami odrębnymi.

W rozdziale 14 natomiast wskazano obszary wymagające przekształceń, rehabilitacji lub rekultywacji, ujęto je w dwóch strefach:

strefa I - obejmuje historyczną zabudowę Mstowa i Wancerzowa o miejskim charakterze zabudowy;

strefa II - obejmuje tereny pojedynczych założeń zabytkowych wraz z najbliższym otoczeniem

Dla tych obszarów należy w planach miejscowych, poza ustaleniami standardowymi, ustalić warunki przebudowy obiektów budowlanych.

Wskazano główne zasady ochrony dziedzictwa kulturowego;

Za najważniejszy – główny cel - uznano zrównoważony rozwój respektujący unikalne walory przyrodniczo-kulturowe Jurajskiego Parku Krajobrazowego, który ma być osiągnięty poprzez konsekwentną realizację wskazanych celów strategicznych:

- Wykorzystanie walorów i zasobów środowiska przyrodniczego i kulturowego dla rozwoju funkcji rekreacji, turystyki i edukacji ekologicznej.
- Pokonanie barier strukturalno- przestrzennych umożliwiających poprawę warunków życia mieszkańców.
- Stworzenie warunków do aktywizacji gospodarczej gminy (nowe miejsca pracy poza rolnictwem).
- Przygotowanie terenów ofertowych (uzbrojonych, o uregulowanej własności) dla potencjalnych inwestorów.

- Współdziałanie z sąsiednimi gminami w zakresie:
  - podejmowania działań chroniących i promujących walory ZJPK
  - budowa tras rowerowych łączących tereny osadnicze z terenami rekreacyjnymi,
  - przeciwdziałanie procesom degradującym środowisko przyrodniczo-kulturowe
- Współdziałanie z jednostkami i instytucjami realizującymi cele publiczne w zakresie
  - zalesiania gruntów o niskiej przydatności rolniczej,
  - utrzymania i przebudowy systemu retencji wód powierzchniowych i stanu czystości
  - wód oraz ochrony występowania zbiorników wód podziemnych,
  - wzmacniania rozwoju turystyki i rekreacji jako istotnego składnika bazy
  - ekonomicznej gmin jurajskich (miejsca pracy, źródła utrzymania.
- **Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego**

Gmina Mstów posiada zatwierdzone plany zagospodarowania przestrzennego dla 17 sołectw

Tabela nr 4. Obowiązujące miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego w Gminie Mstów

l.p	Granice planu	Uchwała
1	sołectwo Brzyszów,	uchwała nr XIII/111/2015 rady Gminy Mstów z dnia 30 grudnia 2015 r
2	Sołectwo Latosówka	uchwała nr XIII/114/2015 Rady Gminy Mstów z dnia 30 grudnia 2015 r.
3	sołectwo Małusy Małe	uchwała nr XIII/115/2015 Rady Gminy Mstów z dnia 30 grudnia 2015 r.
4	sołectwo Krasice	uchwała nr XVII/138/2016 Rady Gminy Mstów z dnia 25 kwietnia 2016 r.
5	sołectwo Mstów	uchwała nr XXI/153/2016 Rady Gminy Mstów z dnia 24 czerwca 2016 r.
6	sołectwo Cegielnia	uchwała nr XXVII/200/2016 Rady Gminy Mstów z dnia 28 listopada 2016 r.
7	sołectwo Kłobukowice	uchwała nr XXVII/201/2016 Rady Gminy Mstów z dnia 28 listopada 2016 r.
8	sołectwo Jażwiny	uchwała XXVII/203/2016 Rady Gminy Mstów z dnia 28 listopada 2016 r.
9	sołectwo Kuchary	uchwała nr XXVII/204/2016 Rady Gminy Mstów z dnia 28 listopada 2016 r
10.	sołectwa Siedlec	uchwała nr XXVIII/215/2016 Rady Gminy Mstów z dnia 23 grudnia 2016 r
11.	sołectwo Zawada	uchwała nr XXVIII/216/2016 Rady Gminy Mstów z dnia 23 grudnia 2016 r.
12.	sołectwo Srocko	uchwała nr XVII/139/2016 Rady Gminy Mstów z dnia 25 kwietnia 2016 r.
13.	sołectwo Kuśmierki	uchwała nr XV/131/2016 Rady Gminy Mstów z dnia 26 lutego 2016 r.
14.	sołectwo Jaskrów	uchwała nr XXXIII/258/2017 Rady Gminy Mstów z dnia 16

		maja 2017 r.
15.	sołectwo Mokrzesz	uchwała nr XXXIII/259/2017 Rady Gminy Mstów z dnia 16 maja 2017 r.
16.	sołectwo Wancerzów	uchwała nr XXXIII/260/2017 Rady Gminy Mstów z dnia 16 maja 2017 r.
17.	Sołectwo Małusy Wielkie	uchwała nr XXXI/244/2017 Rady Gminy Mstów z dnia 31 marca 2017 r.

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego jest dokumentem planowania strategicznego określającym działania za pomocą, których samorząd gminy wpływa na rozmieszczenie funkcji terenów w przestrzeni i ich wzajemne powiązanie.

Wskazane wyżej plany są kontynuacją planu zagospodarowania przestrzennego gminy Mstów poprzedniej edycji, opracowanego obowiązującego od 2005 roku.

Ustalenia w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego determinują działania w zakresie ochrony środowiska kulturowego, oraz krajobrazu, z uwzględnieniem zasad ochrony środowiska naturalnego. Podstawowym celem miejscowego planu jest zagwarantowanie optymalnego ładu przestrzennego z zachowaniem walorów dziedzictwa kulturowego.

W rozdziale 4 wszystkich obowiązujących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego wymienionych w tabeli nr. 4 ustalono zasady ochrony dziedzictwa kulturowego, dóbr kultury współczesnej i krajobrazu kulturowego. Wskazano na obszarze planu układy i obiekty chronione na podstawie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz strefy i obiekty o walorach kulturowych kwalifikujących je do ochrony na mocy ustaleń planu miejscowego. Wyznaczono stanowiska archeologiczne, gdzie działania inwestycyjne, w ich rejonie należy wykonywać zgodnie z przepisami ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Dla obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz wyznaczonych stref ochrony konserwatorskich ustalono szczegółowo nakazy i zakazy.

5.2. Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego

Gmina Mstów położona jest na Wyżynie Krakowsko- Częstochowskiej, w dorzeczu Pilicy i Warty, 18 km od Częstochowy. Jest jedną z 16 gmin powiatu częstochowskiego należącego do województwa śląskiego. Ogólna powierzchnia gminy Mstów wynosi 810,67 ha, z czego użytki rolne zajmują 78,08%, grunty leśne i zadrzewione 15,90%, grunty zabudowane i zurbanizowane 4,21%. Pod względem powierzchni i zaludnienia należy do

mniej­szych jednostek gminnych 60% obszaru znajduje się na terenie Zespołu Jurajskich Parków Krajobrazowych, lub jego otuliny. Jednostka ta w obecnym kształcie terytorialnym powołana została uchwałą Wojewódzkiej Rady Narodowej w Katowicach 6 czerwca 1972r. Na terenie gminy funkcjonuje 19 sołectw: Brzyszków, Cegielnia, Jaskrów, Jażwiny, Kłobukowice z miejscowością Łuszczyn, Kobyłczyce, Krasice, Kuchary, Kuśmierki, Latosówka, Małusy Małe, Małusy Wielkie, Mokrzysz z miejscowością Pniaki Mokrzeskie, Mstów, Siedlec z miejscowością Gąszczyk, Srocko, Rajsko, Wancerzów z miejscowością Rajsko, oraz Zawada. W roku 1976 obszar gminy wszedł w skład nowoutworzonego województwa częstochowskiego, a następnie po jego likwidacji w roku 1998 województwa śląskiego i reaktywowanego powiatu częstochowskiego.

Gmina Mstów od zachodu graniczy z grodzkim powiatem Częstochowa; od południa z gminami Olsztyn i Janów; od wschodu gminami Przyrów i Dąbrową Zieloną, a pod północy z gminami Kłomnice i Rędziny. Obszar gminy Mstów obejmują dwie jednostki geologiczne. Zachodnia i centralna część gminy znajduje się na terenie Monokliny Śląsko – Krakowskiej, natomiast wschodnia na terenie Niecki Miechowskiej. Procesy geologiczne wykształciły na omawianym terenie niezwykle urozmaiconą rzeźbę terenu, charakteryzującą się licznymi ostańcami krasowymi, mocno wykształconymi wzgórzami i garbami terenowymi z wychodniami skał oraz wytworzonymi w wyniku procesów lodowcowych rozległymi wałami wydmowymi. Znaczne obszary we wschodniej i południowej części porośnięte są lasami, głównie szpilkowymi i mieszanymi z przewagą gatunków szpilkowych.

Instytucje kultury funkcjonujące na terenie gminy

Jedyną gminną placówką wykonującą zadania w zakresie działalności kulturalnej jest Gminny Ośrodek Kultury (GOK) zlokalizowany w Mstowie przy Pl. Mickiewicza 1. GOK jest instytucją zajmującą się edukacją kulturalną, impresariatem artystycznym oraz organizacją życia kulturalno - społecznego miasta. Podstawowym celem działania GOK jest ochrona dziedzictwa kultury, upowszechnianie kultury, aktywizacja społeczno - kulturalna i rekreacyjna mieszkańców gminy, promocja Mstowa i okolicy oraz pozyskiwanie środowiska do aktywnego uczestnictwa w kulturze. W swojej działalności GOK ściśle współpracuje z mieszkańcami oraz szkołami. GOK organizuje różne formy edukacji kulturalnej dla młodzieży i dorosłych. Uczestnicy mogą rozwijać swoje zainteresowania artystyczne podczas zajęć prowadzonych w ramach licznych kół i sekcji zainteresowań, m.in.: sekcji muzycznej, plastycznej, teatralnej, tanecznej, literackiej.

Wydarzenia kulturalne.

Na terenie gminy Mstów organizowane są liczne wydarzenia o charakterze kulturalnym i rozrywkowym. Do najważniejszych, cyklicznych imprez można zaliczyć: - „Święto Jabłka”, organizowane we wrześniu od 2012 roku, gdzie oprócz promocji mstowskich sadów odbywają się imprezy kulturalne. Od pewnego czasu corocznie odbywa się kilkudniowa impreza historyczno-kulturalna pod nazwą ***Piknik Rycersko-Archeologiczny „Słowiański Gąszcz – Waleczni Przodkowie”***, uczestniczą w nim grupy rekonstrukcyjne z całej Polski, które prezentują turnieje bojowe z użyciem miecza i tarczy, włóczni i łuku. Odbywa się także inscenizacja bitwy oraz postrzyżyn, oraz liczne warsztaty: kulinarny, tkacki i hafciarski, rogowniczy, kowalski, garncarski i odlewniczy.

Przygotowywane są słowiańskie potrawy. Od 2017 roku w ramach pikniku archeolodzy z Muzeum Częstochowskiego prowadzą Akademię Młodego Archeologa.

Turystyka i rekreacja.

Na atrakcyjność turystyczną gminy Mstów mają wpływ takie czynniki jak: walory przyrodnicze, zabytki, infrastruktura okołoturystyczna i baza noclegowa oraz atrakcyjne położenie. Środowisko naturalne jest jednym z atutów, przyciągającym turystów do gminy Mstów. Tereny atrakcyjne przyrodniczo są systematycznie zagospodarowywane turystycznie i rekreacyjnie przy jednoczesnym poszanowaniu naturalnych elementów przyrody. Przez obszar gminy przebiegają liczne szlaki : Szlak Jury Wieluńskie (Częstochowa – Siedlec – Mstów – Wancerzów – Borowno – Kruszyna – Wąsosz), Szlak Warowni Jurajskich (Mstów – Małusy – Turów – Zrębice – Siedlec – Suliszowice – Ostrężnik – Rudawa), Szlak „Walk 7 Dywizji Piechoty – WRZESIEN 39”(Częstochowa – Sokole Góry – Krasawa – Siedlec – Złoty Potok – Janów), Szlak Zygmunta Krasińskiego

(Częstochowa – Siedlec – Mstów – Krasice – Julianka – Ponik – Janów – Złoty Potok - Ostreżnik – Myszków), Szlak „Przełomu Warty” (Częstochowa – Kręciwilk – Korwinów – PKP – Dębowiec – Sokole Góry - Olsztyn – rynek - Kusięta – Brzyszków – Małusy Małe – Mstów – rynek), Szlak „Zapomnianego pałacu” (Mstów – Wancerzów – Witkowice – Borowno – Kruszyna – Wikłów - Radomsko PKP).

5.2.1. Historia obszaru gminy

Obszar obecnej gminy Mstów posiada bogatą historię, którą należy pielęgnować i ocalić od zapomnienia. Sam Mstów- historyczne miasto jedno z najstarszych w Polsce i niewątpliwie najstarsze w regionie - wzrósł dzięki fundacji klasztornej, a jego dzieje były nierozdzielnie związane - aż do pocz. XIX stulecia z jego założycielami czyli kanonikami regularnymi laterańskimi. Również okoliczne osady wzrastały i rozwijały się w ścisłym związku z klasztorem. Większość osad zlokalizowanych na terenie obecnej gminy stanowiło uposażenie mstowskiego klasztoru, wymienione zostały po raz pierwszy w dokumencie z 1220 roku, wystawionym przez bpa krakowskiego Iwona Odrowąża.

Procesy osadnicze w pradziejach i okresie wczesnohistorycznym szczególnie mocno zdeterminowane były warunkami środowiska naturalnego. Najstarszą falą osadnictwa z epok kamienia, czyli paleolitu i mezolitu można wiązać z eksploatacją surowca krzemienno-żelaznego. Na terenie gminy Mstów zinwentaryzowano ok. 50 stanowisk archeologicznych. Ślady tego osadnictwa w postaci narzędzi krzemienno-żelaznych i półsurowca krzemienno-żelaznego można spotkać przede wszystkim w okolicach Latosówki, Kuchar, Krasic, Jaskrowa, Łuszczyna, Zawady, Wancerzowa, Rajaska, Kłobukowic, Mstowa, Siedlca, Mokrzysz, Srocka i Brzyszcza. Ponadto w Latosówce, Łuszczynie, Kłobukowicach i Krasicach odkryto pracownie kamieniarskie. Natomiast w Jaskrowie, Wancerzowie, Rajsku i Łuszczynie, a więc w bliskim sąsiedztwie, odkryto obozowiska. W okolicach Krasic wskazano istnienie 3 osad (niestety bez dokładnej lokalizacji), datowanych na okres neolitu. Bogato reprezentowana jest na omawianym obszarze epoka brązu, z grodziskiem w Gąszczyku na czele, posiadającym własną formę krajobrazową. Jest to grodzisko dwukulturowe, znajdują się tam pozostałości po osadzie związanej z ludnością kultury łużyckiej (800-550 rpne) oraz po grodzisku wczesnośredniowiecznym (IX-X w). Z okresu halsztackiego oprócz śladów osadniczych zidentyfikowano liczne osady w okolicach Jaskrowa, Wancerzowa, Łuszczyna, Zawady, Krasic, Srocka, Małus oraz Mstowa. Cmentarzyska ciałopalne w liczbie 4 odkryto w Mstowie, Kuśmierkach, Mokrzysz i Małus Wielkich. Stanowiska z epoki żelaza okresu wpływów rzymskich, kultury

przeworskiej reprezentują: osady w okolicach Kłobukowic, Krasic, Zawady oraz ślady osadnicze występujące w rejonie Rajska i Małus Wielkich i Małych. Średniowieczne osady występują w rejonie Latosówki, Mstowa, Jaskrowa, Wancerzowa, Rajska, Kłobukowic, Kuchar, Łuszczyna, Zawady, Siedlca, Mokreszy, Srocka oraz Małus Wielkich i Małych. Z okresu średniowiecza pochodzi także wspomniane już wyżej grodzisko Gąszczyk (ostatnia warstwa kulturowa).

Teren Jury Krakowsko-Częstochowskiej stosunkowo długo pozostawał porośnięty puszcą. Systematyczne karczowanie lasów i zakładanie osad nastąpiło dopiero w procesie kolonizacji, która na ziemiach polskich przebiegała w XIII-XIV stuleciu.

Interesujący nas obszar również kształtował się w tym właśnie czasie, a rozpoczęty wówczas proces osadniczy trwał właściwie do końca XV wieku.

Do grupy najstarszych osad w północno-wschodniej części jury, które odnotowane zostały w XIII stuleciu należą miejscowości zlokalizowane na obecnym obszarze gminy Mstów, skupione wokół nowo ufundowanego klasztoru kanoników regularnych w Wancerzowie. Dawnością metryki i znaczeniem osady nie tylko w dziejach regionu, ale także w dziejach wczesnośredniowiecznej Polski, wyróżnia się Mstów. Pierwszy zapis odnoszący się do Mstowa znajdujemy w bulli z 9 kwietnia 1193 roku papieża Celestyna III. Dokumentem tym potwierdzone zostały posiadłości i dziesięciny przynależne klasztorowi z Wyspy Piaskowej we Wrocławiu. Wymieniony tam Mstów z pewnością istniał wcześniej, rozwijając się u przeprawy przez Wartę, jednego z najważniejszych szlaków komunikacyjnych w Polsce wczesnopiastowskiej – wiodącego z Krakowa do Wielkopolski i dzielnic centralnych Łęczycę, Sieradz oraz Śląsk, przez Opole do Wrocławia. Pograniczne położenie, na styku ziemi krakowskiej, sieradzkiej i wieluńskiej – w niewielkim oddaleniu od dzielnic książąt śląskich, wzmacniało znaczenie osady w okresie rozbicia dzielnicowego. W roku 1212 Mstów stał się miejscem zjazdu najwyższych dostojników kościelnych, z arcybiskupem Henrykiem Kietliczem i biskupem krakowskim Wincentym (Kadłubkiem), znanym kronikarzem na czele. W istniejącym już zapewne kościele mstowskim hierarchowie radzili nad zakończeniem sporu o elekcję biskupa poznańskiego Pawła. Według późniejszej relacji Jana Długosza kościół mstowski miał ufundować komes Piotr Włostowic, ale owa tradycja o początkach jednej z najstarszych parafii nie znajduje oparcia w źródłach z przełomu XII i XIII wieku. Najistotniejszych informacji dostarcza dokument następcy mistrza Wincentego Kadłubka na biskupstwie

krakowskim, Iwona z rodu Odrowążów, wystawiony w 1220 r., którym potwierdził klasztorowi kanoników regularnych w Mstowie, filii wspomnianego klasztoru na Piasku we Wrocławiu, posiadłości oraz dziesięciny z licznych wsi w bliższej i dalszej okolicy. Około połowy XIII wieku osada klasztorna posiadała już zapewne charakter wczesno miejski. Dowody na to znajdujemy w kolejnej bulli papieża Innocentego IV z 1250 roku, poświadczającej dobra i dochody klasztoru kanoników regularnych na Piasku we Wrocławiu, gdzie wymieniona została funkcjonująca w Mstowie komora celna, targ oraz karczmy. Wkrótce klasztor pozyskał od księcia łączycko-kujawskiego Kazimierza, syna Konrada Mazowieckiego, odcinek rzeki Warty do swobodnej eksploatacji, m.in. budując młyn i folusz. Lokacja miasta na prawie niemieckim w odmianie średzkiej nastąpiła za zgodą księcia krakowskiego Bolesława Wstydliwego, udzielona na prośby kanoników regularnych w 1279 roku. Wówczas to książę uwolnił miasto i wsie należące do klasztoru od ciężarów prawa książęcego, t.j. od podatków na rzecz księcia oraz od jurysdykcji kasztelana i wojewody krakowskiego. Przywilej księcia Bolesława, zezwalający na posługiwanie się przez dobra klasztorne prawem średzkim, potwierdzili królowie Polski: Władysław Łokietek (1327) i Władysław Jagiełło (1405). Miasto rozmierzono na 10-ciu łanach należących do mieszczan i 2 łanach przynależnych dziedzicznemu wójtowi. Był to obszar o powierzchni ok. 300 ha. Pomimo braku bezpośrednich dowodów, wiele wskazuje na to, że organizm miejski rozwijał się dokładnie na miejscu starej osady targowej. Przede wszystkim w pobliżu Mstowa nie występowała w późniejszym czasie ani osada z przymiotnikiem „stary” Mstów, Staromieście, ani zdrobniła nazwa Mstowa. Nowy organizm miejski został urządzony zgodnie z obowiązującymi wówczas zasadami. W centralnym punkcie wymierzono rynek, w kształcie wydłużonego prostokąta z narożników, którego wybiegały ulice w układzie równoleżnikowym. Siedziba władz municypalnych usytuowana była na rynku. Niestety nie posiadamy informacji kiedy obiektów wzniesiono. Po raz pierwszy wspomniany został w 1791 r., a w 1811 roku mocno zniszczony, stary drewniany budynek rozebrano. Czy ratusz mstowski był od początku drewniany, czy wcześniejszy - jeśli taki istniał - wymurowano z kamienia? Jak wyglądał mstowski ratusz możemy się tylko domyślać. W Polsce zachował się jeden drewniany ratusz z XVIII wieku w Goniądzu na Podlasiu, inny - znany tylko z jednego rysunku - znajdował się w Nowej Częstochowie. Można domniemywać, iż mstowski ratusz nie odbiegał od tych wymienionych. W połowie XV wieku doszło do sporów granicznych pomiędzy diecezją krakowską a gnieźnieńską, klasztor włączono do diecezji gnieźnieńskiej, miasto natomiast do diecezji krakowskiej. Wówczas też zapadła decyzja o

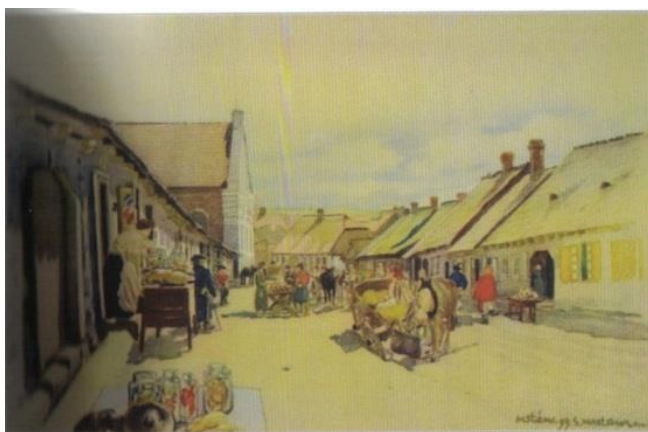
wybudowaniu kościoła parafialnego dla miasta. Nowy kościół otrzymał wezwanie św. Stanisława Biskupa. Początkowo rozwój demograficzny i gospodarczy miasta przebiegał pomyślnie sytuując Mstów w rzędzie największych ośrodków miejskich w powiecie lelowskim. U schyłku średniowiecza (w latach siedemdziesiątych XV wieku) w Mstowie żyło około 600 mieszkańców w 105 domach. Istniało tu 15 jatek rzeźniczych i dwa młyny. Dobrze też rozwinięte było rzemiosło, co poświadczają stosunkowo liczne dokumenty np. szewcy funkcjonowali już w 1401 r., kowale w 1412, garncarze w 1417, tkacze w latach 1445-1447, krawcy, rzeźnicy i młynarze w latach 1470-80. Nieco później pojawiają się w źródłach piwowarzy w 1501 r., w drugiej połowie XVI wieku występują piekarze, kuśnierze, bednarze, prasołowie (handlarze solą). Oprócz wymienionych rzemiosł w Mstowie w 1478 odnotowano introligatora, a w 1505 r. iluminatora, którzy działali zapewne w klasztorze. Mstów był wówczas ośrodkiem regionu posiadającego własny wykształcony rynek lokalny, w którym używano powszechnej miary zbożowej mstowskiej. W XV-wiecznych źródłach poświadczone są także kontakty Mstowa z takimi miastami jak Wrocław, Brzeźnica czy Proszowice. Jednak już sto lat później sytuacja uległa radykalnej zmianie, pojawiło się bowiem konkurencyjne miasto Częstochowa oraz nastąpiły niekorzystne dla Mstowa zmiany szlaków komunikacyjnych. Dotychczasowy trakt biegnący przez Lelów, Mstów i Częstochowę, zastąpiono innym, łączącym Lelów bezpośrednio z Częstochową, a idącym przez Olsztyn, co spowodowało omijanie Mstowa. Wprawdzie w XVI wieku był to jeszcze dość znaczny ośrodek rzemieślniczo-handlowy, jednak na tle szybciej rozwijających się miast regionu, utracił on bezpowrotnie dawne znaczenie. W dobie ogólnego upadku małych miast Rzeczypospolitej i zniszczeń jakie w latach 1655-1656 dokonywały wojska szwedzkie, Mstów ucierpiał szczególnie dotkliwie. Miasto zniszczone zostało wówczas doszczętnie i chociaż odbudowa, przebiegająca bezpośrednio po zakończeniu działań wojennych, postępowała dość szybko, to jednak rozwój społeczno-ekonomiczny w dalszym ciągu wykazywał znamiona stagnacji.

Z materiałów źródłowych wytworzonych w czasie Sejmu Wielkiego (1788-1792) wynika, iż na przestrzeni trzech wieków liczba mieszkańców praktycznie nie uległa zmianie, odnotowano bowiem (w różnych źródłach) 580 - 617 mieszkańców zajmujących 124 -131 domów. Klasztor posiadał 5 budynków, funkcjonowały 2 browary, 2 karczmy, młyn, folwark za miastem (2 domy), szpital oraz kamienicę (budynek zbudowany z kamienia). Historia miasta przez wieki nierozzerwalnie spleciona była z historią klasztoru. Obszar obecnej gminy Mstów włączony został do dwóch zaborów pruskiego i rosyjskiego.

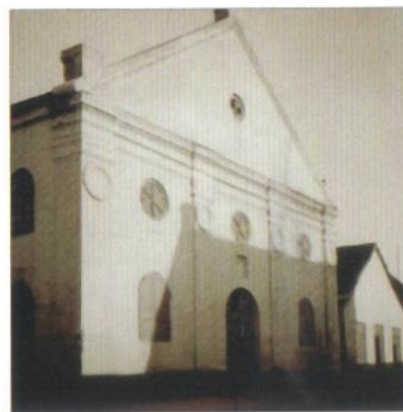

W 1798 roku dobra klasztorne skonfiskowane zostały przez rząd pruski. W 1822 nastąpiła kasata klasztoru. Na początku XIX wieku w mieście odnotowano 886 mieszkańców w tym 37 Żydów oraz 150 domów z czego 12 było murowanych. Przez następne półwiecze liczba mieszkańców podwoiła się, głównie za sprawą ludności pochodzenia żydowskiego, która w 1860 roku wzrosła do 410, bez zmiany pozostała natomiast zabudowa miasta. W roku 1870 Mstów, podobnie jak wiele miast w zaborze rosyjskim, utracił prawa miejskie i włączony został do nowoutworzonej gminy Wancerzów, powiatu wieluńskiego, okręgu częstochowskiego, guberni warszawskiej. Wielki pożar, jaki wybuchł w miejscowości w 1879 r. zniszczył niemal doszczętnie miejscowość. Próby jej uprzemysłowienia pod koniec wieku nie powiodły się, bowiem miejscowa ludność masowo odpływała do tworzącego się przemysłu częstochowskiego. W 1933 r. Mstów liczył 284 domy mieszkalne i 2129 mieszkańców. Posiadali oni ogółem 328 ha ziemi, która niemal w całości była ziemią orną. W roku 1930 czynne były we Mstowie 3 kaflarnie, które zatrudniały ogółem 60 robotników.

Pod koniec XIX stulecia, Żydzi stanowiący dużą część mstowskiej społeczności, wywierali duży wpływ na życie kulturalne miejscowości. Posiadali murowaną bożnicę, oraz utworzony w 1897 r. cmentarz. (Wcześniej mstowska ludność żydowska grzebała swoich zmarłych na cmentarzu częstochowskim).

*Mstów, ul. Kościelna w kierunku rynku
po lewej synagoga. Stan z 1899 r*

*Mstów, nieistniejąca synagoga,
i budynek biblioteki (foto. z ok.1930 r.)*

Nie ominęły Mstowa działania mające miejsce w czasie I wojny światowej. Jeszcze w 1914 roku zabudowania klasztorne zostały zbombardowane. W tym miejscu należy wspomnieć, iż w okolicach Mstowa miały miejsce pozycyjne walki artyleryjskie wojsk niemieckich i rosyjskich. Dla poległych żołnierzy zorganizowano cmentarz w Wancerzowie, w okolicach kościoła św. Stanisława. W czasie okupacji hitlerowskiej, w

latach 1939 - 1945 Mstów poniósł poważne straty zarówno w mieszkańcach jak i w zabudowie miasta. Zniszczeniu uległo wiele cennych budowli, w tym także tych należących do społeczności żydowskiej. W początkowej fazie okupacji w synagodze, budynku szkolnym oraz budynkach poklasztornych urządzono niemieckie magazyny dla wojska. W bibliotece zorganizowano kuchnię i stołówkę dla jeńców, którzy pracowali przy budowie licznych bunkrów, zlokalizowanych na obszarze obecnej gminy Mstów. W dalszej fazie okupacji niemiecki burmistrz - Klubsch - polecił zburzyć kilka obiektów o historycznych walorach. Zlikwidowano wówczas m.in. zniszczony kościół pw. Św. Stanisława, łaźnię miejską oraz synagogę. Księgozbiór żydowskiej biblioteki wyrzucono na tereny nadrzeczne, gdzie palono go przez kilka dni.

W pierwszych miesiącach 1940 r. utworzono przy ulicy Kilińskiego getto dla ludności żydowskiej. Na początku 1942 r. Żydów mstowskich, (ponad 650 osób) wysiedlono do getta w Radomsku. W końcowej fazie okupacji niemieckiej Mstów włączono w linię umocnień, mających zagrozić drogę wojskom radzieckim do Częstochowy. W okolicy Mstowa wybudowano linię bunkrów, okopów strzeleckich i rowów przeciwczołgowych. W pobliżu zespołu klasztornego zaś lotnisko wojskowe. Po zakończeniu wojny systematycznie odbudowywano zrujnowaną osadę. W roku 1948 rozebrano szczątki spalonej synagogi. Na miejscu kościoła św. Stanisława wybudowano mleczarnię. Tradycyjne jarmarki przeniesiono z mstowskiego rynku do pobliskiej wsi Cegielnia.

Sieć osadnicza w rejonie Mstowa w swym zasadniczym kształcie, jak już wspomniano wyżej, była wynikiem procesów kolonizacyjnych, głównie w XIII i XIV stuleciu. Proces formowania się jednostek osadniczych typu wiejskiego pozostawał w rozlicznych związkach z czynnikami społeczno-ekonomicznymi i politycznymi. Należy zaznaczyć, iż osady z omawianego obszaru pozostawały w ścisłym związku z klasztorem kanoników regularnych oraz miastem Mstów. Gęstość sieci osadniczej na terenie ob. gminy Mstów jest znaczna. Do końca XV wieku odnotowano 16 jednostek osadniczych, w postaci dobrze zorganizowanych wsi. Trzynastowieczną metrykę posiadają: Zawada, Srocko, Siedlec, Mokrzysz, Kobyłczyce, Kłobukowice, Kuchary, Łuszczyn i Jaskrów. Wszystkie zostały wymienione w dokumencie wystawionym dla kanoników regularnych przez biskupa Iwona Odrowąża w 1220 roku. W 1388 roku pojawiły się w źródłach Małusy: Małusy Małe (Małusy Stare, Małusy Szlacheckie), oraz Małusy Wielkie (Małusy Błotne, Małusy Konwenckie, Księżę). Na początku XVI stulecia po raz pierwszy odnotowana została wieś Brzyszków przy okazji rozgraniczania w 1513 roku przez podkomorzego krakowskiego wsi

Małusy Małe i Małusy Średnie od Mstowa. Dwie osady: Rajsco-młyn, Krasice oraz Wancerzów odnotowano w XVIII wieku w materiałach z czasów Sejmu Wielkiego (1788-1792) oraz mapie de Perthesa z tego samego czasu. W dziewiętnastym stuleciu sieć osadnicza została dopełniona kilkoma osadami. Powstała wówczas, na gruntach wsi Mokrzeszy, osada Jażwiny, (w 1802 roku wzmiankowany folwark Jazwin) oraz Kuśmierki 1835 (mapa kwatermistrzowska Królestwa Polskiego). W XIX stuleciu ukształtowała się zapewne także Cegielnia, Pniaki Mokrzeskie, Latosówka, Rajsco.

Czynnikiem integrującym opisywany obszar była parafia. Od średniowiecza wszystkie wsie przynależne obecnie do gminy Mstów znajdowały się w zasięgu oddziaływania dwóch ośrodków parafialnych Mstowa i Żurawia. Z czego zdecydowana większość należała do parafii mstowskiej, były to: Brzyszów, Jaskrów, Małusy Małe i Wielkie, Srocko, Zawada. Jedynie Siedlec, Kobyłczyce i Mokrzesz były w zasięgu parafii Żuraw (ob. gm. Janów). Utworzona w średniowieczu organizacja kościelna utrwalona przez następne wieki przetrwała w nieznacznie zmienionej formie do czasów współczesnych. Dość często zmieniała się natomiast przynależność administracyjna. Obszar gminy aż do rozbiorów przynależał do dwóch ziem: krakowskiej i sieradzkiej, później województwa krakowskiego, powiatu lelowskiego i województwa sieradzkiego, powiatu radomszczańskiego - Kuchary, Kłobukowice, Łuszczyn). W wieku XIX utworzona została gmina Mstów, od 1868 roku do 1952 siedzibą gminy był wówczas Wancerzów. Po 2 wojnie światowej obszar ten przypisywany był do różnych jednostek administracyjnych, (ale zawsze w powiecie częstochowskim), od 1948 do 1975 roku przynależał do województwa katowickiego, a następnie przez kolejne 23 lata gmina funkcjonowała w ramach administracji nowoutworzonego województwa częstochowskiego. W 1998 roku po kolejnej reformie administracyjnej i likwidacji województwa częstochowskiego włączony został do województwa śląskiego.

Należy zaznaczyć, iż rozwój osad na tym terenie determinowały stosunki własnościowe. W wyniku procesów społeczno-ekonomicznych jakie zachodziły w Polsce w XIV i XV stuleciu na obszarze gminy Mstów wykształciły się trzy zespoły dóbr: klasztorne, królewskie oraz rycerskie (szlacheckie). W posiadaniu klasztoru znajdował się największy obszar, przynależały doń stare i dobrze organizowane wsie: Zawada, Srocko, Jaskrów, Małusy Wielkie, Brzyszów i później także Cegielnia. Prywatni właściciele dzierżyli kilka osad, w tym wieś Kuchary, która wchodziła w skład dóbr Skrzydlów, a ich właścicielem w XIV wieku był Jan, który w 1382 r. uczynił zapis na rzecz klasztoru w

Mstowie na części tej wsi, z uwagą, że po jego śmierci cała ta wieś przejdzie na własność klasztoru. Tak się też stało, ponieważ w XV stuleciu figuruje już jako własność klasztoru mstowskiego. Własnością szlachecką były także Kłobukowice, w 1400 r. źródło podaje, że bracia Jaśko, Dobko, Klemens i Poznań, dziedzice Zębocina w imieniu swojego brata Deresława sprzedają ich siostrze Katarzynie część wsi dziedzicznej Kłobukowice. Taki stan własnościowy w zasadzie przetrwał do XVIII wieku, zmieniali się tylko posiadacze. Właścicielami Małus Małych w XVI stuleciu byli Tomasz i Baltazar Małuski oraz Jan Bażykowski. (przejściowo także p. Dembiński). W XVIII wieku wieś była w posiadaniu Ignacego Małuskiego, Jana Zaborskiego (zamiennie Witkowskiego), trzecia część stanowiła własność kościelną.

Na obszarze obecnej gm. Mstów funkcjonowały liczne folwarki, w wielu wsiach oprócz folwarku istniał także dwór. Dość szczegółowe informacje w tej kwestii przekazują nam źródła wytworzone w XVIII stuleciu, uzupełnione materiałem kartograficznym z XIX wieku. Należy jednak wyraźnie podkreślić, że przynajmniej niektóre z nich powstały znacznie wcześniej (wzmiankowane są już w XVI wieku). Źródła wytworzone w czasie Sejmu Czteroletniego wskazują dwory w Jaskrowie, Małusach Wielkich, Mokrzesz, Siedlecu (w części wójtowskiej) i Zawadzie oraz po dwa w Kobyłczycach i Małusach Małych. Dziewiętnastowieczne zapisy dostarczają informacji na temat wielkości folwarków w poszczególnych miejscowościach. Nie były to duże majątki, najczęściej posiadały skromne zabudowania murowane i drewniane. Najokazalszym był wówczas folwark w Krasicach. Według informacji przekazanych przez Towarzystwo Kredytowe Ziemskie, wraz z nomenklaturą Trząska posiadał 2463 morgi ziemi (ornej i ogrodów 594, łąk 98, pastwisk 66, lasu 1655) oraz 25 budynków – 5 murowanych i 20 drewnianych. Jak wspomniano wyżej Kobyłczyce i Małusy Małe były w posiadaniu wielu właścicieli. Nie istnieje już niestety wybudowany w Krasicach na przełomie XVIII/XIX wieku dworek, który do roku 1884 należał do rodziny Majewskich. Ostatnim jego właścicielem był Wincenty Majewski. Po parcelacji majątek został zakupiony przez braci Horowitz a następnie ok. 1887 r. dworek i część gruntów nabył Antoni Ziębacz i przez tę rodzinę był użytkowany do roku 1935, kiedy to został zniszczony przez pożar a następnie rozebrany.

Krasice , dwór zburzony w 1935 r. (foto z 1932 r.)

Drugim co do wielkości – przynajmniej jeśli brać pod uwagę liczbę budynków - był folwark w Zawadzie, w których wówczas naliczono 17 (murowanych 10 a drewnianych 7). Wraz z Waclawowem i Chrapowem posiadał 798 mórg ziemi, z czego 655 mórg to ziemia orna i ogrody. Dobra Wancerzów składały się z folwarków Wancerzów i Konin (ob. gm. Rędziny). Wancerzowski folwark w tym czasie posiadał 16 budynków -11 murowanych i 5 drewnianych, 1854 morgi w tym 419 ziemi ornej. W Małusach Wielkich oprócz murowanego dworu, wzniesionego w k. XIX wieku, znajdowało się 6 innych budynków-gospodarczych i mieszkalnych, w których żyło 75 osób, folwark z anttynencją (przyległością) Brzyszewo posiadał 1107 mórg ziemi (ziemia orna i ogrody 963). Równie liczne zabudowania folwarczne znajdowały się w Siedlcu, mieszkańców było tylko 16, zapewne większość budynków to obiekty gospodarcze. W Małusach Małych w folwarku odnotowano 5 budynków i 49 mieszkańców oraz 360 mórg ziemi. Tyle samo budynków wzmiankowano w Mokrzeszy, ale tam zamieszkiwało aż 64 osób, obszar przynależny do folwarku wynosił 2299 mórg, z czego 641 to ziemia orna i ogrody, zaś 1658 las. Dobra mokrzeskie były dobrze urządzone, składały się z 3 folwarków (Mokrzesz, Wola Mokrzeska, Kuśmierki), Wygwizdowa oraz wsi Mokrzesz, Jażwiny, Wola Mokrzeska, Skąła (Skalka) i Baranów. Niewielki dworek w Mokrzeszy wzniesiony został ok. 1907 r., zapewne w miejscu istniejącego wcześniej budynku, przez rodzinę Czapllickich, po 1945 roku urządzone w nim szkołę. Budynek dworski został całkowicie przebudowany, a właściwie w jego miejscu powstał nowy obiekt szkolny.

*Mokrzysz nieistniejący spichlerz w zespole dworskim ,
foto z 1985 r. AWKZ w Częstochowie*

Cztery obiekty odnotowano w folwarku Kobyłczyce (3 murowane i 1 drewniany), 529 morgi ziemi z czego 365 stanowiły grunty orne i ogrody). Również w Kucharach w k. XIX wieku funkcjonował niewielki folwark z jedynym domem, 23 mieszkańcami i posiadający 510 mórg ziemi (ornej 260). Odnotowano też folwark w Mstowie, który był wówczas majoratem gen. Zabłockiego, nie podano jednak ilości zabudowań. Już w XX wieku majątek przeszedł w ręce najpierw Bronisława Szwajcera , a później Karola Łąckiego. Na początku lat 30-tych XX stulecia w skład zespołu dworskiego wchodził dwór parterowy zbudowany z kamienia, z oszklonym gankiem od frontu i portykiem kolumnowym od strony północnej, zlokalizowany był w centrum założenia. W 1944 został doszczętnie zniszczony pożarem i rozebrany.

Mstów-Wancerzów, nieistniejące zabudowania dworskie, przy ul. Jurajskiej, foto z 1938 r.

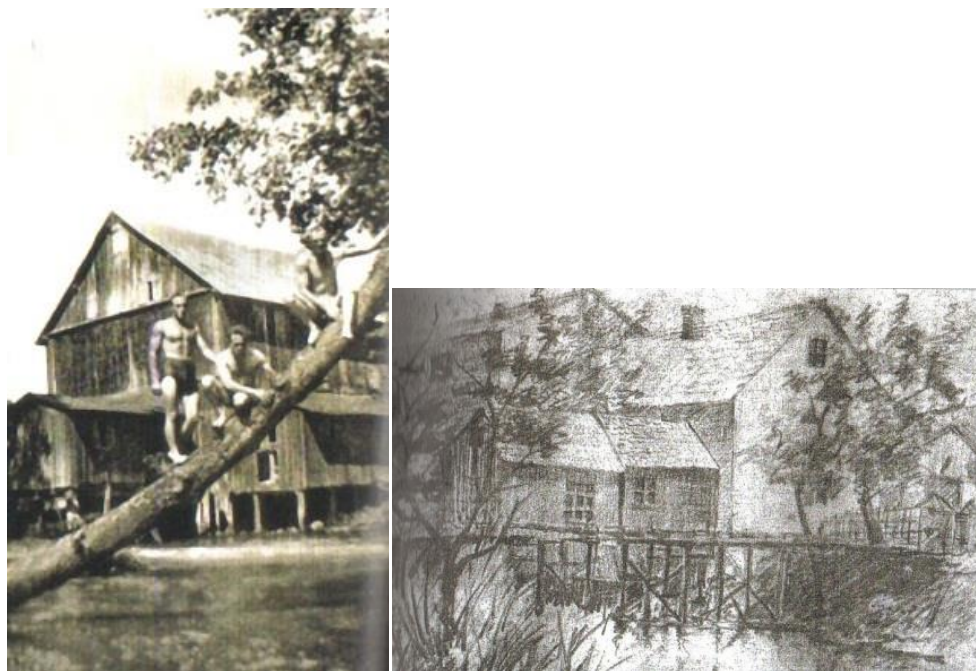

Cały teren dworski ogrodzony był pełnym murem z kamienia wapiennego, od północy znajdował się wjazd przez okazałą bramę (ślady bramy widoczne były jeszcze w latach 80-tych), obok figury św. Floriana na owalny podjazd przed dworem. Podjazd ów ozdobiony był gazonem obsadzonym brzegiem krzewami róż. Od strony północnej do budynku dworu przylegał taras flankowany symetrycznie rosnącymi kasztanowcami. Po stronie południowo-wschodniej dworu posadowiono rządcówkę i czworaki, zabudowania gospodarcze znajdowały się we wschodniej części założenia.

Na temat folwarku w Jaskrowie informują nas dokumenty z Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego. Dowiadujemy się, iż przynależało doń 1269 mr ziemi (z czego 462 ziemia orna i ogrody, 23 łąki, 160 pastwiska, 590 las). Zinventaryzowano wówczas 10 budynków, z czego 4 były murowane, reszta drewnianych. Kiedy zburzono dwór w Jaskrowie, zapewne nastąpiło to już po drugiej wojnie światowej. Być może początkowo, podobnie jak w innych miejscowościach (np. Mokreszy) wykorzystywano go na potrzeby szkolne, a następnie rozebrano lub przebudowano.

Ważnym elementem niezbędnym w codziennym życiu osady był młyn, kuźnia i inne urządzenia. Informacje na ten temat posiadamy dopiero z XVIII wieku.

Na omawianym obszarze, ze względu na występujące tu ciekły wodne odnotowano młyny w Kobyłczycach, Małusach Wielkich, Zawadzie, 2 młyny koło Mstowa (jeden z nich to Raysko, drugi Chrapon, które funkcjonowały od średniowiecza).

Mstów , nieistniejące młyny

Nader licznie wzmiankowane są karczmy zlokalizowane w Kobyłczycach, Małusach Wielkich, oraz po dwie w Siedlcu, Mokrzeszy i Małusach Małych. Ponadto na mapie kwatermistrzowskiej (1835 r.) zaznaczono karczmę w połowie drogi z Zawady do Kobyłczyc nazwaną „Zaydrosé”. Browarów w XVIII stuleciu odnotowano tylko 3, w Małusach Wielkich i dwa „wjezdne” w Mokrzeszy. Najwcześniej bo w XV wieku wzmiankowana jest karczma w Siedlcu, w części przynależnej do właścicieli prywatnych. W XIX wieku w Mokrzeszy funkcjonowała fabryka łyżek blaszanych, piec wapienny, cegielnia, gisernia, młyn wodny, tartak i smolarnia. Omawiany obszar obfituje w bogactwo naturalne jakim są pokłady kamienia wapiennego. W XIX -wiecznym materiale źródłowym wskazano je w Małusach Wielkich, Mokrzeszy, Kucharach, Kobyłczycach, Wancerzowie. Funkcjonowały tu niegdyś liczne piece wapienne.

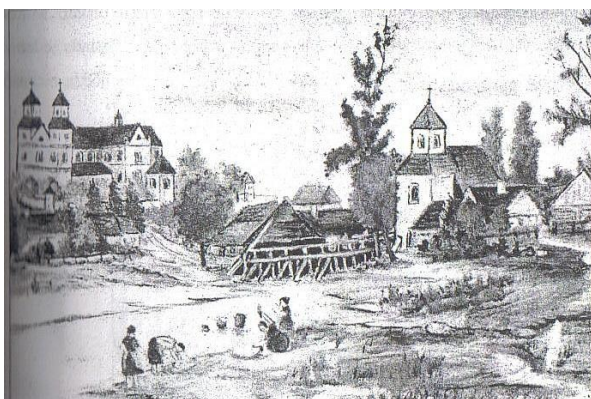

Mstów .Kafłarnia przy ul. Stodolnej

Na obszarze obecnej gminy Mstów powstał tylko jeden organizm miejski – Mstów. Wyznaczony w średniowieczu układ przestrzenny był wzorowany na układzie przestrzennym miasta Środy. (Lokacja miasta Mstowa odbyła się na prawie niemieckim, w odmianie średzkiej). Zlokalizowany w miejscu osady targowej, otrzymał prostokątny rynek i siatkę ulic. Zgodnie ze średniowiecznymi zasadami siedziba władz miejskich posadowiona była na rynku. Podobnie zresztą jak i wspomniane w XV wieku jatki rzeźnicze. Wokół rynku oraz wzdłuż ulic wyznaczone były parcele, na których mieszczanie mstowscy budowali swoje domy. Parcele posiadały zwykle dość znaczną powierzchnię, ponieważ oprócz budynku mieszkalnego musiały się tam znaleźć wszystkie obiekty związane z gospodarstwem (budynki gospodarcze, inwentarskie, stodoły, czasem browarki itp.). W pierzejach rynku parcele zajmowali najznacniejsi obywatele miasta, najczęściej byli to rzemieślnicy, którzy w XV-wiecznym Mstowie posiadali liczną i różnorodną reprezentację. Ważną instytucją w średniowiecznym mieście był kościół

parafialny. W przypadku Mstowa początkowo był to kościół prowadzony przez kanoników regularnych, później ze względu na rozdzielenie administracyjne zespołu klasztornego od miasta - klasztor pozostał w diecezji gnieźnieńskiej natomiast miasto w diecezji krakowskiej – koniecznością stało się wzniesienie nowego kościoła parafialnego. Zbudowano go po drugiej stronie Warty naprzeciwko klasztoru i nadano wezwanie św. Stanisława Biskupa

Mstów Widok na zespół klasztorny kanoników regularnych, zabudowania Mstowa i kościoła pw. św. Stanisława biskupa pol. XIX w

Pomimo dawności osad zlokalizowanych na omawianym terenie, nie można wskazać w sposób jednoznaczny jakie układy przestrzenne posiadały. Zmiany jakie następowały przez stulecia spowodowały, że pierwotne układy wsi uległy zatarciu.

5.2.2. **Krajobraz kulturowy dziedzictwo materialne**

Krajobraz kulturowy to niepowtarzalne, indywidualne oblicze miejsca, którego wizerunek jest syntezą elementów przyrody, klimatu i ukształtowania terenu oraz zachodzących na tym terenie procesów politycznych, gospodarczych, społecznych i kulturowych, związanych z aktywnością człowieka. Ujawnia się poprzez dziedzictwo materialne, kształtujące krajobraz przyrodniczy na przestrzeni dziejów oraz dziedzictwo niematerialne - zwyczaje, przekaz ustny, wiedza i umiejętności oraz związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturowa, które są przekazywane z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzane przez ludzi w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Krajobraz kulturowy jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości. Jego ochrona jest najistotniejszym czynnikiem kształtowania tożsamości i osobowości mieszkańców, by mogli identyfikować się ze swoim miastem i siedliskiem oraz zrozumieć jego historię.

Gmina Mstów jest gminą rolniczą. Miało to - i ma nadal - znaczący wpływ na kształt krajobrazu kulturowego. W wyjątkowe walory przyrodnicze, wkomponowane zostały wytwory i osiągnięcia cywilizacyjne człowieka. Jest to zarówno ukształtowane rozplanowanie poszczególnych miejscowości jak i pojedyncze obiekty i zespoły budowli, elementy zagospodarowania przestrzeni, kształtujące świadomość i tożsamość regionalną mieszkańców. Przetrwały budynki mieszkalne, murowane, drewniane i drewniano-murowane, wzniesione na przestrzeni XIX i pocz. XX wieku. Liczna zabudowa drewniana – znana z przekazów ikonograficznych – uległa niestety zniszczeniu. Przetrwały jednakże historyczne typy zagród. Przez wieki zagroda była miejscem pracy rolnika. Podlegała ewolucji, dostosowując się do poziomu rozwoju cywilizacyjnego, kultury rolnej i warunków społeczno-politycznych. Na terenie gminy Mstów występuje kilka typów zagród, głównie wielobudynkowe. W zasadzie wszystkie historyczne układy ruralistyczne uległy transformacji, w wyniku reform uwłaszczeniowych, parcelacji i komasacji gruntów następujących w poł. XIX w i w latach 20-tych XX stulecia.

5.2.3. **Zabytki nieruchome**

Zgodnie z art. 6 Ustawy o Ochronie Zabytków i Opiece nad Zabytkami do zabytków nieruchomych można zaliczyć w szczególności obiekty należące do następujących grup: krajobrazy kulturowe: układy urbanistyczne, ruralistyczne, zespoły budowli: dzieła architektury i budownictwa, dzieła budownictwa obronnego, obiekty techniki, a zwłaszcza kopalnie, huty, elektrownie i inne zakłady przemysłowe, cmentarze, parki, ogrody i inne formy zaprojektowanej zieleni oraz miejsca upamiętniające wydarzenia historyczne, bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji. Na terenie gminy Mstów zinwentaryzowano w czasie badań terenowych 71 zabytków nieruchomych w postaci: układów i założeń przestrzennych, budynków o funkcji sakralnej, rezydencjonalnej, mieszkalnej, publicznej, gospodarczej i przemysłowej oraz małej architektury i parków.

Największe ich skupiska znajdują się w historycznym ośrodku miejskim – Mstowie, pozostałe rozrzucone są na terenie całej gminy. Stanowią one materialne świadectwo historii gminy i posiadają nierzadko wybitne wartości artystyczne.

Tereny historycznie ukształtowanych układów urbanistycznych i ruralistycznych, w tym o metryce średniowiecznej.

Zabytkowe układy przestrzenne to założenia miejskie i wiejskie zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym sieci ulic lub

sieci dróg. Są to zarówno urbanistyczne układy miast, ruralistyczne układy wsi, także mniejsze zespoły: założenia pałacowo - folwarczne, często połączone z parkami, kościoły i cmentarze przykościelne czy inne cmentarze.

Założenie miejskie

Najstarszą osadą jest niewątpliwie Mstów, wzmiankowany już w 1196 r. Przywilej miejski na prawie średzkim osada otrzymała w 1279 roku. Jest to jedyne, a zarazem najstarsze w regionie częstochowskim, miasto historyczne zlokalizowane na obszarze gminy. Obszar miasta rozmierzony został na 12 łanach, czyli 300 ha (10 należało do mieszczan i 2 łany przynależne dziedzicznemu wójtowi). Pomimo braku bezpośrednich dowodów, wiele wskazuje na to, że organizm miejski rozwijał się dokładnie na miejscu starej osady targowej.

Układ urbanistyczny historycznego miasta posiada czytelne rozplanowanie w postaci czworokątnego rynku oraz dość regularną acz skromną siatką ulic, przekształconą zapewne na pocz. w XIX stuleciu, kiedy to nastąpiła regulacja miasta. Wówczas też zapewne powstała tzw. „dzielnica stodołna”, charakterystyczna dla rozrastających się organizmów miejskich i wtórnych podziałów działek siedliskowych. Ośrodkiem założenia jest prostokątny rynek z narożników, którego wybiegają ulice: z pd.-zach. dwie, przy czym ul. Partyzantów (d. Stodołna) została wytyczona dopiero w XIX w., z pozostałych narożników, tj: pd.-wsch., pn.- zach., pn.-wsch. po jednej (ob. zabudowana) oraz dodatkowo z pierzei pn., prowadząca do zespołu klasztornego Wancerzowie.

Mstów, ul. Stodołna, w głębi zespół stodoł (1967 r.)

Rozplanowanie miasta jest dość czytelne z niewielkimi przekształceniami (wytyczenie dodatkowych ulic, wtórne podziały działek). Nie przetrwał natomiast zespół budowlany, bowiem najstarsze budynki pochodzą dopiero z początku XX wieku, a więc już po przekształceniach przestrzennych. Zastąpiły one istniejące tu wcześniej, w pierzejach rynku, drewniane budynki mieszkalne, z dachami pokrytymi także strzechą.

Za historyczny obszar, w decyzji o wpisie do rejestru zabytków uznano: [...]teren położony na prawym brzegu Warty(...). Granice zabytkowego układu przebiegają: wokół terenu cmentarza przy ul. Częstochowskiej, po zapleczu obustronnej zabudowy ul. Częstochowskiej od cmentarza do Rynku, po zapleczu Zach. pierzei Rynku i obustronnej zabudowy ul. Kilińskiego od uliczki do Rynku, po zapleczu obustronnej zabudowy Kościelnej do rzeki i pn. strony ul. Koziej, po zapleczu wsch. pierzei Rynku i obustronnej zabudowy ul. Wolności od Rynku do jej rozwidlenia, po zapleczu pd. pierzei Rynku i obustronnej zabudowy wylotu ul. Stodolnej od Rynku do działki nr 1081. [decyzja R/489/53, wzn.nr 260/60 z dnia 04.03.1960, ob. nr 40/76/A z dn. 20.02. 1978].

Załącznik do decyzji o wpisie do rejestru zabytków

Układy wiejskie

Osadnictwo na obszarze obecnej gminy Mstów kształtowało się od wczesnego średniowiecza aż po czasy nowożytne. Trzynastowieczną metrykę posiadają wsie: Jaskrów, Kobylczyce, Mokresz, Srocko oraz Zawada. W 2 poł XIV w pojawiły się w źródłach Małusy, później wyodrębnione Małusy Małe i Małusy Wielkie. Z pocz. XVI wieku pochodzi wieś Brzyszów. Dość liczna grupa osad lub punktów osadniczych po raz pierwszy odnotowana została dopiero w latach 80- tych XVIII wieku. Są to: Krasice, Wancerzów, młyn Rajsko. Jeszcze później, bo w 1802 roku, pojawia się nazwa folwarku

Jaźwin. Dwie osady Kuśmierki (Kuszmirki) oraz Cegielnia to jednostki osadnicze z pierwszej poł. XIX stulecia. W opisanych osadach, tych najstarszych, trudno dziś odnaleźć dawne historyczne rozplanowanie wielokrotnie przekształcane nie tylko na przestrzeni XVIII i XIX stulecia, ale także w XX wieku. Wsie posiadają w większości układ przestrzenny charakterystyczny dla rzędówki, z luźną zabudową rozlokowaną po jednej lub po obu stronach drogi, a działki siedliskowe połączone są z pasami pól.

W niektórych wsiach można by wskazać relikty wcześniejszych układów (np. Jaskrowie, ul. Starowiejska, Zawada ul. Główna, Mokrzesz ul. Kościelna), jednak te układy ruralistyczne czekają na głębsze analizy i badania.

Zespół klasztorny

Na terenie gminy znajduje się jeden zespół klasztorny - klasztor kanoników regularnych w Wancerzowie. Zespół położony jest na wyniesieniu, górującym nad okolicą, na lewym brzegu Warty, na północ od miasta Mstowa. Dominującym elementem w zespole jest orientowany kościół z dwiema wieżami. Zespół klasztorny realizowany był etapami od XIII stulecia, aż po wiek XVIII. Składa się z barokowego kościoła wzniesionego od podstaw w 1718 roku, ale w miejscu starej świątyni, przylegającego doń murowanego klasztoru (o trzech skrzydłach), którego bryła ukształtowana została na przestrzeni kilku wieków- XIV, XV, XVI i XVIII. Całość założenia wraz z obszernym terenem otaczającym obwarowania o wielobocznym narysie. Tworzy je mur z kamienia łamanego i cegły, w narożnikach, którego umieszczono osiem niewielkich, okrągłych baszt, z nich część w górnych partiach ośmioboczna, ze strzelnicami o nieregularnym układzie, nakrytych daszkami. Od południa wbudowany dawny budynek bramny, zbliżony do kwadratu, na wysokim podmurowaniu, ze śladami zamurowanej bramy wjazdowej, pierwotnie zamkniętej półkoliście, ujętej szkarpami. W tym samym odcinku murów znajduje się ceglany budynek barokowy, zapewne kordegarda ze śladami bramy wjazdowej, ujętej półkolumnami. Wewnątrz tego obiektu, w pomieszczeniu na prawo od wejścia zachowane sklepienie kolebkowe z lunetami. W zachodniej części murów, przed fasadą kościoła usytuowana brama z XVIII w (?) zamknięta półkoliście, o profilowanej archiwolcie z główką aniołka w kluczu, ujęta w parę pilastrów toskańskich dźwigających belkowanie; szczyt bramy prawdopodobnie w latach 20-tych XX stulecia został przerobiony. Na przedłużeniu pn. ściany prezbiterium kościoła w murze szeroka bramka późnobarokowa zapewne z w. XVIII, murowana, ujęta w parę pilastrów toskańskich, podtrzymujących przełamany gzyms.

Architektura sakralna.

Najstarszą i najcenniejszą budowlą sakralną na terenie gminy jest kościół parafialny pw. Św. Augustyna i Wniebowzięcia NMP w Mstowie-Wancerzowie. Wzniesiony w 1718 roku, w miejscu istniejącej tu wcześniej świątyni, z kamienia i cegły na planie krzyża łacińskiego o prosto zamkniętych ramionach. Jest to trójnawowa bazylika z dwuwieżową fasadą od zachodu. Do wschodniej części świątyni przylega od strony północnej budynek klasztoru. Prezbiterium i ramiona transeptu mają przybliżony w wymiarach kształt prostokątów. Trójprzęsłowy korpus nawowy dzielą masywne filary opięte pilastrami. Nawy łączą się ze sobą półkoliście zamkniętymi arkadami. Od strony zachodniej przestrzeń nawy głównej łączy się z przęsłem między wieżami, mieszczącym w przyziemiu kruchtę, a w drugiej kondygnacji chór organowy. Wnętrze świątyni nakrywają sklepienia kolebkowe z lunetami, w przęsle skrzyżowania naw – sklepienie krzyżowe. Artykulację architektoniczną tworzy system podziałów pilastrowych i belkowania. Wnętrze doświetlają duże okna. Elewacje świątyni posiadają oszczędny detal architektoniczny, dzielone są płaską artykulacją złożoną z pilastrów i lizen oraz pasów belkowania. Fasada trójdzielna dwukondygnacyjna z częścią środkową zwieńczoną wysokim trójkątnym przyczółkiem między trzecimi, niskimi kondygnacjami wież. Na osi fasady portal barokowy z datą 1718, zamknięty półkoliście, o profilowanej archiwolcie z konsolą w kluczu i dekoracją roślinną w przyłączach, ujęty boniowanymi pilastrami kompozytowymi, (dawniej zdwojonymi), dźwigającymi belkowanie z gzymsem wygiętym półkoliście w części środkowej, na pomieszczenie kartusza z napisem odnoszącym się do wezwania kościoła. Ze starszego kościoła zachowały się elementy gotyckie w postaci portalu w otworze ostrołukowym z zakrystii do skarbcza z drzwiami okutymi skośną kratownicą z listew, z antabą i zamkiem, oraz drugiego drewnianego, prostokątnego (bezstylowego) z przedsionka (korytarzyka) do zakrystii z drzwiami gotyckimi okutymi z krzyżującymi się listwami, ażurowymi taśmami oraz z ozdobnymi rozetami, zamkiem i antabą. Pomimo zniszczeń i odbudów na przestrzeni XVIII, XIX i XX stulecia, kościół zachował zasadniczo do naszych czasów osiemnastowieczny wygląd. Zmiany polegały na przebudowie szczytów i hełmów wież.

W bezpośrednim związku z opisaną świątynią pozostaje klasztor kanoników regularnych. Jest to obiekt dwukondygnacyjny o trzech skrzydłach, murowany z kamienia łamanego, cegły (fragmentarycznie zachowany układ polski) i ciosu, potynkowany. Poszczególne skrzydła klasztorne powstawały etapami – pierwsza faza romańska (?) od

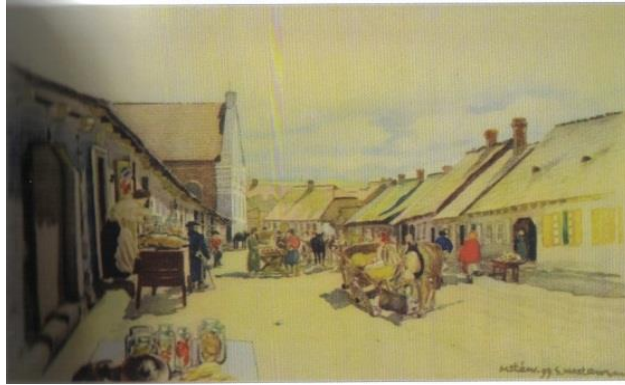
XIII; druga faza gotycka od XIV do XV w.; trzecia faza późnogotycka – renesansowa (XVI- pocz. XVII w.); czwarta faza barokowa (1 poł. XVIII w- k. XVIII w.). Prawie wszystkie wymienione fazy pozostawiły materialne ślady

Kaplice

Na całym obszarze gminy zewidencjonowano 5 kubaturowych kaplic. Najstarszą kaplicą jest kaplica pw. Św. Wojciecha w Mstowie przy ul. Częstochowskiej (ob. kaplica cmentarna). Ufundowana w 1620 roku przez burmistrza mstowskiego, Wojciecha Podlejskiego. Nieorientowana (częścią ołtarzową zwrócona na pd. murowana na planie wydłużonego ośmioboku z kwadratową wieżą od frontu. Wnętrze nakryte stropem. W ołtarzu z XVIII wieku znajduje się obraz przedstawiający patrona świątyni. Kaplica była wielokrotnie remontowana, ostatnio w 2004 r. Murowane obiekty zlokalizowane w Mokrzyszach pw. Nawiedzenia NPM, Jaźwinach pw. Matki Boskiej Szkaplerznej, Zawadzie pw. Matki Boskiej Częstochowskiej i Siedlcu pw. Św. Antoniego posiadają podobną bryłę. Założone zostały na planie prostokąta, przykryte dwuspadowymi dachami z sygnaturką pośrodku kalenicy, wyjątek stanowi kaplica w Mokrzyszach, gdzie sygnaturkę umieszczono bezpośrednio w szczycie. Dwie kaplice są zbudowane z drewna – w Krasicach i Małusach Wielkich. Wszystkie z wyjątkiem kaplicy w Siedlcu, wzniesione zostały przez mieszkańców wsi około połowy XX wieku. Kaplica w Siedlcu zbudowana w 1840 roku z fundacji Kajetana Przyłęckiego administratora miejscowego majątku jako kaplica grobowa. Poza kaplicami kubaturowymi znajdują się liczne niekubaturowe obiekty, wznoszone z okazji różnych intencji. Dwie najciekawsze prawie identyczne zbudowane zostały w Mstowie, jedna z rzeźbą Św. Jana Nepomucena przy ul. Kościelnej, druga z figurą Chrystusa, przy ul. Wolności.

Zabudowa Mstowa

Zabudowa Mstowa, przynajmniej w części centralnej, czyli historycznego miasta, posiada jeszcze, aczkolwiek dziś już nieliczne przykłady, charakterystycznego dla miasteczek jurajskich, typu budownictwa. Są to murowane, lub drewniane domy mieszkalne, w układzie kalenicowym, gdzie w osi środkowej lub skrajnej usytuowana została szeroka sień przejazdowa do wnętrza parceli, którą zamykały budynki gospodarcze.

*Mstów, zabudowa ulicy Kościelnej, po lewej widoczny budynek synagogi ,
akwarela Stanisława Masłowskiego z 1899 r.*

Mstów, zachowana zabudowa ulicy Kilińskiego(d. ul.Garncarska)

Mstów , zmodernizowane domy przy ul.Wolności

Mstów, zmodernizowana cz. domu przy ul. Kilińskiego 14

Mstów, połowa domu drewnianego, ul. Kilińskiego 12

Odmienne kształtowała się zabudowa pierzei rynkowych, w tym przypadku niektóre domy (w zależności od zamożności posesjonata) posiadały bardziej reprezentacyjny charakter, w XX wieku pojawiły się nawet piętrowe kamieniczki. Stosowano skromny detal architektoniczny tylko na elewacji frontowej, w postaci profilowanych gzymsów, opasek okiennych, lizen, rzadziej pilastrów i płycin.

Mstów, zabudowa rynku (pl. Mickiewicza) w głębi parterowa zabudowa ul. Wolności (d. Maluskiej). Stan z lat 60-tych XX wieku

Należy wyraźnie podkreślić, że na terenie Mstowa oraz innych wsi przy budowie domów jako podstawowego budulca wykorzystywano kamień wapienny, cegłę natomiast stosowano do elementów dekoracyjnych (obramienia otworów drzwiowych i okiennych, gzymsy, podkreślenia narożników). Tradycyjnie elewacje pozostawały nietynkowane. Z czasem dopiero pokrywano je tynkiem. Historyczne, tradycyjne domy na przestrzeni 2 poł. XX i XXI wieku zostały w większości przebudowane, poprzez zabudowanie szerokich sieni (likwidacja bram i wprowadzenie wąskich drzwi), nadbudowa piętra, powiększenie otworów okiennych itp. Jeszcze w 2012 roku można było zaobserwować tendencję do

przywracania pierwotnego wyglądu kamiennym elewacjom (Mstów ul. Kościelna 12), niestety obecnie zlikwidowano te pozytywne zmiany.

Mstów zmodernizowany dom przy ul. Kościelnej 12, podzielony na dwie oddzielne części. Widoczna pozostałość bramy przejazdowej, przebudowanej na dwoje drzwi. Po lewej stan z 2012 r, po prawej 2019 r.

Mstów, nadbudowany dom w pierzei rynku

Mstów, Przebudowany dom, Pl. Mickiewicza 16

Mstów, dom, Pl. Mickiewicza 16, przed remontem (1990 r.) i po remoncie 2019

Zabudowa wiejska

Przeważały tu zagrody wielobudynkowe, gdzie dom mieszkalny, stodoła i budynki gospodarcze stanowiły wyodrębnioną całość. W zależności od działki siedliskowej budynek mieszkalny usytuowany był kalenicą lub szczytem do drogi. W głębi działki, równoległe do drogi ustawiano stodołę, a z prawej, lub z lewej prostopadle do stodoły budynek gospodarczy. Najczęściej zagrody posiadały jednak dwa budynki: dom i obora pod jednym dachem, w głębi wolnostojąca stodoła, czasem dodatkowo spichlerzyk, piwniczkę lub inny obiekt wspomagający. Materiałem stosowanym do budowy zagród było drewno, później dopiero w k. XIX i na pocz. XX wieku zaczęto stosować kamień wapienny, zwłaszcza przy wznoszeniu budynków inwentarskich i obór. Początkowo były one zapewne konstrukcji zrębowej, a później sumikowo-łątkowej. Charakterystycznym elementem są murowane ściany szczytowe. Konstrukcja dachu czterospadowa, o poszyciu ze słomy, z czasem przekształcone na dwuspadowe. Należy podkreślić, że to zagrody tworzyły zasadniczy element krajobrazu wsi, uzupełniany założeniami dworskimi, czy folwarcznymi, wspomnianymi wyżej. Na terenie gminy, występuje przede wszystkim zabudowa zagrodowa. Są to głównie zagrody dwubudynkowe, gdzie mieszkanie i obora znajdują się pod jednym dachem, konstrukcji murowano-drewnianej, w głębi działki. Na omawianym obszarze charakterystyczny był dom trójwnętrzny, składający się z jednej izby, sieni i komory.

Jaźwiny, nieistniejąca chałupa nr 23

Małusy Małe Kolonia, zagroda nr 47

Komora i sień znajdowały się przy ścianach szczytowych i na całej długości przylegały do izby. W XX wieku powiększono przestrzeń mieszkalną, zamieniając komorę na izbę. Czasem pomieszczenie stanowiące pierwotnie chlewik lub oborę, adaptowano na potrzeby mieszkalne. Dokonywano też innych modernizacji, np. powiększano otwory okienne, strzechę zastąpiono eternitem lub azbestem.

Mokrzesz, zagroda, ul. Kościelna12 , stan z 2012; po prawej stan z 2019 r.

Najliczniejsze przykłady opisanych zagród można było znaleźć w Mokrzeszy i Małusach Małych-Kolonia, gdzie w 2012 roku jedna z chałup posiadała jeszcze poszycie ze słomy.

Mokrzesz, nieistniejąca zabudowa ul. Kościelnej stan z sierpnia 2012 r, po prawej 1987r.

Po zespole tradycyjnych zagród w Mokrzysz przy ul. Kościelnej właściwie już nie ma śladu (ostatnie wyburzenia miały miejsce w 2012 r.), a dwie, które pozostały zmodernizowano. Nieco inny charakter posiada drewniana zagroda - również w Mokrzysz - przy ul. Częstochowskiej 210, gdzie wejście do domu poprzedzono niewielkim gankiem.

Mokrzyż, zagroda, ul. Częstochowska 210, stan w 2012 oraz stan z2019 r.

Założenia dworsko-parkowo-folwarczne

Na terenie gminy Mstów z licznych znanych ze źródeł dworów przetrwały tylko trzy. Zespół pałacowy w Kłobukowicach, wzniesiony w XIX stuleciu obecnie składa się z pałacu/dworu, spichlerza i parku. Był własnością hrabiów Skarbków, którzy posiadali w tym regionie rozległe posiadłości. Na pocz. XX stulecia zespół odkupili znani śpiewacy operowi Edward i Jan Reszkowie, następnie w 1922 roku dobra kłobukowickie przeszły na własność córki Edwarda – Janiny i jej męża płk. Adama Nieniewskiego. Nieniewscy już w latach 30-tych XX wieku przekazali posiadłość najpierw w dzierżawę, a potem na własność miastu Częstochowa. Budynek przez jakiś czas pełnił funkcję „domu wczasowego” dla dzieci. W czasie drugiej wojny światowej, po powstaniu warszawskim, ulokowano tu dzieci z Warszawy. Po zakończeniu wojny w pałacu urządzono sierociniec, a później siedzibę spółdzielni rolniczej i Związku Walki Młodych. Obecnie pałac jest w rękach prywatnych.

Zespół dworski w Małusach Wielkich w obecnym kształcie założony został w XIX stuleciu. W jego skład wchodzi dwór, park oraz liczne budynki gospodarcze. Od 1886 r. dobra w Małusach stały się własnością rodziny Bolewskich, a od 1905r. Bolesława Dzierzbickiego. Następnie przeszły na rzecz Aleksandra Steinhagena, który w 1919 roku został zamordowany w budynku dworu przez nieznaną sprawców. Ostatnimi właścicielami przed 1939 r. byli Edward Dzierzbicki i Julia Dobrochna

z Dzierzbickich Steinhagen. Po 1945 r. majątek przeszedł na własność państwa. Obecnie jest w posiadaniu prywatnych właścicieli. W zaniedbanym obecnie parku znajdują się pomniki przyrody: dwie lipy szerokolistne oraz klon jaworowy.

Dwór w Siedlcu zbudowany również w XIX stuleciu został przez obecnych właścicieli gruntownie odnowiony. Po zabudowaniach dworskich pozostały jeszcze ruiny starszego niezidentyfikowanego obiektu z zachowanym jednym kamiennym obramieniem okiennym (renesansowym?).

Siedlec, dwór, foto. lata 60-te

Budynki gospodarcze

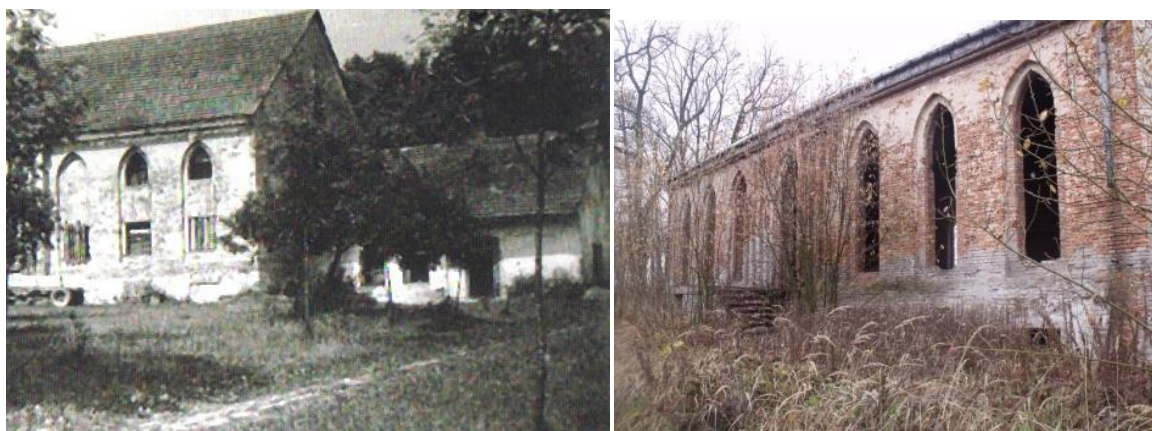
Najciekawszym elementem nie tylko w skali gminy, są pozostałości zespołu stodoł, zlokalizowanych za południowym bloku przyrynkowym, już poza zabudowaniami, na wzgórzu nazwanym Ściegna (Stegna). Zabudowania gospodarcze (stodoły) na terenie miasta tzw. „dzielnice stodołne”, powstawały na przełomie XVIII i XIX wieku, w sytuacji zagęszczającej się zabudowy na parceli miejskiej, ze względu na bezpieczeństwo pożarowe władze miast wydzielały teren położony poza zwartą zabudową, na którym posesjonaci wznosili własnym sumptem stodoły. Zjawisko to w Mstowie można zaobserwować na pocz. XIX wieku, bowiem na planie regulacyjnym z 1824 roku wytyczona została ul. Stodołna (później Partyzantów, a ob. ul. Kamienna). Prawdopodobnie początkowo budulcem było drewno i słoma, później wznoszono także budynki murowane z kamienia wapiennego. Zniszczone stodoły sukcesywnie wymieniano ale zawsze w tym samym układzie i lokalizacji. Degradacja stodoł następowała systematycznie od lat 70-tych XX wieku. Obecnie pozostały już tylko ich nieliczne fragmenty. Charakterystycznym elementem, który w regionie przetrwał chyba tylko na terenie gminy Mstów - są zespoły murowanych piwnic. W Wancerzowie- Mstowie przetrwały w formie szczątkowej u podnóża klasztoru kanoników regularnych oraz w Cegielni. Pojedyncze, wolnostojące, murowane piwnice ziemne zachowały się także w obrębie działek siedliskowych, np. w Jaskrowie, w starej części wsi (ul. Starowiejska).

Mstów zespół piwnic stan przed 1975 r , oraz jedna z dwóch piwnic stan z 2019 r.

Inne obiekty gospodarcze w poszczególnych osadach zlokalizowane są w zagrodach, na działkach siedliskowych. Są to murowane obory i stajnie oraz drewniane, najczęściej wolnostojące stodoły, konstrukcji słupowej. Zabudowania gospodarcze przy dawnych dworach i folwarkach w wielu przypadkach zachowały się jedynie w formie gruntownie przekształconej, pozbawionej już zupełnie wartości zabytkowych, np. w Jaskrowie, Zawadzie, czy Mokreszy. Na szczególną uwagę zasługuje murowany, stylowy (neogotycki), niestety zrujnowany, spichlerz w Kłobukowicach oraz zabudowania gospodarcze w zespole dworskim w Małusach Wielkich.

Kłobukowice, spichlerz w zespole dworskim, stan z 1978 r. po prawej stan 2019

Zabytki techniki

Ważnym elementem niezbędnym w codziennym życiu osady był młyn, kuźnia i inne urządzenia. Informacje na ten temat posiadamy dopiero z XVIII wieku. Na omawianym obszarze, ze względu na występujące tu ciekły wodne odnotowano młyny w Kobyłczycach, Małusach Wielkich, Zawadzie, 2 młyny koło Mstowa (jeden z nich to Raysko, drugi Chrapon). Wszystkie wspomniane budynki już nie istnieją. Współcześnie odnotowano jeden murowany, zbudowany w 1937 roku, przy dawnej ulicy Garbarskiej (ob. Kilińskiego).

Kamieniołomy wapienia i tzw. wapienniki, czyli piece do wypalania tej skały, stanowiły dawniej nieodłączny element krajobrazu Jury. Dziś na terenie gminy zachował się tylko jeden wapiennik. Stoi on po zach. stronie Góry Stróżnica, przy niewielkim wyrobisku wapienia. Nieopodal znajduje się otwór wejściowy do jaskini *Za Kaflarnią*

Mstów, Wapiennik

Budownictwo obronne

Na granicy Mstowa i wsi Zawady (Góra Chrapoń) znajduje się zespół bunkrów z czasów II wojny światowej, wchodzący w skład większego założenia obronnego. Zespół murowanych bunkrów niemieckich z okresu 2 wojny światowej (ok. 6 sztuk) zbudowany został w 1944 r na rozległym terenie. Największy z nich to schron armatni Regelbau 701. Obecnie zasypany widoczna tylko górna część. Pozostałe obiekty mniejsze obserwacyjno-bojowe potocznie zwane „kochbunkrami” (garnkami Kocha) porośnięte trawą właściwie niewidoczne. Zespół bunkrów stanowił jeden z elementów planowanej linii obronnej przed natarciem armii czerwonej na przełomie 1944/45 r. Pojedynczy bunkier z tego samego czasu zachował się również we wsi Cegielnia. Lokalizację pozostałych bunkrów zw. Garnkami Kocha ilustruje poniższa mapa.

Cmentarze

Cmentarze - jako przestrzenie ukształtowane według określonych reguł związanych z religią i tradycją grzebania zmarłych, opatrzone cennymi zabytkami sztuki sepulkralnej, z zachowanym układem alejek i ścieżek cmentarnych, w otoczeniu starodrzewu, stanowią ważny element dziedzictwa kulturowego, gdyż są cennym świadectwem historii regionu. Również cmentarze nieczynne. Obiekty te należy pielęgnować i eksponować w krajobrazie miejscowości.

Na terenie gminy Mstów funkcjonują 3 cmentarze grzebalne rzymskokatolickie: w Mstowie, Krasicach oraz Mokreszy, ale tylko cmentarz w Mstowie posiada wartości zabytkowe. Założony został w 1811 roku poza zwartą zabudową miejską, przy istniejącej od XVII wieku murowanej kaplicy pw. Św. Wojciecha (ul. Częstochowska). Jest to dość rozległe założenie w całości ogrodzone murem z kamienia wapiennego. Najstarszy zachowany nagrobek (Weichana zm. 1847 i Bakowicza zm. 1848 r) Dość licznie reprezentowane są nagrobki z k. XIX stulecia (np. grobowiec rodziny Zielonków, dziedziców Skrzydłowa) nagrobek ks. Michała Lecherta zm.1876 r., proboszcza mstowskiego, nagrobek Karola Siekierzyńskiego zm. w 1882 r., Władysławy Majewskiej

zm. w 1897 r., Emilii, Stefanii z Węgrzyńskich Borkowskiej zm. w 1896 r., proboszcza mstowskiego ks. Teodora Mejera zm. w 1898 r. oraz z pocz. XX wieku.

Ponadto zidentyfikowano w Mstowie niefunkcjonujący od 2 wojny światowej cmentarz żydowski, zlokalizowany przy dawnej ul. Garncarskiej, ob. ul. Kilińskiego, założony w 1897 r. Na powierzchni około 0,5 ha zachowało się około pięciu przewróconych macew oraz fragmenty kilku uszkodzonych. Jeszcze w 2013 roku były widoczne podmurówki zniszczonych macew oraz fragmenty dawnego ogrodzenia cmentarza w postaci dolnej warstwy kamieni wapiennych, obecnie widoczny jest jedynie niski „wał ziemny” (?). Teren cmentarza porośnięty trawą. W 2014 roku ustawiono tablicę informującą o tym miejscu oraz fotografię z 1987 r macew z tego cmentarza. W trakcie prac terenowych w 2016 roku odnaleziono zatopione w Warcie fragmenty nagrobków, być może po konserwacji, zostaną przeniesione na cmentarz.

Trzeci historyczny cmentarz znajduje się na gruntach Wancerzowa przy ul. Jaskrowskiej, za tzw. *Dobrą Górą*. (Miejscowa ludność nazywa go „cholerycznym”) Wydzielony został luźnymi kamieniami i fragmentami kamiennego muru, we wnętrzu zachowało się kilka drewnianych krzyży. W 2014 roku Gmina ustawiła tablicę informacyjną.

Miejsca Pamięci Narodowej

Według wykazu Urzędu Wojewódzkiego w Katowicach

1. Mstów-Jaskrów, w lesie, ok.500 m od drogi Częstochowa-Kielce Pomnik (w formie nagrobka) na miejscu, gdzie 16 grudnia 1939 roku w lasu jastrowskim Niemcy rozstrzelali 6 mieszkańców Kamienicy Polskiej i Rudnika Wielkiego.
2. Mstów-Jaskrów, w lesie, ok.600 m od drogi Częstochowa-Kielce Pomnik (w formie nagrobka) na miejscu, gdzie we wrześniu 1939 roku Niemcy zamordowali 8 mieszkańców Częstochowy.
3. Mstów, ul. Wolności, naprzeciw Ośrodka Zdrowia i apteki gład z tablicą ku czci żołnierzy Wojska Polskiego, poległych w czasie II wojny światowej.
- 4.Mstów, cmentarz rzymskokatolicki .Grób zbiorowy wojenny 10 żołnierzy 27 PP 7 DP Wojska Polskiego poległych 3 września 1939 roku.
5. Mstów, Plac Mickiewicza 17,frontowa ściana GOK Tablica upamiętniająca Tadeusza Kościuszkę
- 6.Mstów, ul. Częstochowska, cmentarz parafialny Grób zbiorowy wojenny 28 ofiar terroru hitlerowskiego, zamordowanych 2 września 1939 roku.

7. Mstów, Plac Adama Mickiewicza; Pomnik Adama Mickiewicza wieszczą narodu polskiego.

8. Mstów-Mokrzysz, przy drodze gminnej Mstów-Krasice; Grób zbiorowy uczestników pielgrzymki warszawskiej zamordowanych w 1792 roku przez wojska rosyjskie.

9. Mstów-Krasice, ul. Strażacka, Kościół pw. Opatrzności Bożej. Tablica upamiętniająca ppor. rez. Wojska Polskiego Stanisława Bajora nauczyciela szkoły w Mstowie rodem z Krasic, zamordowanego przez sowieckich oprawców w Charkowie w 1940 roku.

5.2.4. **Zabytki ruchome**

Na terenie gminy znajduje się 50 zabytków ruchomych, wpisanych do rejestru zabytków, stanowiących wyposażenie kościoła parafialnego w Mstowie. Najlicniejszą grupą zabytków są obiekty z XVIII stulecia, wykonane za czasów prepozyta Ignacego Augustyna Kozierowskiego (1750-1791). W kościele znajduje się 11 ołtarzy, z których na szczególną uwagę zasługuje drewniany architektoniczny, wielokondygnacyjny ołtarz główny, wzorowany na ołtarzu głównym w bazylice jasnogórskiej. Jednorodny barokowy zespół: stalle kanonickie, tron opata, konfesjonały. Liczne obrazy barokowe m.in.: biskup Iwo Odrowąż nadający przywilej kanonikom regularnym (XVII), Zabójstwo św. Stanisława z 1636 r., Chrystus i jawnogrzesznica z ok. poł. XVII w. z kręgu Tomasza Dolabelli. Epitafia marmurowe z XVIII w. m.in. Bystrzanowskiej czy Małuskich, złotnictwo (naczynia liturgiczne), pochodzące z XVII i XVIII wieku. Ołtarz w kaplicy cmentarnej, renesansowy z 1 poł. XVII w., przerobiony, z obrazami św. Wojciecha biskupa i Matki Boskiej w zwieńczeniu.

Szczegółowy wykaz zawiera załącznik nr 2

5.2.5. **Zabytki archeologiczne**

Zgodnie z Ustawą o Ochronie Zabytków i Opiece nad Zabytkami zabytek archeologiczny to zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów, bądź ich śladów, albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem.

Zewidencjonowanie stanowisk archeologicznych nastąpiło poprzez realizację ogólnopolskiego programu badawczo-konserwatorskiego o nazwie Archeologiczne Zdjęcie Polski (AZP), prowadzonego od 1978 roku. Jego celem jest rozpoznanie metodą badań powierzchniowych i przeprowadzonych kwerend archiwalnych zasobów dziedzictwa archeologicznego i stanowisk archeologicznych na terenie całego kraju. Realizacja programu umożliwi budowę archiwum informacji o zabytkach archeologicznych

rozpoznanych tą metodą. Dla potrzeb AZP obszar kraju został podzielony na prostokątne obszary o powierzchni ok. 37,5 km kwadratowych oznaczane liczbami arabskimi w systemie nr pasa - nr słupa.

Teren gminy Mstów objęty jest obszarami lub fragmentami obszarów nr: nr 85-50; 85-51; 86-49; 86-50; 86-51; 87-50; 87-51.

Badania powierzchniowe w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski przeprowadzono latach 1990- 1997. Dokumentacja z badań rozpoznawczych (AZP) w formie sprawozdania tekstowego z badań na obszarze oraz załączonych Kart Ewidencji Stanowisk Archeologicznych (KESA) sporządzonych dla każdego stanowiska, jest przechowywana w Wojewódzkich Urzędach Ochrony Zabytków. Kopia tych materiałów jest dostępna w Dziale Archeologii Narodowego Instytutu Dziedzictwa.

Obecnie z terenu gminy Mstów znanych jest 191 zabytków archeologicznych nieruchomych, będących stanowiskami archeologicznymi. Wszystkie stanowiska posiadają dokładnie określoną lokalizację i są przyporządkowane do danych miejscowości. Ich wartość poznawcza jest znacznie zróżnicowana, tylko jedno stanowisko figuruje w rejestrze zabytków.. Odnotowano 191 stanowisk archeologicznych, z których 1 wpisane jest do rejestru zabytków - grodzisko Gąszczyk (Podlesie-Siedlec)

Epoka kamienia

Są to głównie ślady osadnictwa zlokalizowane w rejonie: obecnych osad: Latosówki, Kuchar, Krasice, Jaskrowa, Łuszczyna, Zawady, Wancerzowa, Rajska, Kłobukowice, Mstowa, Siedlca, Mokrzeszy, Srocka, Brzyszewa, ale zidentyfikowano także 4 pracownie krzemieniarskie (Latosówka, Łuszczyn, Kłobukowice, Krasice), 4 obozowiska (Jaskrów, Wancerzów, Rajska, Łuszczyn. Większość stanowisk to osady do 0,5 ha.

Epoka brązu Kultura łużycka, okres halsztacki

Osady: Jaskrów Zadomie – osada, Jaskrów-osada, śl.osad., Jaskrów-osada, Jaskrów-osada, Wancerzów-osada, Wancerzów- osada, Rajska-osada, Łuszczyn-osada, Łuszczyn-osada, Łuszczyn-osada, Łuszczyn-osada, Łuszczyn- osada, Łuszczyn- osada, Zawada-osada, Zawada-osada, Mstów-osada, Krasice – osada, Krasice-osada, Krasice-osada, Jażwiny osada, Mokrzesz –osada, Kuśmierki-osada, Siedlec-osada, Siedlec-osada Srocko-osada Srocko osada, Srocko-osada, Srocko-osada, Srocko-osada, Małusy Wielkie-osada, Małusy W.-osada, Cmentarzysko ciałopalne –Mstów, Kuśmierski, Mokrzesz, Małusy Wielkie, Mstów-cmentarzysko ciałopalne, Wancerzów-śl.osad., Rajska-osada (?), Łuszczyn, śl.os., Rajska-śl.osad., Rajska-śl.osad., Rajska-śl.osad., Łuszczyn-śl.osad., Kłobukowice-śl.osad., Zawada-śl.osad., Zawada-osada, Zawada-śl.osad., Siedlec-śl.osad.,

Krasice-śl.osad., Kuśmierki- cmentarzysko ciałopalne, Mokrzysz- cmentarzysko ciałopalne, Krasice- śl. osad., Krasice-śl.osad., Jażwiny-ślad osad., Małusy Wielkie- cmentarzysko ciałopalne, Brzyszów- śl.osad. (2)Srocko- ślad osad., Małusy Małe – ślad osad., Małusy W-ślad osad.,

Okres wpływów rzymskich, kultura przeworska

Krasice osada, Kłobukowice-osada, Rajsko-śl.osad., Zawada- osada, Mstów-śl.osad., Małusy Wielkie-śl.osad., Małusy M.-.sl.osad.,

Średniowiecze

Osady: Latosówka, Mstów, Jaskrów Zadomie, Jaskrów Weselin, Jaskrów aż 3 osady, Wancerzów, Rajsko, Kłobukowice 2, Kuchary 2, Łuszczyn 2, Kłobukowice, Zawada 2, Siedlec 3, Krasice, Jażwiny 2, Mokrzysz 3, Srocko 2, Małusy Wielkie 4, Małusy Małe.

Grodzisko Gąszczyk

Oddzielne miejsce zajmuje wielokulturowe stanowisko w Gąszczyku w Siedlcu-Podlesiu. Stwierdzono tu pozostałości po osadzie pradziejowej kultury łużyckiej, datowanej na 800-550 roku p.n.e. oraz po grodzisku wczesnośredniowiecznym z IX-X w.

Szczegółowe dane dotyczące zabytków archeologicznych umieszczonych w Gminnej ewidencji zabytków gminy Mstów przedstawiono w załączniku 3.

5.2.6. Zabytki w zbiorach muzealnych i innych

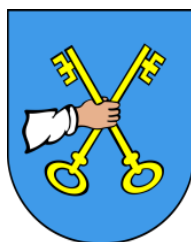
Na terenie gminy nie funkcjonuje żadna placówka muzealna Zabytki archeologiczne pozyskane w trakcie badań terenowych przechowywane są w Muzeum Częstochowskim.

5.2.7. Dziedzictwo niematerialne

Dziedzictwo niematerialne to zwyczaje, przekaz ustny, wiedza i umiejętności oraz związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturowa, które są uznane za część własnego dziedzictwa przez daną wspólnotę, grupę lub jednostki. Jest to rodzaj dziedzictwa, które jest przekazywane z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Dla danej społeczności dziedzictwo niematerialne jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości. Dziedzictwo niematerialne obejmuje: tradycje i przekazy ustne, w tym język, jako narzędzie przekazu, spektakle i widowiska, zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne, wiedzę o wszechświecie i przyrodzie oraz związane z nią praktyki, także umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem. Obowiązkiem władz gminy jest podjęcie działań mających na celu zapewnienie przetrwania niematerialnego dziedzictwa kulturowego, w tym jego identyfikację, dokumentację, badanie, zachowanie, zabezpieczenie, promowanie,

wzmacnianie i przekazywanie, w szczególności przez edukację formalną i nieformalną, jak również rewitalizację różnych aspektów tego dziedzictwa.

Zabytki niematerialne są istotną częścią dziedzictwa kulturowego, która jest najbardziej narażona na zapomnienie. Ważnym elementem tożsamości jest niewątpliwie herb społeczności miejskiej. Znak herbowy historycznego miasta Mstowa powstał zapewne w XVI stuleciu, ale jak można sądzić nawiązuje do wcześniejszego wyobrażenia, które ukształtowało się jeszcze w średniowieczu, bowiem przywilej lokacyjny opatrzony był datą trzynastowieczną. Współcześnie znamy kilka odcisków pieczęci miasta Mstowa, wykonanych dwoma tłokami. Rysunek godła w obu przypadkach jest identyczny, a różnice występują jedynie w napisie otokowym. Pieczęcie te zachowały się wraz z dokumentami z lat 1564, 1777 i 1789. Należy wyraźnie zaznaczyć, iż znak ten przetrwał w niezmienionej formie aż do naszych czasów. Herb Mstowa można uznać za najstarszy zabytek na opisywanym terenie. *W błękitnym polu ręka (przedramię i dłoń) trzymająca dwa skrzyżowane srebrne (białe) klucze. Ręka położona w pas, z boczniaka prawego tarczy ku środkowi, gdzie widnieje dłoń o barwie naturalnej (cielistej). Fragment szaty okrywającej przedramię (rękaw) biały.*

Wymowa symboliczna godła herbowego jest dość czytelna, przekazuje nam bowiem o ważnych wydarzeniach mających miejsce w tym mieście. Ręka trzymająca klucze do bram miasta przywodzi na myśl miejski charakter osady. Dodatkowymi elementami sfragistycznymi, które uwzględnione zostały na wszystkich pieczęciach są infula i pastorał, wieńczące tarczę herbową, lecz stanowiące dodatek występujący poza herbem właściwym. Elementy te, zaczerpnięte z symboliki zgromadzenia kanoników regularnych, przypominają o zależności miasta od tegoż zgromadzenia, Mstów bowiem, aż do początków XIX wieku, był własnością klasztorną. Aczkolwiek w tym konkretnym przypadku owe elementy spełniają funkcję symboliczną, jednak przedmioty te, występujące poza tarczą, nie mogą stanowić części godła herbowego.

Na terenie gminy Mstów przetrwały stare, historyczne nazwy osad, prawie wszystkie powstały w epoce średniowiecza. Niezwykle interesująco przedstawia się na tym obszarze onomastyka. Nazwy patronimiczne posiadają dwie osady: Kłobukowice, od nazwy

osobowej Kłobukowicz, Kobyłczyce, od n. os. Kobyłka, Krasice, od nazwy osobowej Kras. Nazwy dzierżawcze odnotowano czterokrotnie: Mstów od nazwy osobowej Miest, Msta, Mścigniew, Mścisław; Brzyszków, nazwa dzierżawcza od nazwy osobowej Brysz, Brzysz, Brys. Nazwa os. jest słowiańską przeróbką imienia chrześcijańskiego Briccius w staropolskim brzmiącego Brykczy, Brzykczy; Małusy dzierżawcza od n. os. Małucha, drugi człon nazwa topograficzna, Wancerzów nazwa dzierżawcza, od nazwy os. Wancerz. Pojedyncze nazwy zidentyfikowano jako nazwy służebne – Kuchary oznaczająca ludzi trudniących się przygotowaniem potraw dla stołu książęcego oraz dwie nazwy kulturowe: Siedlec, (siodło, siedlisko, siedziba) i Cegielnia miejsce gdzie wyrabiano cegłę. Nazwa topograficzna występuje w trzech przypadkach: Mokrzesz, dawniej Mokrzesza, (mokrzyisko-mokradło), Zawada (przeszkoda), Jaźwiny, czyli miejsce wydrążone w ziemi, jamę (jaźwa to nora borsuka). Jako nazwy wieloznaczne wytypowano Srocko i Jaskrów, nazwy wsi można określić zarówno jako topograficzną jak i dzierżawczą, natomiast w przypadku Rajska może to być nazwa kulturowa (raj-królestwo niebieskie) lub dzierżawcza od nazwy osobowej Raj.

Wymownymi przykładami są zachowane nazwy polne, które powstawały w różnym okresie czasu i przenoszą ważne informacje o przeszłości, ukształtowaniu terenu itp., są to np. Góra Wał –, Góra Grodzisko, Góra Szwajcera – nazwisko właściciela folwarku w Wancerzowie, działacza społecznego, współzałożyciela Straży Ogniowej w Mstowie (1912r.). W czasie wojny światowej wspierał Komitet Doraźnej Pomocy w Częstochowie. Stegna, Ściegna –oznaczają „stóg siana”, Tesarka (może nazwisko?), Góra Stróżnica, Babia Góra k. Kobyłczyc, Góra Skurzawa, Jaskinia za Kaflarią, Stara wieś cz. Wsi Kuchary, Stara Latosówka; nazwy ulic np. ul. Starowiejska w Jaskrowie. Temat ten wymaga dogłębnego zbadania.

Pieśni ludowe są pielęgnowane przez działalność organizacji takich jak np.: Koło Gospodyń Wiejskich w Mstowie. Z niej to wyłonił się aktywnie działający Zespół Śpiewaczy "Mstowianki". Zespół kultywuje i rozpowszechnia autentyczne zwyczaje i obrzędy, zwłaszcza te charakterystyczne dla środowiska lokalnego. W wokalnym repertuarze posiada szereg pieśni rodem z regionu. We wszystkich pozostałych miejscowościach gminy Mstów odbywają się coroczne uroczystości: odpusty, festyny, dożynki, w których czynny udział bierze lokalna społeczność. Zachowały się tu również, niektóre tradycje i obrzędy, np.: topienie marzanny, strojenie gaika w Niedzielę Gajową oraz odwiedzanie domów w okresie Bożego Narodzenia przez kolędników.

5.3. Zabytki objęte formami ochrony

5.3.1. Rejestr zabytków

Rejestr zabytków jest prowadzony przez Generalnego Konserwatora Zabytków na mocy *Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* z dnia 23 lipca 2003 r. oraz *Rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego* z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem.

Wpis do rejestru zabytków, dokonywany jest decyzją wojewódzkiego konserwatora zabytków i ujawnia się w księdze wieczystej danej nieruchomości i w katastrze nieruchomości. Decyzja taka ogłaszana jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym.

Rejestr zabytków obejmuje obiekty nieruchome (Rejestr A),
ruchome (Rejestr B)
archeologiczne (Rejestr C).

Listy obiektów znajdujących się w rejestrze dla gminy Mstów są systematycznie uzupełniane.

Z terenu gminy Mstów obiekty figurują tylko w rejestrze A i B.

Do rejestru zabytków nieruchomych (Rejestr A) wpisano 4 obiekty:

1. Mstów- Wancerzów ; Zespół klasztorny kanoników regularnych laterańskich (klasztor, kościół, wieża bramna, organistówka, kordegarda, mur obwodowy z 9-cioma basztami, dwie bramy) – wpisany do rejestru zabytków w 1932 roku, wznowiony w 1957r. R/501/57; 255/60 z dnia 04.03.1960 r.; obecnie figuruje pod nr 19/76 z dnia 01.03.1978r.
2. Mstów, Kaplica pw. Św. Wojciecha wpisana do rejestru zabytków w 1932 roku, wznowiony w 1958 r R/571/58; 255/60 z dnia 04.03.1960 r; obecnie figuruje pod nr 18/76 z dnia 01.03.1978 r
3. Mstów – układ urbanistyczny, wpisany do rejestru zabytków w 1953 r. R/489/53, wznowiony 04.03.1960 r nr 260/60; obecnie figuruje pod nr 40/76, z dn. 20.02.1978 r.
4. Mstów-Podlesie (Podlesie –Siedlec) – grodzisko „Gąszczyk”, wpisane do rejestru zabytków pod nr.243/78

Do rejestru zabytków ruchomych (Rejestr B)

Wpisano 50 obiektów stanowiących wyposażenie kościoła parafialnego pw. Św. Augustyna i Wniebowzięcia NMP w Mstowie-Wancerzowie.

Szczegółowy wykaz obiektów zawiera załącznik nr 2

5.3.2. Ustalenia ochrony w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego

W miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się ochronę zabytków znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków oraz, w zależności od potrzeb, ustala się strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków (art. 19 ust. 1, pkt 2 i ust. 3 u.o.o.z.) Program opieki nad zabytkami współdziała z planem przy realizacji celów polityki przestrzennej zapisanych w ustaleniach planu w podanym niżej zakresie: Na podstawie wskazanych w pkt. planów zagospodarowania przestrzennego ochroną objęto pojedyncze obiekty architektury i budownictwa niewpisane do rejestru zabytków, oraz obszary wyznaczone strefami ochrony konserwatorskiej.

Tabela Nr 5 Ustalenia w miejscowych planach zagospodarowania w Gminie Mstów

l.p	Granice planu	Uchwała	Ustalenia
1.	sołectwo Brzyszków,	Uchwała nr XIII/111/2015 rady Gminy Mstów z dnia 30 grudnia 2015 r	ustanowiono: 1) rejon ochrony konserwatorskiej: a) rejon występowania stanowisk archeologicznych i relikwów historycznych – 1KOW; 2) obiekty chronione (z numerem porządkowym opisującym obiekt) oraz ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków: a) Brzyszków, Dom, Brzyszków 46 - 1, b) Brzyszków, Dom, Brzyszków 55
2.	sołectwo Latosówka	Uchwała nr XIII/114/2015 Rady Gminy Mstów z dnia 30 grudnia 2015 r.	
3.	sołectwo Małusy Małe	Uchwała nr XIII/115/2015 Rady Gminy Mstów z dnia 30 grudnia 2015 r.	
4.	sołectwo Krasice	Uchwała nr XVII/138/2016 Rady Gminy Mstów z dnia 25 kwietnia 2016 r.	Na mocy planu miejscowego ustalono: 1) strefę ochrony konserwatorskiej obejmującą cmentarz rzymskokatolicki w Krasicach przy ul. Cmentarnej – 7KOB; 2) rejon występowania stanowisk archeologicznych i relikwów historycznych – 1KOW; 3) obiekty (z numerem porządkowym opisującym obiekt): a) Krasice, Zagroda, ul. Cmentarna 8 , b) Krasice, Dom, ul. Cmentarna 64 - 15, c) Krasice, Dom, ul. Cmentarna 73 - 16, d) Krasice, Zagroda, ul. Strażacka 1 - 17, e) Krasice, Kaplica, ul. Warszawska
5.	sołectwo Mstów	Uchwała nr XXI/153/2016 Rady Gminy Mstów z dnia 24 czerwca 2016 r.	Na mocy ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wyznaczono układy i obiekty wpisane do rejestru zabytków oraz ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków: 1) układ urbanistyczny Mstowa wpisany do Rejestru

			Zabytków R/489/53, wzn.nr 260/60 z dnia 04.03.1960, ob. nr 40/76/A z dn. 20.02.1978 – 2KOB, wraz z płytą Rynku 1-2KS/ZP stanowiącego centralny element układu urbanistycznego Mstowa; 2) kaplica cmentarna pw. Św. Wojciecha w Mstowie przy ul. Częstochowskiej, wpisana do Rejestru Zabytków w 1932 r., R/571/58, wzn. 255/60 z dnia 04.03.1960; ob. nr 18/76/A z dn. 01.03.1978 na terenie – 4KOB. 3. Na mocy ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wyznaczono stanowiska archeologiczne –KA, gdzie działania inwestycyjne, wymagające prowadzenia robót ziemnych w rejonie stanowisk archeologicznych należy wykonywać zgodnie z przepisami ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. 4. Na mocy planu miejscowego ustanowiono: 1) rejonu ochrony konserwatorskiej: a) rejon możliwego występowania zespołu bunkrów – 11KOB, b) rejon występowania stanowisk archeologicznych i reliktów historycznych – 1KOW; 2) strefy ochrony konserwatorskiej: a) dla terenu cmentarza grzebalnego rzymskokatolickiego w Mstowie przy ul. Częstochowskiej – 4KOB, b) dla terenu cmentarza, jako pozostałości po cmentarzu żydowskim w Mstowie w rejonie ulic Sienkiewicza i Kilińskiego (cmentarz nieczynny) – 5KOB, c) dla terenu zespołu zabytkowych stodół w Mstowie – 9KOB; 3) obiekty chronione (z numerem porządkowym opisującym obiekt) oraz ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków: a) Mstów, Dom. Pl. Mickiewicza 1 - 34, b) Mstów, Dom. Pl. Mickiewicza 9 , c) Mstów, Dom. Pl. Mickiewicza 10 , d) Mstów, Dom. Pl. Mickiewicza 12 , e) Mstów, Dom. Pl. Mickiewicza 13 , f) Mstów Dom ul. Częstochowska 17, g) Mstów, Stodoła, ul. Częstochowska 33 , h) Mstów, Dom, ul. Kilińskiego 12 , i) Mstów, Dom, ul. Kilińskiego 14 , j) Mstów, Dom, ul. Kilińskiego 49, k) Mstów, Młyn elektryczny, ul. Kilińskiego 53, l) Mstów, Kapliczka, ul. Kościelna , m) Mstów, Dom, ul. Kościelna 12 , n) Mstów, Kapliczka, ul. Wolności , o) Mstów, Dom, ul. Wolności 16, p) Mstów, Dom, ul. Wolności 17 , r) Mstów, Dom, ul. Wolności 38 , s) Mstów, Dom, ul. Wolności 48
6.	sołectwo Cegielnia	Uchwała nr XXVII/200/2016 Rady Gminy Mstów z dnia 28 listopada 2016 r.	ustanowiono: 1) rejonu ochrony konserwatorskiej: a) rejon występowania stanowisk archeologicznych i reliktów historycznych
7.	sołectwo Kłobukowice	Uchwała nr XXVII/201/2016 Rady Gminy Mstów z dnia 28 listopada 2016 r.	ustanowiono: 1) rejonu ochrony konserwatorskiej: a) rejon występowania stanowisk archeologicznych i reliktów historycznych – 1KOW. 2) obiekty chronione (z numerem porządkowym opisującym obiekt) ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków: a) pałac, b) spichlerz, c) park 4. Dla układu (pałac, spichlerz, park) wyznaczono strefę 6KOB
8.	sołectwo Jażwiny	Uchwała XXVII/203/2016 Rady Gminy Mstów z dnia 28 listopada 2016 r.	Na mocy ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wyznaczono stanowiska archeologiczne –KA Wskazano Kapliczkę z Gez
9.	sołectwo Kuchary	Uchwała nr XXVII/204/2016 Rady Gminy Mstów z dnia 28	ustanowiono: 1) rejonu ochrony konserwatorskiej: a) rejon występowania stanowisk archeologicznych i

		listopada 2016 r	reliktyw historycznych – 1KOW; 2) obiekty chronione (z numerem porządkowym opisującym obiekt) ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków: a) Kuchary, Dom, ul. Mstowska 77
10.	sołectwa Siedlec	Uchwała nr XXVIII/215/2016 Rady Gminy Mstów z dnia 23 grudnia 2016 r	Grodzisko „Gąszczyk” w Siedlcu –Podlesiu– 3KOB wpisany do Rejestru Zabytków Nr 1-243/78. rejon ochrony konserwatorskiej: a) rejon występowania stanowisk archeologicznych i reliktyw historycznych – 1KOW; 2) obiekty chronione (z numerem porządkowym opisującym obiekt) ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków a) Siedlec, Dwór, ul. św. Antoniego 4 - 66, b) Siedlec, Ruina „kaplicy”, ul. św. Antoniego 4 - 67, c) Siedlec, Kaplica pw. św. Antoniego, ul. św. Antoniego
11.	sołectwo Zawada	Uchwała nr XXVIII/216/2016 Rady Gminy Mstów z dnia 23 grudnia 2016 r.	ustanowiono: 1) rejon ochrony konserwatorskiej: a) rejon występowania stanowisk archeologicznych i reliktyw historycznych – 1KOW; 2) obiekty chronione (z numerem porządkowym opisującym obiekt) oraz ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków: a) Zawada, Kaplica, ul. Główna - 70, b) Zawada, Dom, ul. Częstochowska
12.	sołectwo Jaskrów	Uchwała nr XXXIII/258/2017 Rady Gminy Mstów z dnia 16 maja 2017 r.	ustanowiono: 1) rejon ochrony konserwatorskiej: a) rejon występowania stanowisk archeologicznych i reliktyw historycznych – 1KOW; 2) obiekty chronione (z numerem porządkowym opisującym obiekt) ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków: a) Jaskrów Kapliczka ul. Częstochowska, przy posesji 58 - 3, b) Jaskrów, Budynek pofolwarczny, ul. Starowiejska 1e
13.	sołectwo Mokrzesz	Uchwała nr XXXIII/259/2017 Rady Gminy Mstów z dnia 16 maja 2017 r.	ustanowiono: 1) obiekty chronione (z numerem porządkowym opisującym obiekt) ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków: a) Mokrzesz, Kaplica, ul. Częstochowska - 24, b) Mokrzesz, Dom, ul. Częstochowska 210 - 25, c) Mokrzesz Dom ul. Częstochowska 212 - 26, d) Mokrzesz, Dom ul. Kościelna 10 - 27, e) Mokrzesz, Dom ul. Kościelna 12 - 28, f) Mokrzesz Dom ul. Kościelna 51 - 29; 2) rejon ochrony konserwatorskiej: a) rejon występowania stanowisk archeologicznych i reliktyw historycznych

14.	sołectwo Wancerzów	uchwała nr XXXIII/260/2017 Rady Gminy Mstów z dnia 16 maja 2017 r.	Zespół klasztorny kanoników regularnych w Wancerzowie (kościół, dzwonnica, klasztor, mur obronny z 8 basztami, kordegarda, budynek bramny, brama I, brama II) przy ul. Targowa 2, wpisany do Rejestru Zabytków w 1932 r.; R/501/57, wzn. 255/60 z dnia 04.03.1960; ob. 19/76/A z dnia 01.03. 1978 –1 KOB, wyznaczone graficznie, jako zabytkowe obiekty budowlane zespołu klasztornego, Strefa A i Strefa B. Na mocy planu miejscowego ustanowiono: 1) rejon ochrony konserwatorskiej: a) rejon możliwego występowania pozostałości po cmentarzu cholerycznym - 10KOB, b) rejon występowania stanowisk archeologicznych i relikwów historycznych – 1KOW; 2) obiekty chronione (z numerem porządkowym opisującym obiekt) oraz ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków: a) Mstów -Wancerzów Zespół piwnic ul.19 Stycznia - 61, b) Mstów-Wancerzów, Dom, ul. Wyzwolenia 5 - 62, c) Mstów-Wancerzów, Dom, ul. Wyzwolenia 6 - 63, d) Mstów-Wancerzów, Dom, ul. Wyzwolenia 13 - 64, e) Mstów-Wancerzów, Dom, ul. Wyzwolenia 29
15.	Sołectwo Małusy Wielkie	Uchwała nr XXXI/244/2017 Rady Gminy Mstów z dnia 31 marca 2017 r.	Na mocy ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wyznaczono stanowiska archeologiczne –KA, ustanowiono: 1) układy i obiekty: a) teren dworu w Małusach Wielkich (Dwór, Rządówka, pozostałości parku dworskiego, Kapliczka) – 8 KOB; 2) rejon ochrony konserwatorskiej: a) rejon występowania stanowisk archeologicznych i relikwów historycznych – 1KOW.
16.	Sołectwo Srocko	Uchwała nr XVII/139/2016 Rady Gminy Mstów z dnia 25 kwietnia 2016 r.	Na mocy planu miejscowego ustalono rejon występowania stanowisk archeologicznych i relikwów historycznych, oznaczony jako 1KOW.
17.	Sołectwo Kuśmierki	Uchwała Nr XV/131/2016 Rady Gminy Mstów z dnia 26 lutego 2016 r.	Na mocy planu miejscowego ustanowiono: 1) rejon ochrony konserwatorskiej: a) rejon występowania stanowisk archeologicznych i relikwów historycznych – 1KOW

Gmina Mstów posiada aktualne miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego dla wszystkich sołectw. W rozdziale 4 *Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego, dóbr kultury współczesnej i krajobrazu kulturowego*, wskazano obiekty chronione na podstawie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, oraz ustalono obiekty chronione prawem miejscowym – te które znajdują się w Gminnej ewidencji zabytków gm. Mstów.

Dla wymienionych obiektów ustalono obowiązujące nakazy w przypadku wykonywania prac budowlanych. Wyznaczono także strefy ochrony dla zabytków wpisanych do rejestru zabytków oraz ujętych w ewidencji zabytków gminnych. Oddzielnymi strefami objęto tereny występowania stanowisk archeologicznych. Strefy nakreślono na rysunku planu

5.4. Gminna Ewidencja Zabytków

Gminna ewidencja stanowi podstawę do sporządzania programów opieki (art.21 u.o.o.z). Nie jest dokumentem zamkniętym i powinna podlegać weryfikacji. Jej zmiany nie powodują nieważności ustaleń studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz gminnego programu opieki nad zabytkami. Ponadto winna podlegać okresowej aktualizacji, polegającej m. in. na wykreśleniu z ewidencji obiektów nieistniejących oraz gruntownie przebudowanych (np. zmiana bryły budynku, układu i wielkości otworów okiennych, likwidacja detalu architektonicznego, otynkowanie ceglanych elewacji). Uzupełnienia wymagają także zmiany stanu prawnego: wpis do rejestru zabytków, ustanowienie parku kulturowego, miejscowe prawo. Należy podkreślić, że te obiekty zabytkowe, które uwzględnione są w ewidencji zabytków, a nie figurują w rejestrze zabytków lub nie bierze ich pod uwagę miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego, nie są prawnie chronione. Uwzględnienie ich wyłącznie w ewidencji ma charakter informacyjny, pomocny przy określaniu i ocenianiu zasobów zabytkowych na określonym terenie oraz przy opracowywaniu programów opieki nad zabytkami. Gminna Ewidencja Zabytków dla Gminy Mstów wykonana została 2012 roku i zawiera - oprócz zabytków znajdujących się w rejestrze i wojewódzkiej ewidencji - również obiekty dotychczas nie ujęte w/w wykazach. Za kryteria decydujące o wpisie obiektu do ewidencji przyjęto: - czas powstania – nie później niż lata czterdzieste XX w.; - stopień zachowania walorów zabytkowych, - wpływ jego formy na ogólny charakter zabudowy miejscowości, - stan zachowania. Gminną Ewidencję Zabytków wprowadził Wójt Gminy Mstów Zarządzeniem nr 102/2012 z dnia 18 grudnia 2012 r., a następnie Uchwałą Rady Gminy Mstów nr XXXVII/294/2013 z dnia 14 września 2013 r. został przyjęty Gminny Program Opieki nad zabytkami Gminy Mstów. Aktualizację Gminnej ewidencji zabytków wykonano w listopadzie 2019 r

Tabela nr 6. Obiekty w gminnej ewidencji zabytków wgł. rodzaju

Rodzaj zabytku	ilość	Miejscowość	Ogółem
Obiekty sakralne	1	Mstów –Wancerzów	12
	3	Mstów	
	1	Mokrzesz	
	1	Zawada	
	1	Siedlec	
	1	Krasice	
	1	Małusy Wielkie	
	1	Jaźwiny	
Obiekty użyteczności publicznej	1	Mstów	1

Zespoły dworskie i pałacowe	1 1 1	Kłobukowice Małusy Wielkie Siedlec	3
Domy mieszkalne	14 5 1 4 1 4	Mstów Mokrzysz Zawada Mstów-Wancerzów Kuchary Krasice	29
Budynki gospodarcze	1 1 1 3	Jaskrów Kłobukowice Małusy Wielkie Mstów-Wancerzów	6
Budynki przemysłowe	2	Mstów	2
Zorganizowana zieleń	1 1	Kłobukowice Małusy Wielkie	2
Cmentarze	2 2 1	Mstów-Wancerzów Mstów Krasice	4
Budownictwo obronne	1 1	Zawada Cegielnia	2
Układy urbanistyczne i ruralistyczne	1	Mstów	1
Inne	1	Siedlec	9
			71

Ogólna liczba obiektów architektury i budownictwa ujętych w Gminnej Ewidencji - 71, z czego 4 jest wpisanych do rejestru zabytków.

Szczegółowy wykaz zawiera załącznik nr 1

5.5. Zabytki o największym znaczeniu

Najbardziej wartościowe obiekty na terenie gminy Mstów zostały wpisane do rejestru zabytków. Są to:

- Grodzisko „Gąszczyk” w Siedlcu-Podlesiu (rejestr A-243/78)

Stanowisko Mstów-Podlesie 4 (AZP 86-49/30) jest osadą obronną kultury łużyckiej z późnej epoki brązu (900-750 r. p.n.e.) i początków wczesnej epoki żelaza (750-550 r. p.n.e.) oraz wczesnośredniowiecznym grodziskiem datowanym na IX i X w. Zajmuje powierzchnię ok. 0,98 hektara, posiada kształt owalny zbliżony do nieregularnego czworokąta, otoczone jest wałem kamienno-ziemnym. Przy jego budowie wykorzystano naturalne ukształtowanie terenu. Północną i zachodnią część pierścienia wału wzniesiono nad stromym zboczem. Od strony łatwo dostępnej, czyli od wschodu znajduje się

podwójny wał i sucha fosa. Relikty osad obronnych ludności kultury łużyckiej są na terenie dzisiejszej Polski bardzo rzadkie, łącznie odkryto tylko około 70 zabytków tego rodzaju. Również wczesnośredniowieczne grodziska należą do wyjątkowych stanowisk archeologicznych i są tym cenniejsze, że wiążą się ze Słowianami i początkami państwa polskiego. Zabytek ma dosyć czytelną formę krajobrazową, zachowały się również nawarstwienia kulturowe oraz zabytki nieruchome i ruchome. Obiekt jest cennym źródłem do poznania pradziejów i najstarszej historii Polski.

- Zespół klasztorny kanoników regularnych laterańskich w Mstowie-Wancerzowie (rejestr A-40/76)

Zespół położony jest na wyniesieniu, górującym nad okolicą, na lewym brzegu Warty, na północ od miasta Mstowa. Dominującym elementem w zespole jest orientowany kościół z dwiema wieżami. Zespół klasztorny realizowany był etapami od XIII stulecia, aż po wiek XVIII. Składa się z barokowego kościoła wzniesionego od podstaw w 1718 roku, ale w miejscu starej świątyni, przylegającego doń murowanego klasztoru (o trzech skrzydłach), którego bryła ukształtowana została na przestrzeni kilku wieków- XIV, XV, XVI i XVIII. Całość założenia wraz z obszernym terenem otaczają obwarowania o wielobocznym narysie. Tworzy je mur z kamienia łamanego i cegły, w narożnikach, którego umieszczono osiem niewielkich, okrągłych baszt, z nich część w górnych partiach ośmioboczna, ze strzelnicami o nieregularnym układzie, nakrytych daszkami. Od południa wbudowany dawny budynek bramny, zbliżony do kwadratu, na wysokim podmurowaniu, ze śladami zamurowanej bramy wjazdowej, pierwotnie zamkniętej półkuliście, ujętej szkarpami. W tym samym odcinku murów znajduje się ceglany budynek barokowy, zapewne kordegarda ze śladami bramy wjazdowej, ujętej półkolumnami. Wewnątrz tego obiektu, w pomieszczeniu na prawo od wejścia zachowane sklepienie kolebkowe z lunetami. W zachodniej części murów, przed fasadą kościoła usytuowana brama z XVIII w (?) zamknięta półkuliście, o profilowanej archiwolcie z główką aniołka w kluczu, ujęta w pary pilastrów toskańskich dźwigających belkowanie; szczyt bramy prawdopodobnie w latach 20-tych XX stulecia został przerobiony. Na przedłużeniu pn. ściany prezbiterium kościoła w murze szeroka bramka późnobarokowa zapewne z w. XVIII, murowana, ujęta w pary pilastrów toskańskich, podtrzymujących przełamany gzyms.

- Kaplica cmentarna pw. Św. Wojciecha w Mstowie (rejestr A-18/76)

Ufundowana w 1620 roku przez burmistrza mstowskiego, Wojciecha Podlejskiego. Nieorientowana (częścią ołtarzową zwrócona na pd. murowana na planie wydłużonego ośmioboku z kwadratową wieżą od frontu. Wnętrze nakryte stropem. W ołtarzu z XVIII wieku znajduje się obraz przedstawiający patrona świątyni

- Układ urbanistyczny Mstowa (rejestr A-40/76)

Układ urbanistyczny historycznego miasta posiada czytelne rozplanowanie w postaci czworokątnego rynku oraz dość regularną acz skromną siatką ulic, przekształconą zapewne na pocz. w XIX stuleciu, kiedy to nastąpiła regulacja miasta. Wówczas też zapewne powstała tzw. „dzielnica stodołna”, charakterystyczna dla rozrastających się organizmów miejskich i wtórnych podziałów działek siedliskowych. Ośrodkiem założenia jest prostokątny rynek z narożników, którego wybiegają ulice: z pd-zach. dwie, przy czym ul. Partyzantów (d. Stodołna) została wytyczona dopiero w XIX w., z pozostałych narożników, tj.: pd.-wsch., pn.- zach., pn.-wsch. po jednej (ob. zabudowana) oraz dodatkowo z pierzei pn., prowadząca do zespołu klasztornego Wancerzowie. Rozplanowanie miasta jest dość czytelne z niewielkimi przekształceniami (wytyczenie dodatkowych ulic, wtórne podziały działek). Nie przetrwał natomiast zespół budowlany, bowiem najstarsze budynki pochodzą dopiero z początku XX wieku, a więc już po przekształceniach przestrzennych. Zastąpiły one istniejące tu wcześniej, w pierzejach rynku, drewniane budynki mieszkalne, z dachami pokrytymi także strzechą. Zachowany układ przestrzenny jest żywym świadectwem miejskości Mstowa.

- Cmentarz rzymsko-katolicki w Mstowie

Założony w 1811 roku poza zwartą zabudową miejską przy istniejącej od XVII wieku murowanej kaplicy pw. Św. Wojciecha (ul. Częstochowska). Jest to dość rozległe założenie w całości ogrodzone murem z kamienia wapiennego. Najstarszy zachowany nagrobek (Weichana zm. 1847 i Bakowicza zm. 1848 r) Dość licznie reprezentowane są nagrobki z k. XIX stulecia (np. grobowiec rodziny Zielonków, dziedziców Skrzydłowa) nagrobek ks. Michała Lecherta zm.1876 r., nagrobek Karola Siekierzyńskiego zm. w 1882r., Władysławy Majewskiej zm. w 1897 r., Emilii, Stefanii z Węgrzyńskich Borkowskiej zm. w 1896 r., proboszcza mstowskiego ks. Teodora Mejera zm. w 1898 r. oraz z pocz. XX wieku. Cmentarz w Mstowie jest jedną z najstarszych nekropoli w regionie.

- Wyposażenie kościoła klasztoru kanoników regularnych laterańskich w Mstowie –Wancerzowie (rejestr B-58/1-52/95)

Na terenie gminy znajduje się 50 zabytków ruchomych, wpisanych do rejestru zabytków, stanowiących wyposażenie kościoła parafialnego w Mstowie. Najliczniejszą grupą zabytków stanowią obiekty z XVIII stulecia, wykonane za czasów prepozyta Ignacego Augustyna Kozierowskiego (1750-1791). W kościele znajduje się 11 ołtarzy, z których na szczególną uwagę zasługuje drewniany architektoniczny, wielokondygnacyjny ołtarz główny, wzorowany na ołtarzu głównym w bazylice jasnogórskiej. Jednorodny barokowy zespół: stalle kanonickie, tron opata, konfesjonały. Liczne obrazy barokowe m.in.: biskup Iwo Odrowąż nadający przywilej kanonikom regularnym (XVII), Zabójstwo św. Stanisława z 1636 r., Chrystus i jawnogrzezdnica z ok. poł. XVII w z kręgu Tomasza Dolabelli. Epitafia marmurowe z XVIII w m.in. Bystrzanowskiej czy Małuskich, złotnictwo (naczynia liturgiczne), pochodzące z XVII i XVIII wieku. Ołtarz w kaplicy cmentarnej, renesansowy z 1 poł. XVII w, przerobiony, z obrazami św. Wojciecha biskupa i Matki Boskiej w zwieńczeniu.

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy - analiza SWOT

Analiza SWOT stanowi jedną z najpopularniejszych technik analitycznych, pozwalających na porządkowanie informacji oraz diagnozowanie sytuacji wspólnoty samorządowej w konkretnym aspekcie. Stanowi użyteczną pomoc przy dokonywaniu oceny zasobów i otoczenia danej jednostki samorządu terytorialnego, ułatwia też identyfikację problemów i określenie priorytetów rozwoju. Czynniki rozwoju podzielić można - ze względu na ich pochodzenie - na wewnętrzne, na które społeczność lokalna ma wpływ (silne i słabe strony), oraz na czynniki zewnętrzne - umiejscowione w bliższym i dalszym otoczeniu jednostki (szanse i zagrożenia), na które społeczność lokalna nie ma bezpośredniego wpływu. Jednocześnie czynniki te można podzielić według kryterium charakteru wpływu na społeczność lokalną, dzięki czemu wyróżnić można czynniki: pozytywne, czyli atuty i szanse, oraz negatywne, czyli słabości i zagrożenia.

Poniżej przedstawione zostały wyniki analizy SWOT, skoncentrowanej wokół problematyki zarządzania zasobem dziedzictwa kulturowego gminy Mstów. Oznacza to, że obok zagadnień związanych z ochroną i opieką nad zabytkami, uwzględniono także inne czynniki, które wynikają z wielości i różnorodności elementów składających się na dziedzictwo kulturowe. W Tabeli znalazły się silne i słabe strony oraz szanse i zagrożenia

dotyczące zasobu zabytkowego, warunków dla realizacji działań w zakresie inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac budowlanych w odniesieniu do nieruchomości zabytkowych, jak również upowszechniania i promowania dziedzictwa materialnego i niematerialnego dla rozwoju gminy. Analiza nawiązuje w ten sposób do fundamentalnego założenia względem niniejszego GPOnZ, czyli konieczności przemodelowania systemu ochrony zabytków w efektywny system ochrony dziedzictwa. Dziedzictwo gminy tworzy bowiem jego historia, manifestująca się zarówno w bogactwie zasobu zabytkowego, jak i przyrodniczego i turystycznego.

Tabela nr 7. Analiza SWOT

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
- miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego obejmujące ochroną obiekty zabytkowe na terenie gminy; - zaktualizowana gminna ewidencja zabytków; - zachowany w znacznym stopniu historyczny układ urbanistyczny Mstowa - walory przyrodniczo – krajobrazowe - położenie gminy na trasach pielgrzymek na Jasną Górę w Częstochowie, uznaną za Pomnik Historii wraz z parkami jasnogórskimi, - podjęta przez Radę Gminy w Mstowie uchwała Nr XXX/223/2012 z dnia 4 grudnia 2012 r , w sprawie zasad i trybu udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, rozliczania i kontroli wykorzystania dotacji, - stosunkowo dobra ekspozycja i oznakowanie obiektów zabytkowych, - atrakcyjne przyrodniczo i kulturowo tereny dla rozwoju turystyki - podjęcie budowy ciągu pieszo-rowerowego	-Niewystarczający stan zabezpieczenia obiektów zabytkowych, w tym cmentarzy, postępujący proces niszczenia nagrobków -niewielkie środki budżetu gminy przeznaczone na ochronę zabytków -nie realizowanie uchwały w sprawie udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku -słaby poziom wykształcenia ludności w zakresie kultury i sztuki - niewykorzystanie potencjału turystycznego gminy i położenia. - średnio rozwinięta infrastruktura kulturalna, sportowa i rekreacyjna; - brak obiektów o najwyższym znaczeniu (pomników historii) przyciągających większą liczbę turystów, - mała liczba zachowanych obiektów dziedzictwa kulturowego wpisanych do rejestru zabytków, - brak muzeum, izby pamięci, - niekontrolowane przebudowy i rozbiórki obiektów zabytkowych, - słabe zrozumienie społeczne dla problematyki ochrony dziedzictwa kulturowego, - niewystarczająca popularyzacja wiedzy z zakresu ochrony zabytków,
SZANSE	ZAGROŻENIA
- uwzględnienie w większym stopniu dziedzictwa kulturowego w dokumentach strategicznych i programach rozwojowych gminy oraz powiązanie promocji zabytków z turystyką; - duża ilość wolnych terenów inwestycyjnych (turystyka, usługi, handel, drobny przemysł); - kreatywność inwestorów turystycznych;	- brak skutecznej egzekucji prawa; - brak realnych zachęt dla prywatnych inwestycji w zabytki; -niewykorzystanie potencjału turystycznego poprzez niedoinwestowanie infrastruktury: punktów widokowych, bazy noclegowej, ścieżek spacerowych i rowerowych;

- potencjał dla rozwoju produktów regionalnych; - możliwość wsparcia finansowego z różnych źródeł, w tym ze środków Unii Europejskiej; - rozszerzenie i polepszenie bazy noclegowej i gastronomicznej; - kreowanie nowych obszarów i produktów turystycznych w oparciu o atrakcyjny sposób zagospodarowania obiektów zabytkowych; - oznakowanie tras turystycznych pod kątem zabytków i atrakcji turystycznych; - systematyczne opracowywanie aktualizacji dokumentów na poziomie gminy; - oznakowanie tras turystycznych pod kątem zabytków i atrakcji turystycznych; - systematyczne opracowywanie aktualizacji dokumentów na poziomie gminy; - rozwój działalności gospodarczej/agroturystycznej o charakterze turystycznym na bazie dziedzictwa kulturowego; - wprowadzenie i egzekwowanie polityki ochrony walorów środowiska naturalnego i kształtowania przestrzennego - tworzenie nowych produktów turystycznych w oparciu o istniejące zasoby dziedzictwa kulturowego, - wykorzystanie bliskości Częstochowy i aglomeracji śląskiej dla rozwoju turystyki weekendowej, - włączenie obiektów zabytkowych w obieg gospodarczy, - utworzenie muzeum lub izby pamięci	- brak inwestorów zainteresowanych rewitalizacją obiektów zabytkowych i zabudową centrum; - słaba kondycja i sytuacja ekonomiczna, spadek dochodów ludności wiejskiej; - pogarszający się stan techniczny obiektów zabytkowych na terenie gminy; - brak dostatecznego nadzoru nad remontami i przebudowami obiektów zabytkowych; - bardzo wysokie koszty remontów obiektów zabytkowych; - skomplikowane procedury w ubieganiu się o środki zewnętrzne skutkujące stosunkowo niewielkim wykorzystaniem środków z Unii Europejskiej, zwłaszcza przez osoby prywatne; - działania inwestycyjne prowadzone m.in. przez prywatnych właścicieli obiektów, w których interes indywidualny inwestora brak spójności przepisów różnych ustaw związanych z ochroną zabytków, - dominacja zamierzeń inwestorskich nad ochroną krajobrazu kulturowego, skutkująca powstawaniem obiektów pozostających w ogromnej dysharmonii z otoczeniem, - niewłaściwe działania inwestycyjne lub ich brak, przyczyniające się do dalszej degradacji obiektów zabytkowych, - zacieranie walorów historycznych obiektów poprzez przypadkowe, a często bezprawne przebudowy i modernizacje powodujące ich dewaloryzację,

Wnioski

Gmina Mstów dysponuje znacznym potencjałem, którego mocne strony określa przede wszystkim wartość zabytkowego zespołu klasztornego. Wsie, położone w malowniczym, niezwykle atrakcyjnym krajobrazowo i przyrodniczo otoczeniu, których stopień dewaloryzacji jest nieznaczny. Potencjał ten osłabiają w dość dużym stopniu, czynniki o charakterze społecznym, ekonomicznym oraz niezbyt wysoki stopień świadomości oraz wiedzy społeczności lokalnej, dotyczącej wartości kulturowych, którymi odznacza się gmina. Zmieniające się uwarunkowania społeczno-polityczne, otwarcie na współpracę międzyregionalną i międzynarodową, wstąpienie do Unii Europejskiej i możliwość korzystania z jej funduszy, poprawa infrastruktury komunikacyjnej, stwarzają niepowtarzalną szansę dla zachowania i wykorzystania tego potencjału, poprzez

odpowiednie działania w kierunku rewaloryzacji wartościowych elementów krajobrazu kulturowego gminy i ich promocji. Działania te powinny być jednak prowadzone w sposób uważny, zaplanowany i kontrolowany, przy udziale odpowiednich specjalistów. W przeciwnym razie odpowiednie wykorzystanie szans może zostać zagrożone poprzez zatarcie i pomniejszenie wartości kulturowych gminy, np. w wyniku nieprawidłowo prowadzonych inwestycji remontowych lub w zakresie realizacji nowego budownictwa mieszkalnego czy rekreacyjnego.

7. Założenia programowe oraz zasady oceny realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami

Przy opracowywaniu niniejszego dokumentu przyjęto założenia programowe dotyczące inicjowania, wspierania i koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego, zredagowane w pierwszym Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami Gminy Mstów na lata 2013-2016, przyjętego Uchwałą Rady Gminy Mstów nr XXXVII/294/2013 z dnia 14 września 2013 r. został przyjęty Gminny Program Opieki nad zabytkami Gminy Mstów

W znacznej części bieżący program bazuje na wcześniejszym, wykorzystując dane w nim zawarte, które nie uległy zmianie (jak np. starsze podstawy prawne, historia gminy, dane dotyczące zabytków i ich opisy, historia badań archeologicznych i in.) lub wskazane zadania nie zostały zrealizowane (nie podjęto realizacji lub nie zakończono rozpoczętej realizacji). Dokument ten dotyczy całej gminy, jako jednostki podziału administracyjnego, a nie odnosi się jedynie do władz gminy, których bezpośredni wpływ na działalność instytucji sprawujących w różnej formie opiekę nad zabytkami jest ograniczony tylko do nielicznych. Stanowi podwalinę współpracy między samorządem gminy, właścicielami zabytków i Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Współdziałanie przynosi, i w kolejnych latach będzie przynosiło wymierne korzyści w postaci zachowania dziedzictwa kulturowego dla przyszłych pokoleń. Wskazuje na to nie tylko wypełnienie ustawowego obowiązku, ale przede wszystkim ma służyć rozwojowi gminy poprzez poniższe założenia:

- poprawę stanu zachowania zabytków;
- eksponowanie walorów zabytkowych krajobrazu kulturowego;
- podnoszenie świadomości ochrony dziedzictwa kulturowego wśród społeczeństwa;
- wykorzystanie i udostępnienie zabytków na potrzeby mieszkańców i turystów.

Program określa stan, do którego należy dążyć w zakresie opieki nad zabytkami i wskazuje konieczne do wykonania zadania, sugeruje także sposoby ich realizacji poprzez określenie podstawowych założeń organizacyjnych, finansowych, promocyjnych i ochronnych. Istotnym celem programu jest również dążenie do osiągnięcia odczuwalnej i akceptowanej społecznie poprawy w zakresie stanu zachowania i utrzymania obiektów zabytkowych znajdujących się na terenie Gminy Mstów, szeroko pojmowanego zasobu dziedzictwa kulturowego oraz zachowania krajobrazu kulturowego. Istotnym jest, aby poprawa ta dokonywała się przy partycypacji mieszkańców Gminy, w różnych formach ich życiowej aktywności (praca zawodowa, działalność społeczna, działania wynikające z prawa własności lub z użytkowania obiektów zabytkowych) zaangażowanych w opiekę nad zabytkami. Obowiązkiem władz publicznych w tym względzie jest z kolei pobudzanie i usprawnianie mechanizmów regulujących kwestie tej opieki oraz tworzenie i wspieranie inicjatyw mających taką opiekę na celu. Cele opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami określone zostały w art. 87 ust. 2 u.o.o.z. W myśl tego przepisu gminny program opieki nad zabytkami ma na celu w szczególności:

- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju,
- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami, ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków w celu podejmowania wspólnych działań dla adaptacji zniszczonych budynków zabytkowych i zwiększenia ochrony nad nimi,
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami,
- budowanie klimatu społecznego zrozumienia i akceptacji dla idei ochrony zabytków.

Zasoby i położenie gminy Mstów jednoznacznie wskazują na duże możliwości rozwoju turystyki i rekreacji w różnej formie. Podstawowym problemem, podobnie jak w przypadku innych kierunków jest brak odpowiednich środków finansowych. Dlatego podejmowane działania powinny być nastawione na uaktywnienie mieszkańców gminy i wykorzystanie posiadanych zasobów. Gmina powinna więc działać przede wszystkim jako stymulator tych procesów a w mniejszym stopniu jako bezpośredni realizator.

Istotnym czynnikiem prowadzącym do realizacji programu jest ustalenie uwarunkowań dotyczących finansowania i organizacji działań ochronnych wobec środowiska kulturowego oraz edukacyjnych i wychowawczych wobec społeczności miejskiej.

Niniejszy Program jest dokumentem uzupełniającym w systemie planowania. Wyznacza cele i określa instrumentarium służące do ich osiągnięcia.

W GPOnZ opracowanym na lata 2020-2023 wyznaczono 3 priorytety, 10 kierunków działań oraz 61 zadań. Jest to kontynuacja priorytetów wskazanych w Programie opieki nad zabytkami na lata 2013-2016, które sformułowano w perspektywie wieloletniej i wykraczają one poza 4-letni okres obowiązywania. Należy zaznaczyć, iż możliwy jest także podział realizacji zadań na podokresy, w powiązaniu z ustawowym obowiązkiem złożenia po 2 latach przez władze gminy sprawozdania z częściowego wykonania. Sprawozdanie powinno być poprzedzone oceną poziomu realizacji, uwzględniającą wykonanie zadań, które zostały przyjęte do realizacji w 4-letnim okresie obowiązywania GPOnZ oraz efektywności ich wykonania. Sposób weryfikacji zadań został ujęty w ostatniej kolumnie w tabeli nr,

W związku z wyznaczonymi celami głównymi samorząd w kwestii ochrony dziedzictwa kulturowego, powinien kierować się wskazanymi w Programie priorytetami. Spodziewanym skutkiem podjętych, działań będzie, poza poprawą stanu środowiska kulturowego, stworzenie atrakcyjnego produktu turystycznego, przy wykorzystaniu dóbr kultury, rozwój przedsiębiorczości oraz uwrażliwienie mieszkańców Mstowa i środowisk wiejskich na potrzeby związane z utrzymaniem i ochroną środowiska kulturowego.

7.1. Priorytety programu opieki

Celem generalnym Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Mstów na lata 2020 – 2023 jest zachowanie dziedzictwa kulturowego, zgodnie z obowiązującą wykładnią prawa, diagnozą stanu zasobu zabytków oraz dokumentami strategicznymi i planistycznymi na szczeblu gminy, w zgodności ze strategią powiatu, regionu oraz województwa.

Realizacja tego celu będzie odbywać się w oparciu o trzy Priorytety
(cele strategiczne):

Priorytet I: Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego, jako element rozwoju społeczno - gospodarczego gminy

Priorytet II: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego

Priorytet III: Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości społeczeństwa

7.2. Kierunki działań programu opieki

Kierunki działań Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Mstów na lata 2020 – 2023, wskazują określone narzędzia i sposoby realizacji celu generalnego w oparciu o założone Priorytety.

Priorytet I Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego, jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy, wyróżniono następujące kierunki działań:

kierunki działania:

1. Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.
2. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków na potrzeby społeczne, turystyczne, kulturalne i edukacyjne.
3. Podejmowanie działań umożliwiających tworzenie miejsc pracy, związanych z opieką nad zabytkami.

Priorytet II Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego, wyróżniono kierunki działań:

1. Zintegrowane zarządzanie dziedzictwem kulturowym i jego kompleksowa ochrona.
2. Rozszerzenie zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego gminy.
3. Ochrona układu urbanistycznego Mstowa oraz układów ruralistycznych na obszarach wiejskich.

Priorytet III

Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości społeczeństwa, kierunki działań:

1. Popularyzacja poprzez szeroki i łatwy dostęp do informacji o dziedzictwie kulturowym gminy.
2. Edukacja i popularyzacja wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym

3. Rozpoznanie badawcze poszczególnych obiektów, zespołów oraz obszarów zabytkowych związane z przygotowywanym lub realizowanym procesem inwestycyjnym.
4. Tworzenie ofert turystycznych oraz kulturalnych w oparciu o zasoby dziedzictwa kulturowego.

7.3. Zadania programu opieki

Program Opieki nad Zabytkami Gminy Mstów wyznacza podejmowane zadania dotyczące inicjowania, wspierania i koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Zadania te określone są w odniesieniu do przyjętych Priorytetów oraz Kierunków działań do realizacji w okresie obowiązywania niniejszego Programu, tzn. na lata 2020 - 2023.

W ramach **Priorytetu I Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego, jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy,**

Kierunek działania 1: *Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.*

Zadania:

1. Kontynuacja realizacji wcześniej przyjętych strategii i programów, które znalazły odzwierciedlenie w bieżących dokumentach
2. Rewitalizacja zespołów zabytkowej zieleni, miejsc pamięci, obszarów przemysłowych (parków i cmentarzy, stref przemysłowych), w tym: tzw. „dzielnicę stodołnej” i piwnic w Mstowie, zespołu bunkrów we wsi Zawada, cmentarza żydowskiego w Mstowie, czy cmentarza „cholerycznego” w Mstowie.
3. Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków. Pomoc w przygotowaniu właścicieli i dysponentów obiektów zabytkowych do wykorzystania w opiece nad zabytkami funduszy unijnych, ministerialnych i samorządowych.
4. Podejmowanie starań o utworzenie mechanizmu finansowego wspierającego renowację zabytków stanowiących własność prywatną, przy użyciu dostępnych źródeł finansowania (pożyczki, dotacje).
5. Podejmowanie starań o uzyskanie środków zewnętrznych na rewaloryzację zabytków będących własnością lub w dyspozycji gminy.
6. Ochrona zabytków stanowiących mienie gminy przed sytuacjami kryzysowymi (instalacja systemów przeciwpożarowych, systemów antywłamaniowych, znakowanie i zewidencjonowanie zabytków z terenu gminy).

7. Opracowanie programu renowacji kapliczek i krzyży przydrożnych na terenie gminy.
  8. Zainicjowanie działań nad opracowaniem planu ochrony i konserwacji zabytków ruchomych stanowiących wyposażenie i wystrój obiektów Parafii p.w. NMP i św. Augustyna w Mstowie.
  9. Oczyszczenie wnętrza bunkrów w Zawadzie.
  10. Konserwacja fragmentów macew z cmentarza żydowskiego oraz tych odzyskanych z rzeki Warty i urządzenie lapidarium in situ.
  11. Konserwacja historycznych nagrobków z cmentarza rzymsko-katolickiego w Mstowie.
- W ramach Priorytetu I Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego, jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy,**

kierunek działania 2:

Podjęcie działań zwiększających atrakcyjność zabytków na potrzeby społeczne, turystyczne, kulturalne i edukacyjne wyznaczono do realizacji poniższe zadania lub kontynuacji zadań już rozpoczętych:

Zadania:

1. Uregulowanie zasad i konsekwentne ich wdrażanie w zakresie umieszczania szyldów i reklam na obiektach zabytkowych oraz w przestrzeni zabytkowego układu urbanistycznego Mstowa.
2. Prowadzenie bieżących prac porządkowych na terenie zabytkowego centrum Mstowa i Wancerzowa oraz przy zabytkowych zespołach zieleni (parkach, cmentarzach).
3. Konsekwentne stosowanie wytycznych konserwatorskich szczególnie na terenach objętych ochroną konserwatorską, strefą ochrony ekspozycji, strefą ochrony archeologicznej.
4. Wykonanie zaplanowanych remontów ulic, chodników, poprawy stanu miejskich skwerów i budowy małej architektury w granicach zabytkowego obszaru Mstowa.
5. Współpraca oraz wspieranie działań instytucji oraz organizacji turystycznych w zakresie ustalenia potrzeb rozwoju bazy turystycznej i propagowania walorów gminy. Ścisła współpraca z GOK.

Kierunek działania 3.

Podjęcie działań umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Zadania:

1. Współpraca z urzędem pracy w zakresie prowadzenia bieżących prac pielęgnacyjnych, porządkowych i zabezpieczających na terenach objętych ochroną (np. cmentarze)

2. Szkolenie osób bezrobotnych w rzemiosłach związanych z tradycyjną sztuką budowlaną, stolarstwo, ciesielstwo i innych.
3. Wspieranie utrzymywania na rynku pracy zanikających rzemiosł i zawodów.
4. Wspieranie rozwoju gospodarstw agroturystycznych w tradycyjnych obiektach budownictwa drewnianego oferujących wypoczynek i rozrywkę (regionalne potrawy, zwyczaje itp.) oparte na miejscowych tradycjach.
5. Wspieranie rozwoju muzeów regionalnych, skansenów, izb pamięci itp.

W ramach **Priorytetu II *Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego***,
kierunek działania 1:

Zintegrowane zarządzanie dziedzictwem kulturowym i jego kompleksowa ochrona
zadania:

1. W miarę potrzeb opracowywanie i uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego z obowiązkowym uwzględnieniem problematyki ochrony zabytków.
2. Uwzględnienie problematyki ochrony i opieki nad zabytkami w systemie planowania przestrzennego.
3. Konsekwentne egzekwowanie ustaleń dotyczących działalności inwestycyjnej na obszarach objętych ochroną, określonych w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego i w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy.
4. Nadanie wyższego standardu przestrzeniom publicznym, zgodne działanie samorządu i właścicieli, poprzez:
  - opracowanie programu oraz planu rewaloryzacji obszaru historycznego miasta Mstowa
  - opracowanie koncepcji zagospodarowania obszaru tzw. „dzielnicę stodołnej” w Mstowie
  - podjęcie działań mających na celu utrwalenie dawnych historycznych dróg, np. poprzez utworzenie szlaków turystycznych, tras rowerowych.
5. Podjęcie próby wprowadzenia jednolitych detali w przestrzeni historycznego miasta Mstowa, budujących specyfikę i niepowtarzalną atmosferę (proste elementy dekoracyjne).
6. Wpływanie na postawy mieszkańców gminy w zakresie troski o estetykę gminy (np. konkursy na najładniejsze obejścia).
7. Wyznaczenie „reprezentacyjnych” stref o wizerunku zgodnie z oczekiwaniami turystów (tradycyjna architektura, dużo zieleni, ujednolicone detale architektoniczne, podobne kwiaty w ogródkach od strony drogi, aleje spacerowe, ograniczenie ruchu drogowego itp.).

W ramach **Priorytetu II**

Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego,

Kierunek działania 2:

Rozszerzenie zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego gminy

Zadania:

1. Wystąpienie do Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z wnioskami o wpisanie do rejestru zabytków cennych obszarów, obiektów i zespołów zabytkowych (np. zespołów bunkrów z czasów 2 wojny światowej w Zawadzie, zespołu dworskiego w Kłobukowicach, zespołu dworskiego w Małusach).
2. Aktualizacja Gminnej Ewidencji Zabytków.
3. Rozszerzanie współpracy z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w zakresie problematyki ochrony i opieki nad zabytkami.

W ramach Priorytetu II

Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego.

kierunek działania 3:

Ochrona układu urbanistycznego Mstowa i układów ruralistycznych na obszarach wiejskich.

Zadania:

1. Opracowanie szczegółowych planów zagospodarowania lub innych programów naprawczych (sanacyjnych) dla:
  - założenia urbanistycznego Mstowa,
  - założeń ruralistycznych w Jaskrowie, Mokrzeszy
  - krajobrazowych grodziska Gąszczyk
2. Poprawa ładu przestrzennego wsi oraz zapobieganie rozpraszaniu osadnictwa poprzez:
  - ochronę historycznie ukształtowanego układu dróg, historycznych, podziałów własnościowych i funkcjonalnych oraz relacji przestrzennych pomiędzy zespołami zabytkowej zabudowy,
  - racjonalne wypełnianie zabudową wolnych działek budowlanych w obszarach centrów wsi oraz historycznych siedlisk w zgodzie z historyczną kompozycją danego układu i gabarytami oraz formą architektoniczną tworzącej go zabudowy, - wyznaczanie w planach miejscowych nowych terenów pod zabudowę na zasadzie kontynuacji historycznych siedlisk

W ramach Priorytetu III

Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości społeczeństwa.

kierunek działania 1:

Popularyzacja poprzez szeroki i łatwy dostęp do informacji o dziedzictwie kulturowym gminy.

Zadania:

1. Udostępnienie informacji o zabytkach gminy na stronie internetowej Gminy Mstów.
2. Utworzenie systemu informacji i promocji środowiska kulturowego na bazie Gminnej Ewidencji Zabytków oraz Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy.
3. Aktualizowanie mapy zabytków gminy, jako atrakcyjnej graficznie formy promocji ułatwiającej dotarcie do wszystkich elementów dziedzictwa kulturowego.
4. Kontynuowanie oznakowań tablicami informacyjnymi zachowanych zabytków oraz miejsc po nieistniejących zabytkach.

W ramach **Priorytetu III**

Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości społeczeństwa,

kierunek działania 2:

Wzmocnienie edukacji na rzecz regionalnego dziedzictwa kulturowego.

Zadania:

1. Organizacja i wspieranie okazjonalnych sesji popularno - naukowych, poświęconych dziejom regionu, wystaw czasowych tematycznie związanych z regionem.
2. Nawiązanie współpracy z wyższymi uczelniami.
3. Ustanowienie i przyznawanie nagrody za osiągnięcia w dziedzinie upowszechniania i ochrony kultury materialnej gminy (w tym prac magisterskich i dyplomowych).
4. Inicjowanie i wspieranie wydawnictw obejmujących zagadnienia związane z historią gminy i regionu oraz ochroną dóbr kultury.
5. Wydawanie i wspieranie publikacji (w tym folderów promocyjnych, przewodników) poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego gminy.
6. Popularyzacja dobrych praktyk projektowych przy zabytkach, a także zagospodarowaniu obszarów oraz terenów cennych kulturowo, przyrodniczo i krajobrazowo.
7. Opracowanie cyklu szkoleń wraz z materiałem poglądowym skierowanego do przedstawicieli społeczności lokalnej, związanych z rewaloryzacją i remontem obiektów objętych ochroną.
8. Wprowadzenie i upowszechnienie tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego do systemu edukacji przedszkolnej i szkolnej poprzez organizowanie i wspieranie zajęć.

9. Ogłaszanie konkursów związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego (plastycznych, fotograficznych, wiedzy o historii i zabytkach regionu). Współpraca z GOK, szkołami, przedszkolami.

10. Podejmowanie działań związanych z pielęgnowaniem tożsamości kulturowej Gminy Mstów poprzez organizowanie spotkań, imprez, prelekcji ściśle związanych z historią gminy, ważnymi wydarzeniami historycznymi mającymi miejsce na terenie gminy. Współpraca z GOK, szkołami, przedszkolami.

11. Popularyzacja ochrony wartości niematerialnych jako części dziedzictwa kulturowego Gminy Mstów.

12. Wprowadzanie nazw historycznych, tradycyjnych do różnego typu publikacji

13. Utrwalanie w świadomości społeczności lokalnej wybitnych postaci związanych z regionem.

W ramach **Priorytetu III** –

Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości społeczeństwa,

kierunek działania 3: *Rozpoznanie badawcze poszczególnych obiektów, zespołów oraz obszarów zabytkowych związane z przygotowywanymi lub realizowanym procesem inwestycyjnym.*

Zadania:

1. Prowadzenie monitoringu i weryfikacji obiektów oraz terenów uwzględnionych w Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Mstów, w tym: wykonywanie przeglądów zasobów zabytkowych w sołectwach z udziałem sołtysów i radnych, rozpoznanie i wprowadzenie do ewidencji zmian powstałych w wyniku rozbiórek, modernizacji i remontów obiektów, określenie stanu technicznego obiektów i uzupełnienie kart adresowych zabytków w gminnej ewidencji o nowe dane i dokumentację fotograficzną, zbieranie informacji od właścicieli obiektów wpisanych do ewidencji zabytków nt. przeprowadzonych remontów

3. Opracowanie zespołu bunkrów w Zawadzie

4. Zinventaryzowanie pozostałości macew na cmentarzu żydowskim w Mstowie

5. Wykonywanie prac studialnych i finansowanie badań (studia historyczno-urbanistyczne, studia krajobrazowe, badania architektoniczno-archeologiczne) zagrożonych obiektów i terenów zabytkowych.

4. Inwentaryzacja obiektów małej architektury sakralnej (kapliczki i krzyże przydrożne).

5. Zdefiniowanie i rozpoznanie niematerialnego dziedzictwa kultury w gminie.

W ramach Priorytetu III Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości społeczeństwa,

kierunek działania 4: *Tworzenie ofert turystycznych oraz kulturalnych w oparciu o zasoby dziedzictwa kulturowego.*

Zadania:

1. Dopełnienie istniejących już szlaków turystycznych pieszych i rowerowych, wykorzystując walory dziedzictwa kulturowego, w powiązaniu z terenami sąsiednich gmin.
2. Utworzenie i modernizacja elementów infrastruktury służących funkcjonowaniu i rozwojowi turystyki kulturowej.
3. Wprowadzenie zintegrowanego systemu informacji wizualnej (m.in. za pomocą tablic informacyjnych) obejmującego zasoby i wartości dziedzictwa kulturowego gminy.
4. Inicjowanie i wspieranie wydawnictw obejmujących zagadnienia związane zabytkami gminy.
5. Utworzenie i modernizacja elementów infrastruktury służących funkcjonowaniu i rozwojowi turystyki kulturowej.
6. Utworzenie Punktu Informacji Turystycznej
7. Powiązanie problematyki promocji dziedzictwa kulturowego z innymi gminnymi inicjatywami o charakterze kulturalnym (np. święto Jabłka).
8. Kontynuacja prowadzenia i wspierania działalności kulturalnej oraz imprez okolicznościowych propagujących tradycje lokalne, w historycznej przestrzeni miasta i wsi Gminny Mstów.
9. Wprowadzenie systemu informacji wizualnej (m.in. za pomocą tablic informacyjnych) obejmującego zasoby i wartości dziedzictwa kulturowego gminy.

Opisane wyżej założenia programowe zawiera załącznik nr 4

8. Instrumentarium realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami

GPOnZ realizowany będzie poprzez wykonanie wskazanych zadań, na rzecz osiągnięcia przyjętych kierunków działań. Podstawę instrumentarium stanowią obowiązujące przepisy prawa oraz zawarte w nich regulacje. Regulacje te dotyczą instrumentów ekonomiczno - prawnych, społecznych oraz finansów publicznych. Zakłada się, że zadania określone w niniejszym GPOnZ będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

- instrumenty prawne, wynikające z obowiązujących przepisów prawnych:
- wpis do rejestru zabytków obiektów będących własnością gminy;

- decyzje administracyjne z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków;
- ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r.;
- ustawa o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz niektórych innych ustaw z dnia 22 czerwca 2017 r.;
- ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z dnia 27 marca 2003 r.
- ustawa Prawo budowlane z dnia 7 lipca 1994 r.;
- ustawa Prawo ochrony środowiska z dnia 27 kwietnia 2001 r.;
- ustawa o ochronie przyrody z dnia 16 kwietnia 2004 r.;
- ustawa o gospodarce nieruchomościami z dnia 21 sierpnia 1997 r.;
- ustawa o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej z dnia 25 października 1991 r.;
- ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu.

• **instrumenty finansowe:**

- finansowanie prac konserwatorskich przy obiektach zabytkowych będących własnością gminy;
- udzielanie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków;
- korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje;
- współpraca pomiędzy podmiotami publicznymi a sektorem prywatnym w ramach „Partnerstwa publicznego - prywatnego” (PPP).

• **instrumenty społeczne:**

- prowadzenie działań z zakresu współpracy i współdziałania z właścicielami oraz użytkownikami zabytków (władzami kościelnymi i parafiami, osobami fizycznymi), a także edukacja i informacja odnośnie dziedzictwa kulturowego gminy Bytów;
- edukacja kulturowa;
- pozyskanie poparcia społecznego na rzecz ochrony środowiska kulturowego;
- informacja na temat znaczenia dziedzictwa kulturowego dla rozwoju gminy;
- współdziałanie z organizacjami społecznymi.

• **instrumenty koordynacji:**

- realizacja projektów i programów gminy, dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego gminy (np. strategia rozwoju gminy, plany rozwoju lokalnego, programy rozwoju infrastruktury gminy, programy ochrony środowiska przyrodniczego, programy prac konserwatorskich, studia i analizy, koncepcje, plany rewitalizacji);
- współpraca z wojewódzkim konserwatorem zabytków;
- współpraca z sąsiednimi samorządami w celu wypracowania wspólnej polityki ochrony środowiska kulturowego i przyrodniczego.

• **instrumenty kontrolne:**

- aktualizacja i weryfikacja gminnej ewidencji zabytków;
- oceny zmian w zagospodarowaniu przestrzennym gminy
- sporządzanie co dwa lata sprawozdania z realizacji GPOnZ oraz aktualizacja GPOnZ związana z ustawowym czteroletnim okresem obowiązywania;
- monitorowanie stanu zachowania i funkcjonowania środowiska kulturowego;
- prowadzenie stałej obserwacji procesów i zjawisk istotnych z punktu widzenia realizacji GPOnZ.

9. Kryteria i wskaźniki oceny realizowanych zadań.

W ramach priorytetu I: Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy

- Poziom (w %) wydatków budżetu gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami.
- Wartość finansowa zrealizowanych kompleksowych programów rewaloryzacji i rewitalizacji oraz liczba (bądź inne mierniki) obiektów poddanych rewaloryzacji w ramach tych programów.
- Wartość finansowa wykonanych prac remontowo-konserwatorskich przy zabytkach oraz liczba obiektów poddanych ww. pracom.
- Zakres współpracy z organizacjami pozarządowymi.

W ramach priorytetu II: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego

- Liczba wniosków o wpis do rejestru zabytków obszarów, obiektów i zespołów zabytkowych.
- Zakres współpracy z organizacjami pozarządowymi.

W ramach priorytetu III: Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości

- Liczba opracowanych prac studialnych.

- Liczba zrealizowanych konkursów, wystaw, działań edukacyjnych na terenie gminy.
- Liczba utworzonych szlaków turystycznych.
- Liczba opracowanych, wydanych wydawnictw (w tym folderów promocyjnych, przewodników).
- Liczba utworzonych, zmodernizowanych elementów infrastruktury służących funkcjonowaniu i rozwojowi turystyki kulturowe.

10. Źródła finansowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami

Zgodnie z obowiązującą ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, dbałość o zabytek polega między innymi na zapewnieniu warunków do dokumentowania zabytku, popularyzacji wiedzy o nim, prowadzeniu prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych oraz utrzymaniu zabytku i jego otoczenia w jak najlepszym stanie. Finansowanie tych działań jest obowiązkiem nie tylko właściciela zabytku, lecz także każdego podmiotu mającego tytuł prawny do zabytku, tj. osób fizycznych, jednostek organizacyjnych, a więc trwałych zarządców, użytkowników wieczystych. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej tego rodzaju tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest zadaniem własnym. Ochrona zabytków i opieka nad nimi, a także wszelkie działania związane ze zmianą ich funkcji w przestrzeni publicznej oraz ich popularyzacją i udostępnianiem społecznym, mogą być finansowane z różnych źródeł w zależności od typu działań. Niniejszy rozdział wskazuje możliwości w zakresie pozyskiwania dodatkowych środków ze źródeł pozabudżetowych. Ważne jest, by władze gminy z własnej inicjatywy podjęły próbę wygospodarowania w budżecie środków przeznaczonych na realizację zapisów GPOnZ. Tym bardziej, że znaczna część źródeł zewnętrznych wymaga zapewnienia wkładu własnego w finansowanych przez nie projektach. Główny obowiązek związany z opieką, ochroną oraz finansowaniem wszelkich prac konserwatorskich lub robót budowlanych, spoczywa na właścicielach i użytkownikach obiektów zabytkowych.

Źródła zewnętrznego finansowania można podzielić następująco:

- Źródła krajowe:
  - dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego;
  - dotacje wojewódzkiego konserwatora zabytków;
  - dotacje wojewódzkie i powiatowe; - dotacje gminne;
  - dotacje Ministra Administracji i Cyfryzacji

- fundusz kościelny; - Fundusz Termomodernizacji i Remontów;
- Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej;
- Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW);
- programy operacyjne Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego;
- promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego;
- fundusze od fundacji;
- Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków.
- Źródła zagraniczne:
  - źródła unijne w ramach funduszy strukturalnych;
  - źródła z programu Polska Cyfrowa PO PC 2014 - 2020;
  - źródła pozaunijne - Mechanizm Norweski i Mechanizm Finansowy EOG.

10.1. Dotacje

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami dotacja może zostać udzielona osobie fizycznej, jednostce samorządu terytorialnego lub innej jednostce organizacyjnej będącej właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków. Dotacja udzielana jest na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, planowanych do przeprowadzenia w roku złożenia wniosku lub następnym, bądź na zasadzie refundacji poniesionych już nakładów przed upływem 3 lat po wykonaniu prac. Art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa szczegółowo wykaz działań, które mogą podlegać dofinansowaniu. Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane może obejmować wyłącznie nakłady konieczne poniesione na przeprowadzenie następujących działań:

- sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami prawa budowlanego;
- sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrza;
- zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;

- odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
- odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
- działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków;
- zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej. Standardowo, dotacja udzielana jest w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie powyższych działań.

Natomiast wysokość dotacji może zostać zwiększona, nawet do 100% nakładów koniecznych, w wypadku jeżeli:

- zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową,
- wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem, technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych,
- stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych.

Jednocześnie, łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków, udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, wojewódzkiego konserwatora zabytków bądź organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100 % nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

- Środki Śląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków - zasady udzielania dotacji określa Zarządzenie nr 1/2018 w sprawie udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków usytuowanym na terenie województwa śląskiego ze środków finansowych pozostających w dyspozycji Śląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, oraz trybie rozliczania i zasadach kontroli prawidłowości wykorzystania dotacji.

- Dotacje wojewódzkie i powiatowe

Dofinansowanie prac przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków odbywa się na podstawie art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz na podstawie uchwały Sejmiku Województwa/Radę Powiatu w sprawie trybu i zasad przyznawania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane. Środki z budżetu Urzędu Marszałkowskiego Województwa Śląskiego - Sejmik Województwa Śląskiego z dnia 29 lutego 2016 r. przyjął uchwałę nr 206/XVIII/16 w sprawie udzielenia dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, położonych na obszarze województwa śląskiego. nie dotacji.

- Dotacje gminne

Zgodnie z art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, ustawą o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz niektórych innych ustaw oraz zgodnie z ustawą z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 994 ze zm.) dofinansowanie na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być udzielone przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest ponadto jej zadaniem własnym. Zasady i tryb postępowania o udzielenie dotacji z budżetu gminy na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków określa odpowiednia uchwała, podjęta przez radę gminy.

Gmina Mstów uchwałą nr XXX/223/2012 z dnia 4 grudnia 2012 r. uchwaliła zasady i tryb udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru, sposób jej rozliczania i kontroli.

- Konkurs „Zabytek Zadbany”

„Zabytek Zadbane” jest corocznym konkursem ogłaszany przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Nadzór nad konkursem sprawuje Generalny Konserwator Zabytków. Od 2011 r. podmiotem realizującym procedurę konkursową jest Narodowy Instytut Dziedzictwa. Konkurs skierowany jest do właścicieli, posiadaczy i zarządców zabytkowych obiektów wpisanych do rejestru zabytków. Jego celem jest promocja opieki nad zabytkami i upowszechnianie najlepszych wzorów właściwego utrzymania i zagospodarowania obiektów. Charakter edukacyjny konkursu polega na popularyzacji wiedzy dotyczącej właściwego postępowania z zabytkami architektury podczas ich użytkowania oraz w trakcie przeprowadzanych remontów. Obiekty można zgłaszać w 6 kategoriach:

- a) Utrwalenie wartości zabytkowej obiektu;
- b) Rewaloryzacja przestrzeni kulturowej i krajobrazu (w tym założenia dworskie i pałacowe);
- c) Adaptacja obiektów zabytkowych;
- d) Architektura i budownictwo drewniane;
- e) Architektura przemysłowa i budownictwo inżynieryjne;
- f) Kategoria specjalna: właściwe użytkowanie i stała opieka nad zabytkiem. Pełny regulamin konkursu wraz z kartą zgłoszeniową dostępny jest na stronie: http://www.nid.pl/pl/Dla_wlascicieli_i_zarzadcow/Zabytek_zadbany/.

- Fundusz Termomodernizacji i Remontów Celem rządowego programu wsparcia remontów i termomodernizacji jest poprawa stanu technicznego istniejących zasobów mieszkaniowych, ze szczególnym uwzględnieniem ich termomodernizacji. Z programu mogą skorzystać właściciele zasobów mieszkaniowych (gminy, spółdzielnie mieszkaniowe, właściciele mieszkań zakładowych i prywatni właściciele). Jego beneficjentami są także osoby mieszkające w budynkach objętych programem, gdyż poprawia się komfort zamieszkiwania z jednoczesnym zmniejszeniem opłat za energię cieplną. Program realizowany na podstawie ustawy o wspieraniu termomodernizacji i remontów obejmuje dwa główne moduły - wsparcie przedsięwzięć termomodernizacyjnych i wsparcie przedsięwzięć remontowych. Wprowadza on także dodatkowe wsparcie dla właścicieli budynków mieszkalnych objętych w przeszłości czynszem regulowanym. Wsparcie jest udzielane w postaci tzw. premii, czyli spłaty części kredytu wykorzystanego na realizację przedsięwzięcia. Spłata jest dokonywana ze środków Funduszu Termomodernizacji i Remontów, obsługiwanego przez Bank Gospodarstwa Krajowego i zasilanego ze środków budżetu państwa.

• Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW) Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW) jest głównym źródłem finansowania w Polsce inwestycji proekologicznych. Wraz z wojewódzkimi funduszami ochrony środowiska i gospodarki wodnej NFOŚiGW tworzy system funduszy ekologicznych. W oparciu o Wspólną Strategię działania Narodowego Funduszu i wojewódzkich funduszy ochrony środowiska i gospodarki wodnej na lata 2013 - 2016 z perspektywą do 2020 r., realizuje politykę ochrony środowiska w Polsce. Służą temu stabilne przychody, doświadczony kadry oraz wypracowane formy współpracy z beneficjentami. Wyznaczony cel generalny Strategii działania NFOŚiGW: „Poprawa stanu środowiska i zrównoważone gospodarowanie jego zasobami przez stabilne, skuteczne i efektywne wspieranie przedsięwzięć i inicjatyw służących środowisku”, realizowany jest w ramach czterech priorytetów:

- Ochrona i zrównoważone gospodarowanie zasobami wodnymi;
- Racjonalne gospodarowanie odpadami i ochrona powierzchni ziemi;
- Ochrona atmosfery;
- Ochrona różnorodności biologicznej i funkcji ekosystemów. Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej z końcem listopada rozpoczyna przyjmowanie wniosków w ramach nowej unijnej perspektywy.

W ramach uruchomionych działań zostanie udostępnionych na projekty środowiskowe ponad 5 mld zł.

• Program Dom Kultury+ Organizatorem Programu Dom Kultury+ jest Narodowe Centrum Kultury. Jest on realizowany zgodnie z założeniami Paktu dla Kultury. Celem strategicznym Programu Kultura - Interwencje jest tworzenie warunków dla wzmacniania tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie regionalnym, lokalnym i krajowym poprzez finansowe wsparcie realizacji projektów upowszechniających dorobek kultury i zwiększających obecność kultury w życiu społecznym. Pilotażowa edycja programu odbyła się w 2013 r. Koncepcja programu została oparta na założeniu, że uczestnictwo w kulturze sprzyja podnoszeniu kompetencji społeczeństwa, tworzeniu warunków do rozwijania aktywności twórczej i przygotowaniu obywateli do aktywnego udziału w różnych formach życia społecznego. O wsparcie w ramach programu Kultura - Interwencje mogą ubiegać się zarówno samorządowe instytucje kultury (z wyłączeniem instytucji współprowadzonych przez Ministra oraz jednostki samorządu terytorialnego), jak i organizacje pozarządowe.

- Finansowanie z fundacji

Kolejną możliwością pozyskiwania funduszy zewnętrznych jest finansowanie pochodzące z fundacji. Można tu wymienić np. fundacje bankowe, Fundację LOTTO Milion Marzeń, Fundację Polska Miedź - KGHM, Fundację PGNiG, Fundację Orange.

- Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków

Dnia 1 stycznia 2018 r. weszły w życie przepisy ustawy z dnia 22 czerwca 2017 r. o zmianie ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, tworzące Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków, jako państwowy fundusz celowy. To jest pierwsze pozabudżetowe źródło ich finansowania. Fundusz początkowo zasilony zostanie z kar administracyjnych oraz nawiązek orzekanych przez sądy za przestępstwa popełniane przeciwko zabytkom. Nowelizacja zakłada wprowadzenie administracyjnych kar pieniężnych w miejsce grzywnien wyznaczanych wskutek postępowań w sprawach o wykroczenia. Grzywny, które były zasądzone przez sądy, były rażąco niskie. Niektórym opłacało się więc niszczyć zabytek, a grzywnę wpisać np. w koszty inwestycyjne. Kary administracyjne są nakładane przez wojewódzkich konserwatorów od 1 stycznia 2018 r. Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków pozwoli na szybkie dofinansowanie zabytków uszkodzonych, np. wskutek katastrof, jak powodzie czy pożary. Dodatkowe pieniądze pozwolą na pilne ratowanie zabytków, czyli naprawę uszkodzonego dachu, rynien czy powybijanych okien. Środkami Funduszu będzie dysponował Generalny Konserwator Zabytków, działający w imieniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

10.2. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Jednym z najważniejszych źródeł finansowania zadań związanych z ochroną i opieką zabytków są środki budżetu państwa będące w dyspozycji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, który corocznie ogłasza stosowne konkursy. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego:

- Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego 2018, Ochrona Zabytków Dnia 1 października 2017 r. weszło w życie nowe rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z 27 września 2017 r. w sprawie szczegółowych warunków uzyskiwania dofinansowania realizacji zadań z zakresu kultury, trybu składania wniosków oraz przekazywania środków z Funduszu Promocji Kultury (Dz. U. 2017 poz. 1808). Strategicznym celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych

oraz ich udostępnianie na cele publiczne. W ramach Programu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań:

1) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania;

2) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych);

3) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków);

4) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków) dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych). Do programu nie kwalifikują się zadania, które są współfinansowane ze środków europejskich. O dofinansowanie w ramach programu mogą ubiegać się podmioty prawa polskiego, osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego lub inne jednostki organizacyjne, będące właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadające taki zabytek w trwałym zarządzie.

- Program „Infrastruktura kultury” Celem programu jest poprawa warunków funkcjonowania instytucji i obiektów kultury. Przedmiotem dofinansowania mogą być modernizacje i remonty obiektów przeznaczonych na działalność kulturalną i edukacyjną, w zakresie kultury oraz przygotowanie dokumentacji technicznej do inwestycji.

- Dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego na badania archeologiczne Celem programu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących niedestrukcyjne rozpoznanie i dokumentację zasobów dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych. W ramach programu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań służących ochronie dziedzictwa archeologicznego na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, realizowanych zgodnie z obowiązującymi przepisami w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami:

- 1) niedestrukcyjne rozpoznanie i dokumentacja zasobów dziedzictwa archeologicznego z wykorzystaniem metod tradycyjnych i nowoczesnych, m.in. badań powierzchniowych, prospekcji podwodnej, badań geofizycznych, prospekcji lotniczej, skaningu laserowego;
- 2) opracowanie, wraz z obowiązkową publikacją książkową, wyników przeprowadzonych badań archeologicznych, w tym analiza i konserwacja pozyskanych w ramach tych badań zabytków. Szczegółowe informacje znajdują się na stronie internetowej - <http://www.mkidn.gov.pl/pages/strona-glowna/finansowanie-i-mecenat/programyministra/programy-mkidn-2018/ochrona-zabytkow-archeologicznych.php>

10.3. Środki europejskie

Poza podstawowymi źródłami finansowania jakimi są środki publiczne pochodzące z budżetu państwa oraz budżetów samorządów, finansowanie ochrony zabytków odbywa się również przy znaczącym udziale funduszy pochodzących z Unii Europejskiej oraz Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego.

- Programy Europejskiej Współpracy Terytorialnej 2014 - 2020 Obecnie trwa przygotowanie trzech typów programów: transgranicznych, transnarodowych i międzyregionalnego na lata 2014 - 2020. Zasadniczą różnicą między trzema typami współpracy jest zakres terytorialny, w ramach którego można realizować wspólne przedsięwzięcia: - obszary przylegające do granic państwowych, w przypadku programów współpracy transgranicznej. Programy transgraniczne służą przede wszystkim budowaniu więzi łączących społeczności po obu stronach granicy. Ich realizacja ma na celu wzmocnienie współpracy poprzez wzrost liczby wspólnych inicjatyw dotyczących między innymi ochrony środowiska, rozbudowy infrastruktury, wymiany kulturalnej, czy wzajemnych kontaktów młodzieży;
  - duże zgrupowania europejskich regionów z kilku lub kilkunastu państw w ramach programów współpracy transnarodowej;
  - wszystkie regiony UE w zakresie współpracy międzyregionalnej. Projekty, oparte na współpracy z partnerami zagranicznymi mogą dotyczyć między innymi kultury, sztuki, turystyki i promocji regionu.

- **Kreatywna Europa**

Kreatywna Europa to nowy program Unii Europejskiej oferujący wsparcie finansowe dla sektorów audiowizualnych, kultury i kreatywnych. Program ten jest realizowany w latach 2014 - 2020 zawiera trzy komponenty: MEDIA, KULTURA i część międzysektorową z

nowym instrumentem finansowym od 2016 r. Nowe priorytety, które pojawiają się w Kreatywnej Europie wynikają z analizy obecnej sytuacji sektorów kultury w Europie i problemów, jakie napotykać europejscy artyści. Są to przede wszystkim: budowanie kompetencji sektorów kultury i kreatywnych do skutecznego działania na poziomie ponadnarodowym oraz strategiczne budowanie i rozwój publiczności dla odbioru europejskich dzieł i zwiększanie dostępu do kultury. Komponent Kultura jest częścią programu Kreatywna Europa skierowaną do instytucji, organizacji i innych podmiotów działających w sektorach kultury i kreatywnych. Jego celem jest promocja europejskiej kultury i sztuki, zwiększanie mobilności artystów i dzieł europejskich, budowanie współpracy kulturalnej na poziomie ponadnarodowym, rozwijanie europejskiej publiczności oraz dostosowywanie sektorów kultury i kreatywnych do technologii cyfrowych i wdrażania innowacji.

- Program Europa dla Obywateli 2014 – 2020. Powyższy program jest kolejnym programem wspólnotowym skierowanym na realizację „miękkich” działań projektowych między innymi w tematyce dziedzictwa kulturowego, którego celem jest zwiększenie świadomości obywateli o historii i integracji europejskiej oraz pomoc w lepszym zrozumieniu polityki UE i jej wpływu na życie codzienne obywateli państw członkowskich. Celami ogólnymi programu są:

- rozwijanie obywatelstwa europejskiego przez umożliwienie współpracy i uczestnictwa w budowaniu demokratycznej, różnorodnej kulturowo, otwartej na świat Europy;
- rozwijanie poczucia tożsamości europejskiej opartej na wspólnych wartościach, historii i kulturze, umacnianie poczucia odpowiedzialności za UE wśród obywateli;
- pogłębianie tolerancji i wzajemnego zrozumienia między obywatelami Europy. Cele ogólne realizowane są na poziomie ponadnarodowym za pomocą celów szczegółowych, do których należy:
  - gromadzenie członków społeczności lokalnych z całej Europy w celu wymiany doświadczeń, opinii i wartości;
  - wspieranie działań, debat i refleksji na temat obywatelstwa europejskiego i demokracji przy współpracy z europejskimi organizacjami społeczeństwa obywatelskiego;
  - przybliżanie Europy obywatelom przez propagowanie europejskich wartości i osiągnięć z zachowaniem pamięci o jej historii;
  - zachęcanie obywateli i organizacji obywatelskich we wszystkich krajach do wzajemnych kontaktów, umacniających dialog międzykulturowy (jedność w różnorodności), budowanie więzi między „starymi” a nowymi członkami UE. Program składa się z dwóch obszarów

tematycznych: Pamięć i Obywatelstwo europejskie oraz Demokratyczne zaangażowanie i uczestnictwo obywatelskie, które są uzupełnione przez działania horyzontalne nazwane „waloryzacją”, sprowadzające się do analizy, rozpowszechniania i wykorzystania wyników projektów dofinansowanych z Programu „Europa dla Obywateli”. Minimalna kwota dofinansowania projektu to 60 000 euro, maksymalna 600 000 euro. Wsparcie finansowe Unii nie może przekroczyć 70% całkowitego budżetu. Wnioski mogą składać organizacje badające europejską politykę publiczną (ośrodki analityczne) lub organizacje społeczeństwa obywatelskiego, które przez swoje stałe i regularnie prowadzone działania wnoszą konkretny wkład w realizację celów programu Europa dla Obywateli, a ponadto spełniają wszystkie następujące wymagania:

- posiadają osobowość prawną co najmniej od czterech lat,
- działają na poziomie europejskim,
- nie są nastawione na zysk,
- mają siedzibę w jednym z krajów członkowskich UE, krajach EFTA i innych, jeśli podpisały one w 2014 r. protokół ustaleń z Komisją Europejską.

- Program operacyjny infrastruktura i środowisko 2014 - 2020 Program Infrastruktura i Środowisko 2014 - 2020 to największy program finansowany z Funduszy Europejskich nie tylko w Polsce, ale i Unii Europejskiej. Główne obszary, na które zostaną przekazane środki to: gospodarka niskoemisyjna, ochrona środowiska, przeciwdziałanie i adaptacja do zmian klimatu, transport i bezpieczeństwo energetyczne oraz ochrona zdrowia i dziedzictwo kulturowe. Budżet programu wynosi ponad 27,4 mld euro z Funduszy Europejskich (FE), czyli ok. 115 mld zł. Priorytet nr 8. Ochrona i rozwój dziedzictwa kulturowego - alokacja z FE 467,3 mln euro: inwestycje w ochronę i rozwój dziedzictwa kulturowego oraz zasobów kultury, np. instytucji kultury, szkół artystycznych.

- Polska Cyfrowa PO PC 2014 - 2020 Projekt programu operacyjnego Polska Cyfrowa przygotowały Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji oraz Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju. Program został przyjęty przez rząd 8 stycznia 2014 r., 5 grudnia 2014 r. przez Komisję Europejską. Celem tego programu jest wykorzystanie potencjału cyfrowego do poprawy jakości życia. Ministerstwo Administracji wychodzi z założenia, że pełne wykorzystanie potencjału nowoczesnych technologii wymaga nie tylko budowy infrastruktury i usług, ale także wspierania kompetencji cyfrowych Polaków.

W ramach programu planuje się realizację czterech osi priorytetowych:

Oś priorytetowa I. Powszechny dostęp do szybkiego Internetu - alokacja UE - 1 020 222 652 EUR.

Cel szczegółowy 1. Wyeliminowanie terytorialnych różnic w możliwości dostępu do szerokopasmowego Internetu o wysokich przepustowościach. Oś priorytetowa II. E - Administracja i otwarty rząd - alokacja UE 949 604 018 EUR.

Cel szczegółowy 2. Wysoka dostępność i jakość e - usług publicznych.

Cel szczegółowy 3. Cyfryzacja procesów back-office w administracji rządowej.

Cel szczegółowy 4. Cyfrowa dostępność i użyteczność informacji sektora publicznego.

Oś priorytetowa III. Cyfrowa aktywizacja społeczeństwa - alokacja UE 145 000 000 EUR.

Cel szczegółowy 5. Zwiększenie stopnia oraz poprawa umiejętności korzystania z Internetu, w tym e-usług publicznych.

Cel szczegółowy 6. Pobudzanie potencjału uzdolnionych programistów dla zwiększenia zastosowania rozwiązań cyfrowych w gospodarce i administracji.

Oś priorytetowa IV. Pomoc techniczna - alokacja UE, Cel szczegółowy 7. Wsparcie procesu zarządzania i wdrażania programu. Cel szczegółowy 8 Informacja, promocja i doradztwo.

- Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego (EOG) W latach 2009 - 2014 działania na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego otrzymały wsparcie w wysokości około 60 000 000 euro w ramach europejskiego dziedzictwa kulturowego dzięki Mechanizmowi Norweskiemu oraz Europejskiemu Obszarowi Gospodarczemu przez priorytet dotyczący promowania różnorodności kulturowej i artystycznej. Z udostępnionych przez Punkt Informacyjny Ministerstwa Infrastruktury i Rozwoju nt. funduszy norweskich i EOG wynika, że kolejne środki w ramach tego funduszu będą dostępne na podobnych - do istniejących - zasadach i priorytetach wsparcia.

- Ustawa o rewitalizacji z dnia 9 października 2015 r. Głównym celem ustawy jest zapewnienie skuteczności i powszechnego charakteru działań rewitalizacyjnych, a także ich kompleksowości i wprowadzenia mechanizmów koordynacji. Ustawa określa programowanie, koordynację i tworzenie warunków do realizacji procesu rewitalizacji przez jej interesariuszy jako fakultatywne zadanie własne gminy. Głównymi adresatami ustawy są organy samorządu terytorialnego oraz mieszkańcy gmin, na terenie których znajdują się obszary zdegradowane i w których prowadzone będą działania rewitalizacyjne. Obecnie ważnym źródłem finansowania działań rewitalizacji, pokrywającym się z pierwszym okresem obowiązywania ustawy, będą środki europejskich funduszy strukturalnych i inwestycyjnych (głównie EFS, EFRR oraz dodatkowo środki FS). Umowa Partnerstwa, czyli główny dokument ustanawiający ramy wdrażania środków unijnych w perspektywie budżetowej 2014 - 2020, wskazuje „miasta i dzielnice miast

wymagające rewitalizacji” jako jeden z pięciu tzw. obszarów strategicznej interwencji. Zgodnie z dokonanymi szacunkami, na działania rewitalizacyjne w ramach wybranych priorytetów inwestycyjnych przeznaczona zostanie co najmniej równowartość 25 mld zł. Środki te będą głównie dotyczyły regionalnych programów operacyjnych (RPO). Do tej kwoty należy także doliczyć wkład własny beneficjentów.

11. Realizacja i finansowanie z zakresu ochrony zabytków

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, na każdym właścicielu i posiadaczu zabytku spoczywają obowiązki, wynikające z zasad sprawowania opieki nad zabytkami. Dbanie o stan zabytku, tym samym ponoszenie nakładów na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane spoczywa na właścicielu i posiadaczu obiektu zabytkowego, dysponującego tytułem prawnym do zabytku. W przypadku jednostki samorządu terytorialnego prowadzenie i finansowanie wspomnianych prac i robót jest zadaniem własnym. Pełna realizacja zadań z zakresu ochrony zabytków przez samorząd gminny powinna przebiegać dwutorowo, uwzględniając poniższe priorytety:

- 1) opieka nad zabytkowymi obiektami i obszarami, których właścicielem lub współwłaścicielem jest gmina Mstów;
- 2) kształtowanie przestrzeni publicznych oraz ochrona dziedzictwa kulturowego (w tym krajobrazu kulturowego) na całym obszarze gminy Mstów.

W miarę możliwości gmina jako właściciel tych zabytków jest ustawowo zobligowana do opieki nad nimi, utrzymywania w dobrym stanie technicznym, przeprowadzania remontów i bieżących konserwacji. Niezależnie od zapisów legislacyjnych gmina powinna dołożyć wszelkich starań, aby stan zabytków, jak i całej przestrzeni publicznej, wpływał pozytywnie na jakość życia mieszkańców, a turystów zachęcać do dłuższych pobytów. Budżet gminy Mstów nie zawierał dotąd odrębnej pozycji z przeznaczeniem na finansowanie robót budowlanych przy obiektach zabytkowych. Sukcesywnie w kolejnych latach na miarę możliwości finansowych oraz w związku z pozyskiwaniem środków zewnętrznych zabezpieczano środki na realizację konkretnych zadań dotyczących wyłącznie nieruchomości gminnych. (np. GOK) Obecnie wykonuje się analizy organizacyjne, prawne i finansowe z zamiarem uruchomienia wsparcia finansowego dla prywatnych właścicieli ważnych dla gminy obiektów zabytkowych. Rozważane jest utworzenie w tym celu odrębnego funduszu lub zabezpieczenie środków bezpośrednio w budżecie. Coraz częściej pojawia się przekonanie, że wspólnoty pozbawione wsparcia

publicznego nie są w stanie uporać się z kosztownymi renowacjami obiektów zabytkowych. W ostatnich latach na prace remontowe przy zabytkach nie przeznaczono wyodrębnionych środków finansowych.

Niezwykle istotne jest, aby finansowe wsparcie gminy w latach 2020 - 2023 przy zadaniach z zakresu opieki i ochrony dziedzictwa kulturowego, w miarę możliwości, z każdym kolejnym rokiem systematycznie wzrastało do pewnego, stałego poziomu finansowania (np. procentowego udziału w corocznie uchwalanym budżecie). Pozwoli to potencjalnym beneficjentom na zaplanowanie inwestycji w perspektywie kilkuletniej (np. gdy w ciągu jednego roku nie jest możliwe zakończenie prac). Kolejnym rozwiązaniem polepszającym stan zachowania lokalnych zabytków jest występowanie gminy w roli partnera przy projektach unijnych lub ministerialnych, w których beneficjenci (właściciele zabytków) często nie są w stanie zapewnić wymaganego wkładu własnego. Takie działania z pewnością podniosłyby poziom życia mieszkańców oraz atrakcyjność turystyczną gminy. Zadania GPOnZ mogą też być realizowane przez instytucje kultury podległe gminie lub funkcjonujące na jej terenie (np. regionalne izby tradycji, domy kultury, biblioteki) w ramach działalności bieżącej.

12. Bibliografia

W części dotyczącej historii obszaru oraz zabytków wykorzystano informacje zawarte w Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami na lata 2013-2016, uzupełnione aktualnymi opracowaniami, przede wszystkim:

1. Mstów. Miasto- Klasztor – Parafia na przestrzeni wieków. Praca zbiorowa pod red. Kazimierza Łataka CRL, Łomianki 2013.
2. J. Laberschek, Średniowieczne dzieje nadwarciańskiego Mstowa, Kraków 2014
3. Mstowskie wspomnienia pisane zdjęciami, Katowice 2018.

13. Spis tabel zamieszczonych w tekście

Tabela 1. Cele Krajowego Programu Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022

Tabela 2. Cele i kierunki działań Wojewódzkiego Programu Opieki nad Zabytkami województwo śląskie

Tabela 3. Cel, kierunki działań oraz zadania (plan zagospodarowania przestrzennego województwa śląskiego 2020+

Tabela 4. Obowiązujące miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego w gminie Mstów.

Tabela 5. Ustalenia w miejscowych planach zagospodarowania

Tabela 6. Obiekty w gminnej ewidencji zabytków według rodzajów

Tabela 7. Analiza SWOT

14. Aneksy / Załączniki

Załącznik 1 Gminna ewidencja zabytków –gmina Mstów, zabytki nieruchome

Załącznik 2 Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków

Załącznik 3 Ewidencja stanowisk archeologicznych w gminie Mstów wg. kart ewidencyjnych stanowiska archeologicznych (KESA)

Załącznik 4 Założenia programowe Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami – Gmina Mstów na lata 2020- 2023.